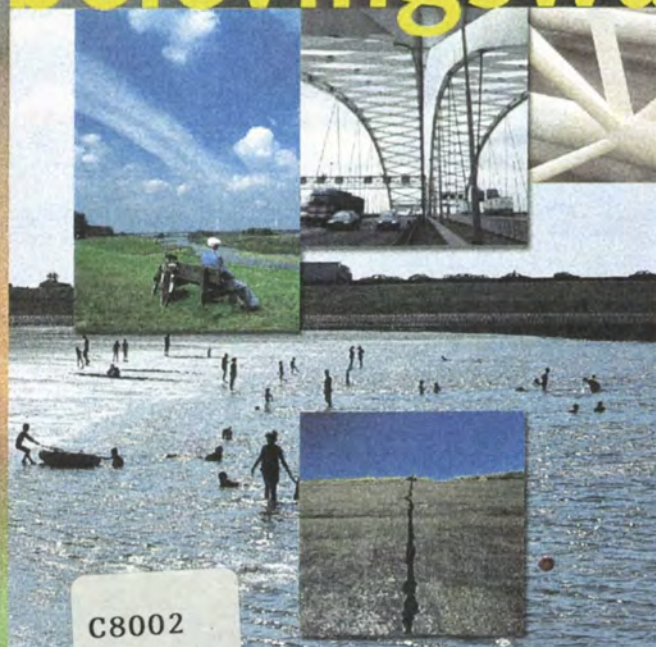

"Wijkt de beoordeling van burgers af?"

belevingswaardenonderzoek

C8002

BIBLIOTHEEK BOUWDIENST RIJKSWATERSTAAT
NR. C 2002 BDU

Scriptie ter afsluiting van de studie Techniek en Maatschappij aan de
Technische Universiteit Eindhoven

'Wijkt de beoordeling van burgers af?'

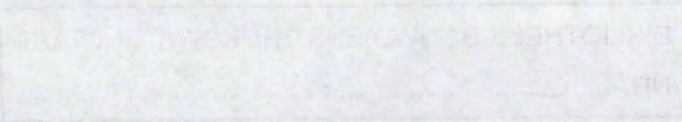
Een studie naar de verschillen in beoordeling tussen burgers en experts binnen het belevingswaardenonderzoek van de Bouwdienst Rijkswaterstaat.

Miranda Soldaat

September 2002

Afstudeercommissie:
dr. ir. Y.A.W. Slangen - de Kort
drs. J.G.A. van Zoest
drs. A. Stolp

(Technische Universiteit Eindhoven)
(Technische Universiteit Eindhoven)
(Bouwdienst Rijkswaterstaat)

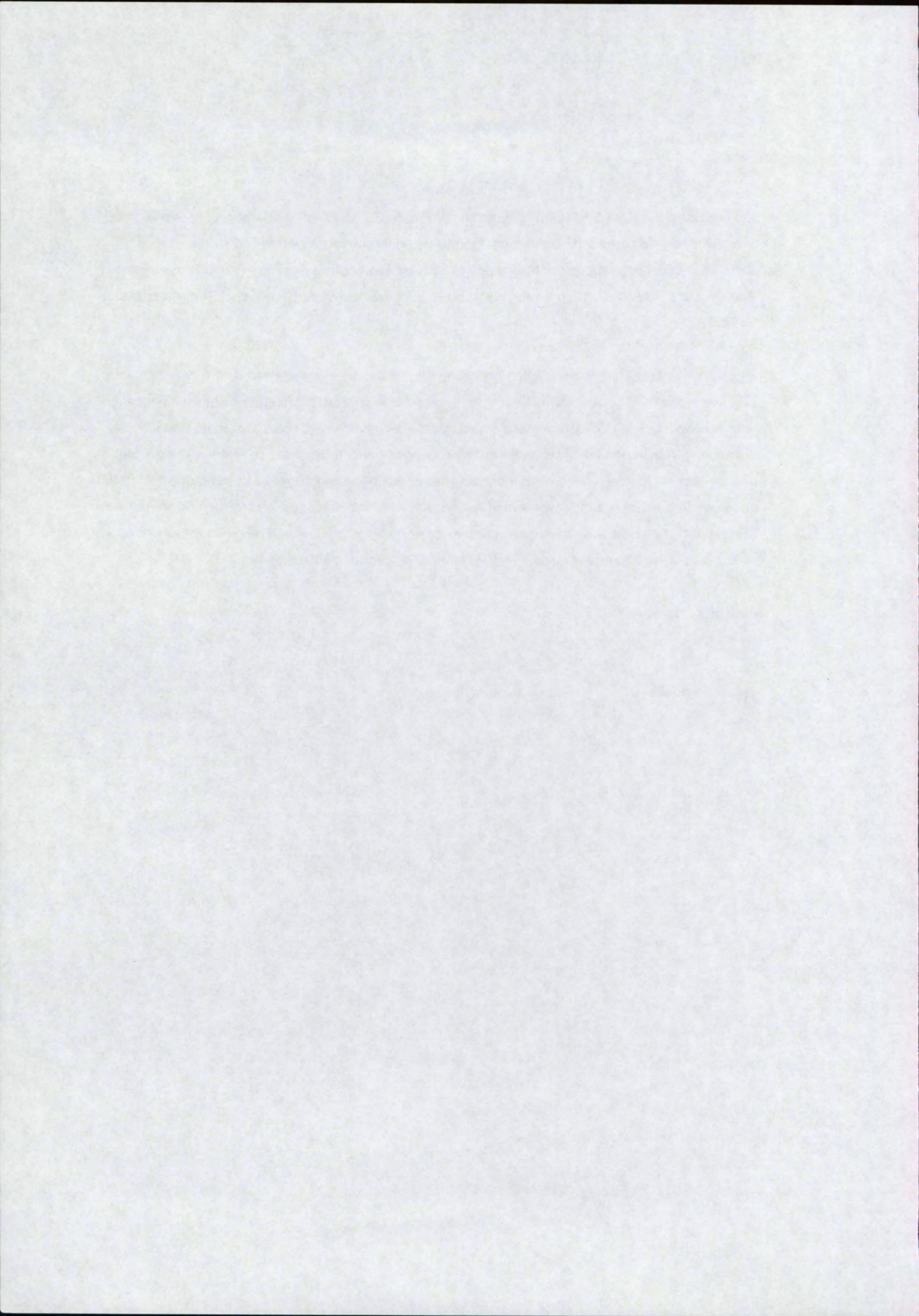
Voorwoord

Dit onderzoek is uitgevoerd ter afsluiting van mijn studie Techniek en Maatschappij, Mens-Techniek Interactie, aan de Technische Universiteit Eindhoven. Het onderzoek betreft een studie naar de verschillen in beoordeling tussen burgers en experts binnen het belevingswaardenonderzoek van de Bouwdienst Rijkswaterstaat en is uitgevoerd bij en in opdracht van de Bouwdienst Rijkswaterstaat te Utrecht.

Bij deze wil ik graag alle respondenten bedanken die hebben meegewerkt aan de interviews, zonder hun mening was dit onderzoek niet volledig geweest. Ook wil ik mijn afstudeercommissie bedanken voor hun bijdrage aan dit afstudeeronderzoek. Verder wil ik iedereen, collega's van de Bouwdienst, vrienden en familie, die mij tijdens mijn afstudeerperiode hebben gesteund op wat voor wijze dan ook, bedanken. Iedereen heeft op zijn of haar manier een bijdrage geleverd aan het rapport zoals dat nu voor u ligt. In het bijzonder wil ik mijn ouders, Karin, voor het keer op keer kritisch doorlezen van mijn rapport, Anita, voor de goede en opbeurende gesprekken, en Erik bedanken voor hun onvoorwaardelijke steun tijdens deze, soms toch wel moeilijke, periode van afstuderen.

Utrecht, september 2002

Miranda Soldaat

Samenvatting

Dit onderzoek vindt plaats in het kader van het project "Methodeontwikkeling Belevingswaardenonderzoek". Het belevingswaardenonderzoek is ontwikkeld als onderdeel van milieu-effectrapportages (m.e.r.) en beschrijft de kwaliteit van de leefomgeving en de mogelijke effecten van een voorgenomen ingreep op die kwaliteit, op basis van interviews met burgers. De methode wordt ook wel een effectvoorspellingsinstrument "door de bril van de burger" genoemd en het is een instrument waarmee een sociale component kan worden toegevoegd aan planstudies, projecten e.d. Het doel van het huidige onderzoek is bij te dragen aan de kennisontwikkeling over de toegevoegde waarde van belevingswaardenonderzoek in de vorm van inzicht te verkrijgen in de informatiewaarde van belevingswaardenonderzoeken. De vraag is of belevingswaardenonderzoek het doel van een milieu-effectrapportage verbetert, voegt het bruikbare informatie toe voor besluitvorming? De verwachting is dat burgers ander beoordelingskaders hanteren en dat zij door het gebruik hiervan een andere beoordeling over een omgeving hebben dan experts. Het is vanuit het oogpunt van de Bouwdienst relevant om aan te tonen welke verschillen er bestaan in het beoordelen van voorgenomen ingrepen vanuit het perspectief van burgers enerzijds en van deskundigen anderzijds, omdat deze informatie bij kan dragen aan het optimaliseren van belevingswaardenonderzoek. De volgende onderzoeksvraag is voor dit onderzoek geformuleerd:

In hoeverre zijn er verschillen in beoordelingskaders tussen burgers en experts, wat is de toegevoegde waarde qua informatiewaarde van belevingswaardenonderzoeken voor een milieu-effectrapportage en heeft dit invloed op de resultaten van een milieueffectrapportage?

Om deze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden zijn er drie deelvragen opgesteld:

1. Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de beoordelingskaders van burgers en experts met betrekking tot milieueffectrapportages en hoe kunnen deze verschillen gekarakteriseerd worden?
2. Hoe kan de informatiewaarde van belevingswaardenonderzoek in milieueffectrapportages gekarakteriseerd worden?
3. Hoe goed voorspelt belevingswaardenonderzoek de effecten van ingrepen op de kwaliteit van de leefomgeving?

Om deze onderzoeksvragen te beantwoorden is eerst gekeken wat het belevingswaardenonderzoek eigenlijk is en daarna zijn achtereenvolgens een literatuurstudie, een vergelijking van beoordelingskaders van burgers en beleidskaders van experts, een terugkoppeling van het analysekader naar de literatuur, een nameting "Follow-up Risicobeleving" en een nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk" uitgevoerd, die in de onderstaande tekst kort worden toegelicht. De literatuurstudie en het analysekader zijn uitgevoerd om deelvraag één te beantwoorden en het analysekader geeft tevens, samen met de nameting "Follow-up Risicobeleving",

een antwoord op de tweede deelvraag. Deelvraag drie wordt volledig beantwoord aan de hand van de nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk".

Het belevingswaardenonderzoek ontwikkeld als onderdeel van milieu-effectrapportages en beschrijft het de kwaliteit van de leefomgeving en de mogelijke effecten van een voorgenomen ingreep op die kwaliteit, op basis van subjectieve waardeoordelen van burgers over hun leefomgeving door middel van interviews. Kenmerkend aan de onderzoeksaanpak is de gebruiker-georiënteerde benadering: er wordt gebruik gemaakt van zogenaamde diepte-interviews, eventueel in combinatie met enquêtes, waarbij de kwaliteit van de leefomgeving wordt besproken geheel vanuit de belevingswereld van de gebiedsgebruiker. Een belevingswaardenonderzoek is dus *niet* bedoeld om oordelen te vragen over projecten en/of projectalternatieven, maar puur bedoeld voor de kwaliteit van leefomgeving en de mogelijke effecten van het betreffende project op die kwaliteit. De methode bestaat uit vier verschillende fasen. De eerste fase, de omgevingsanalyse, is een kort inventariserend vooronderzoek. De kern van de methode is de tweede fase, het verkennende onderzoek, waarin aan de hand van gespreksthema's semi-gestructureerde diepte-interviews worden gehouden met gebiedsgebruikers van het studiegebied. Met behulp van een analyse van de interview resultaten uit fase twee wordt een overzicht van de belevingswaarden gegenereerd. Dit overzicht is de basis voor het ontwikkelen van een belevingswaardenprofiel in de derde fase wat bestaat uit beoordelingscriteria, een gewichtenset en een nulmeting (bestaande situatie). Op basis daarvan worden in de vierde fase effecten ingeschat en worden planalternatieven met elkaar vergeleken.

Binnen de literatuurstudie is gezocht naar de verschillen tussen "public judgements", de mening van de burger, en de "experts judgements", de mening van de expert. Voor de literatuurstudie is gebruik gemaakt van vrij specialistische architectonische literatuur, dit omdat het onderwerp van dit onderzoek vrij nieuw is en hier nog geen specifieke literatuur over beschikbaar is. Desondanks zijn hieruit een aantal verschillen tussen burgers en experts naar voren gekomen die goed bruikbaar zijn voor dit onderzoek. Het blijkt dat experts in het algemeen een eigen beoordelingssysteem hebben waardoor zij hun omgeving anders begrijpen en evalueren dan burgers dat doen (Wilson, 1996). Het gebruik van dit eigen systeem verschilt op twee punten van het systeem van burgers, conceptualisatie en evaluatie. Experts en burgers gebruiken beide systemen van concepten maar voor experts geldt dat zij tot een "groep" behoren waarin één eigen systeem wordt gebruikt, terwijl iedere burger een eigen individueel systeem heeft. Met betrekking tot evaluatie blijkt dat de waarden die experts en burgers hebben over omgevingen van elkaar verschillen, wat tot gevolg heeft dat zij omgevingselementen anders evalueren (Jenks, 1978, in Groat, 1982; Gans, 1978, in Devlin & Nasar, 1989). Daarnaast is het zo dat experts door hun opleiding gevormd worden, waardoor gaan zij heel anders over omgevingen na gaan denken dan burgers dat doen, wat cognitieve verschillen -het cognitieve gat- kan veroorzaken. De ervaring met de omgeving is tevens een reden voor verschillen in beoordeling tussen burgers en experts (Purcell, 1984 en 1986) en ook de persoonlijke verschillen tussen burgers en experts kunnen van invloed zijn op de beoordelingen van burgers en experts (Nasar & Johnson, 1990).

Na de "theoretische" verschillen is er gekeken naar praktische verschillen door middel van het opzetten van een analysekader. Dit analysekader is opgezet aan de hand van een vergelijking van de beoordelingskaders van burgers (belevingswaardenonderzoeken) en de beleidskaders van experts (projectnota/m.e.r. rapporten). Uit deze vergelijking zijn concepten naar voren gekomen, zes voor de burgers en zeven voor de experts, die min of meer "de rode draden" door alle onderzoeken heen zijn en geven voor burgers en experts aan wat zij belangrijk vinden binnen de onderzoeken. Binnen het analysekader is ook een vergelijking gemaakt, de concepten zijn met elkaar vergeleken om te achterhalen of en welke burger concepten iets toevoegen binnen de milieueffectrapportage. Hieruit is naar voren gekomen dat er vier concepten zijn waar door de burgers meer aandacht aan wordt besteedt dan door de experts. Deze vier concepten, de dominante concepten, zijn; 1) Kwaliteit woonomgeving, 2) Kwaliteit leefomgeving, 3) Recreatie en 4) Natuur & Landschap. Binnen deze vier concepten vertellen burgers fijner en uitgebreider over het betreffende concept en daardoor vertellen ze meer dan experts dat doen, ze voegen echt iets toe binnen de milieueffectrapportage. De vier dominante concepten bezitten daarmee informatiewaarde, zij leveren nieuwe en andere inzichten ten opzichte van de expert concepten, deze zijn standaard en daardoor vaak hetzelfde.

Uit de terugkoppeling van het analysekader naar de literatuur blijkt dat er drie verschillen uit de literatuur naar voren komen in het analysekader; conceptualisatie, evaluatie en ervaring met de omgeving. De overeenkomsten tussen de literatuur en het analysekader zijn een bevestiging dat de gevonden specifieke verschillen uit de literatuur ook meer algemeen aanwezig zijn tussen burgers en experts.

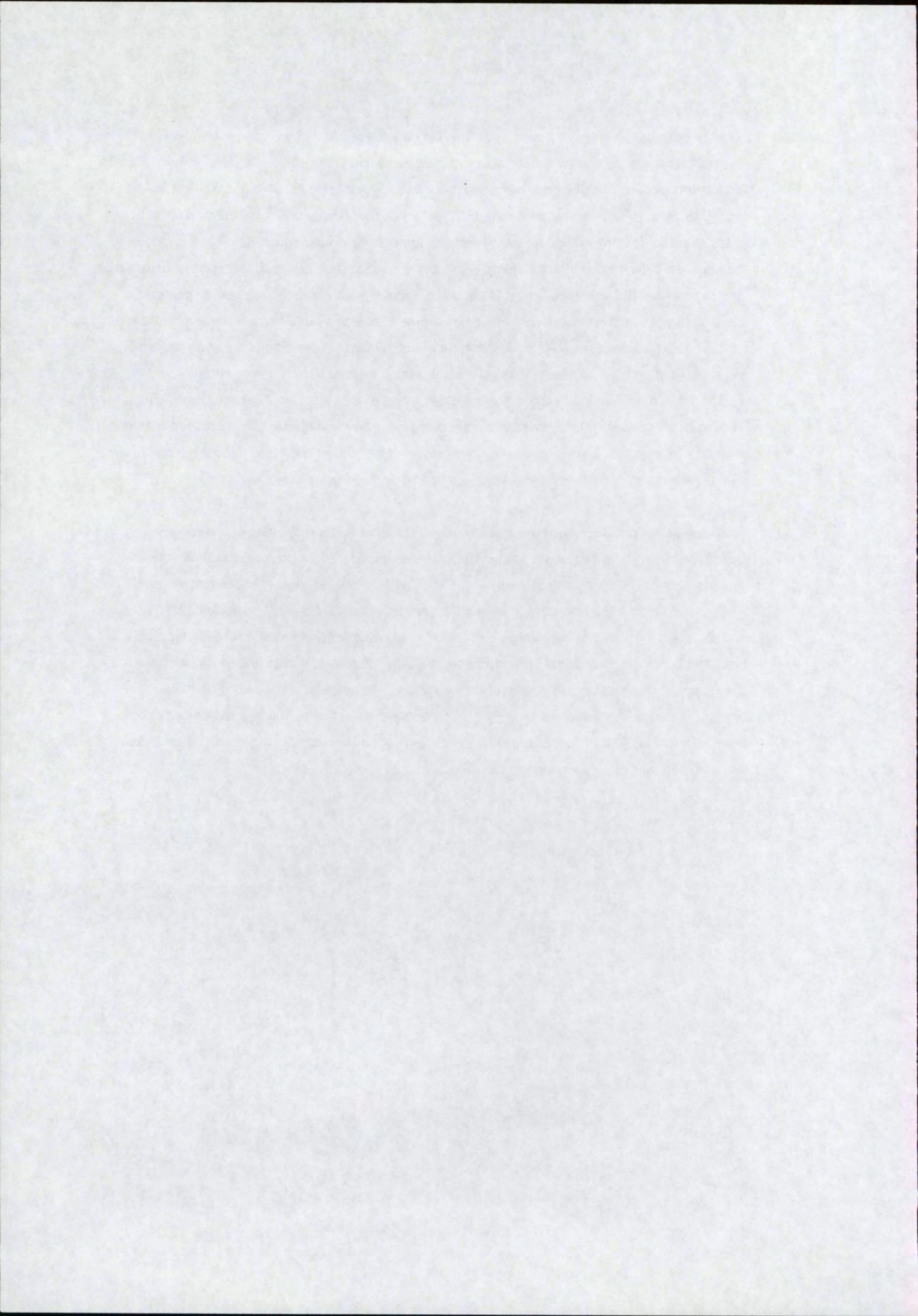
Hoewel de meeste belevingswaardenonderzoeken in het kader van de milieueffectrapportage zijn uitgevoerd, zijn er ook een viertal onderzoeken op het gebied van risicobeleving gedaan. De nameting "Follow-up Risicobeleving" heeft betrekking op deze risicobelevingonderzoeken en is samen met Dhr. M.H. Flinterman, assistent projectleider bij de Bouwdienst Rijkswaterstaat, opgezet in het kader van het project Integratie Beleving in Veiligheidsbeschouwingen (IBV) en dit afstudeerproject. Er zijn met betrekking tot drie projecten interviews bij twee projectleiders afgenomen waaruit de voor dit onderzoek belangrijke informatiewaarde binnen risicobelevingonderzoeken naar voren is gekomen. Het blijkt dat projectleiders soms hele andere dingen verwachtten dan dat er uit het risicobelevingonderzoek naar voren kwam. Ook hier hebben de risicobelevingonderzoeken dus zeker een toegevoegde waarde in de vorm van informatiewaarde, zij leveren nieuwe en andere inzichten op ten opzichte van de risicoanalyses van de experts.

De in de nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk" centraal staande Bomendijk is gelegen in de plattelandsgemeente Voorst, in het noordoosten van Gelderland. De Bomendijk maakt deel uit van de winterdijk van de IJssel, de Veluwe Bandijk, heeft een lengte van vijf kilometer en loopt vanaf de Marsstraat in Wilp, door het landgoed De Poll en langs Huize De Poll, naar Voorst. Het bijzondere van de dit gedeelte van de dijk is dat deze begroeid is met bomen en struiken en dat de dijk in de loop der jaren een uniek stuk natuur is geworden. In 1993

is er rondom deze dijk een milieueffectrapportage opgesteld die diende als proefproject in Nederland en als onderdeel van deze milieu-effectrapportage is in 1994 het belevingswaardenonderzoek Bomendijk uitgevoerd. Uiteindelijk is er naar aanleiding van het milieueffectrapport, waar een deel van het belevingswaardenonderzoek Bomendijk in verwerkt was, door Gedeputeerde Staten gekozen voor het Nulplus Alternatief (tevens Meest Milieuvriendelijk Alternatief (MMA)). Dit houdt in dat de dijk versterkt is volgens een "maximaal sparen scenario", over de volledige lengte van de dijk is een damwand in de kruin van de dijk aangebracht. De Bomendijk is sinds de uitvoering van de dijkverbetering, begin 2001 afgerond, afgesloten. Dit in verband met een conflict tussen de eigenaresse van het landgoed en het Waterschap Veluwe over de afwerking van de dijk na de werkzaamheden en tot op heden lijkt het er niet op dat de dijk binnenkort weer opengesteld zal worden. Aan het einde van deze alinea wordt duidelijk *of en in hoeverre* dit conflict invloed heeft gehad op de nameting. Het doel van de nameting is het inventariseren van meningen en waardeoordelen van relevante betrokkenen over de omgeving rondom de Bomendijk. Binnen de nameting zijn interviews gehouden met negenentwintig respondenten die verschillende relaties met het gebied hebben; zes agrariërs, drie recreanten, zeven kunstenaars, zeven natuurliefhebbers en zes bewoners, waarbij de categorieën en aantallen hetzelfde zijn als in het belevingswaardenonderzoek van 1994. Wel is er gebruik gemaakt van andere respondenten dan destijds. De respondenten binnen de categorieën zijn verschillend geselecteerd; de agrariërs en bewoners aselekt op geografische ligging, de kunstenaars en natuurliefhebbers met een niet-aselecte sneeuwbalsteekproef en de recreanten niet-aselect geografisch. De interviews waren semi-gestructureerde diepte-interviews, waarbij met zeven gespreksthema's werd gewerkt. Na de interviews is een scoreformulier afgenomen, waarbij door de respondenten scores moesten worden toegekend aan tegenpolen (veilig - onveilig). Het eerste deel van dit scoreformulier is hetzelfde als in 1994, het tweede deel is naar aanleiding van de vier dominante concepten (uit het analysekader) uitgebreid met twaalf criteria van deze concepten. Met de resultaten hiervan kan later achterhaald worden of de concepten ook door de respondenten als clusters worden gezien. De resultaten van de interviews geven weer hoe de respondenten het Bomendijkgebied waarnemen en waarderen. De volgende onderwerpen komen hierin in aan bod: de woonomgeving, het Bomendijk gebied zelf, de Bomendijk zelf, de agrarische functie van het gebied, de authenticiteit van het gebied, het behoud van de Bomendijk en de huidige situatie. Tijdens de interviews vertellen respondenten echt wat ze denken en voelen, waardoor de resultaten soms nogal van elkaar verschillen. Maar desondanks geeft de nameting een hele goede indruk van de kwaliteit van de leefomgeving zoals die in 2002 rondom de Bomendijk aanwezig is. Het uiteindelijke oordeel van het belevingswaardenonderzoek uit 1994 was: "De ingreep in de Bomendijk zelf scoort neutraal, dit wil zeggen dat er verwacht wordt dat er geen aantasting van het landschap plaats zal vinden naar aanleiding van de ingreep". De resultaten van de interviews in dit onderzoek laten zien dat de kwaliteit van de leefomgeving nog steeds hoog is, net als in 1994, en dat de ingreep in de Bomendijk daar geen negatieve invloed op gehad heeft. Hieruit kan worden geconcludeerd dat het belevingswaardenonderzoek uit 1994 heel goed heeft voorspeld wat de effecten van de ingreep op de kwaliteit van de leefomgeving zouden zijn en dat het belevingswaardenonderzoek dus goed in staat is om effecten van ingrepen op de

kwaliteit van de leefomgeving te voorspellen. Uit de analyse van het scoreformulier zijn vier factoren naar voren gekomen, overeenkomstig de dominante concepten. De dominante concepten worden dus ook door de burgers als clusters gezien. De resultaten van het scoreformulier zijn vergeleken met de meting uit 1994 en daaruit is naar voren gekomen dat de respondenten de Bommendijk door de dijkverbetering veiliger vinden en dat de dijk niet behouden had kunnen blijven zoals hij was, de ingreep is zeker noodzakelijk geweest. Het conflict tussen de eigenaresse van het landgoed en het Waterschap Veluwe, wat eerder in deze alinea besproken werd, is direct van invloed geweest op de nameting, de emoties van de respondenten omtrent de afsluiting zijn zeker van invloed geweest op de manier waarop zij op dit moment hun leefomgeving waarnemen en waarderen. Maar, de indruk van de interviewer en tevens auteur van dit onderzoek is dat de invloed van de afsluiting niet zo groot is geweest dat het een negatieve invloed heeft gehad op de kwaliteit van de leefomgeving. De waardering van de respondenten over de leefomgeving is nu al goed en verwacht wordt dat wanneer de dijk wel opengesteld zou zijn, de waardering alleen nog maar hoger en positiever zou zijn geweest.

Naar aanleiding van de hierboven beschreven onderzoeken kunnen alle drie de deelvragen beantwoordt worden. Ten eerste komen de beoordelingskader van burgers en experts voor een groot deel overeen, maar toch zijn er twee verschillen. Het belevingswaardenonderzoek vertelt meer dan de milieueffectrapportage en er zit in verschil in aandachtsveld tussen de beide onderzoeken. Ten tweede is gebleken dat het belevingswaardenonderzoek informatiewaarde bezit, het beschrijft fijner en uitgebreider is dan de milieueffectrapportage waardoor het binnen deze rapporten zorgt voor nieuwe en andere inzichten. Hetzelfde geldt ook voor de risico-belevingonderzoeken binnen risicoanalyses. Ten derde bezit het belevingswaardenonderzoek zeker voorspellingskracht, het is gebleken dat burgers goed kunnen voorspellen wat de effecten van ingrepen op hun leefomgeving zullen zijn.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
1.1	Aanleiding onderzoek	1
1.2	Doelstelling	1
1.3	Probleemstelling	2
1.4	Conceptueel model	2
1.5	Definities van het model	3
1.6	Onderzoeksopzet	4
2	Het belevingswaardenonderzoek	7
2.1	Wat is belevingswaardenonderzoek?	7
2.2	De vier fasen van belevingswaardenonderzoek	8
2.2.1	Fase 1: omgevingsanalyse	9
2.2.2	Fase 2: verkennend belevingswaardenonderzoek	9
2.2.3	Fase 3: toetsend belevingswaardenonderzoek	10
2.2.4	Fase 4: effectbepaling	10
2.3	Beoordelings- en beleidskaders	11
3	Theoretisch kader "public- en expert judgements"	13
3.1	Inleiding	13
3.2	Verschillen "public judgements" van "expert judgements"?	14
3.2.1	Conceptualisatie	14
3.2.2	Het cognitieve gat	16
3.2.3	Evaluatie	18
3.2.4	Ervaring met de omgeving	19
3.2.5	Persoonlijke verschillen	21
3.2.6	Moeten burgers betrokken worden?	22
3.3	Resultaten	25
3.4	Conclusie	27
4	Vergelijking van beoordelings- en beleidskaders	29
4.1	Inleiding	29
4.2	Doel van de vergelijking	29
4.3	Opzet van de vergelijking	29
4.4	Het opstellen van twee lijsten	31
4.4.1	"Expert" concepten	31
4.4.2	"Burger" concepten	32

4.5	Het resultaat van de eerste vergelijking: Het analysekader	33
4.5.1	Algemeen	33
4.5.2	De tweede vergelijking, zitten er overeenkomsten en verschillen in het analysekader?	34
4.6	Resultaten	39
4.7	Conclusie	40
4.8	De informatiewaarde	40
5	Terugkoppeling analysekader naar literatuur	43
5.1	Algemeen	43
5.2	Het analysekader en de literatuur	43
5.3	Conclusie	45
	INTERMEZZO 'FOLLOW-UP RISICOBELIVING'	47
6	Nameting "Follow-up Risicobeleving"	49
6.1	Inleiding	49
6.2	Doel follow-up	49
6.3	Opzet follow-up	49
6.4	Uitvoering follow-up	50
6.5	Resultaten	50
6.6	Conclusie	52
	INTERMEZZO "BELEVINGSWAARDENONDERZOEK BOMENDIJK"	53
7	Nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk"	57
7.1	Inleiding	57
7.2	Doel nameting	57
7.3	Type onderzoek nameting	57
7.4	Respondenten nameting	58
7.4.1	Agrariërs en bewoners	58
7.4.2	Kunstenaars en natuurliefhebbers	58
7.4.3	Recreanten	59
7.5	Methode van dataverzameling nameting	59
7.5.1	Interviews	59
7.5.2	Scoreformulier	61
7.6	Uitvoering nameting	63
8	Interviewresultaten nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk"	65
8.1	Inleiding	65
8.2	De waardering van het Bomendijkgebied in 2002	65

8.3	Overeenkomsten en verschillen tussen de respondenten	72
8.4	De voorspellingskracht	72
8.4.1	Resultaten uit 1994	72
8.4.2	Resultaten uit 2002	73
8.5	Conclusie	75
8.6	Nawoord nameting	75
9	Resultaten scoreformulier nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk"	77
9.1	Algemeen	77
9.2	De twaalf variabelen van de dominante concepten	77
9.3	De Factoranalyse	84
9.4	Reductie van factoren	88
9.5	Resultaten 1994 en 2002	89
9.6	Conclusie	92
10	Conclusies, discussie en aanbevelingen	93
10.1	Inleiding	93
10.2	Conclusies	93
10.2.1	De overeenkomsten en verschillen	93
10.2.2	De informatiewaarde	94
10.2.3	De voorspellingskracht	94
10.3	Discussie	94
10.3.1	Literatuurstudie	94
10.3.2	Het analysekader	95
10.3.3	Interviews nameting "Follow-up Risicobeleving"	96
10.3.4	Interviews nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk"	96
10.3.5	Scoreformulier Bomendijk	97
10.3.6	Invloed van de afsluiting van de Bomendijk	98
10.3.7	Conclusie	99
10.4	Aanbevelingen	99
10.4.1	Vervolgstudie	100
10.4.2	Belevingswaardenonderzoek	100
	Literatuurlijst	101
	Begrippenlijst	105
	Lijst met figuren en tabellen	107
	Lijst met bijlagen	109

BIJLAGE I	Conceptueel model
BIJLAGE II	Overzicht van uitgevoerde en lopende belevingswaardenonderzoeken 1993-2001
BIJLAGE III	Chronologisch overzicht van uitgevoerde en lopende belevingswaardenonderzoeken
BIJLAGE IV	Tabel beoordelingskader burger en beleidskader expert (B/B-tabel)
BIJLAGE V	Het analysekader
BIJLAGE VI	Vragenlijst interviews "Follow-up Risicobeleving"
BIJLAGE VII	Nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk"
BIJLAGE VIII	Resultaten SPSS

1 Inleiding

In een dichtbevolkt land als Nederland hebben ingrepen in de woon- en leefomgeving vaak verregaande gevolgen voor grote aantallen mensen. Sinds de invoering van de milieueffectrapportage (m.e.r.) worden de gevolgen van voorgenomen ingrepen op het milieu ingeschat door deskundigen op basis van technische en natuurwetenschappelijke informatie. Maar hoe kijkt de burger zelf aan tegen zijn omgeving en de veranderingen daarin? Dit wordt duidelijk wanneer een belevingswaardenonderzoek wordt uitgevoerd.

1.1 Aanleiding onderzoek

Dit onderzoek vindt plaats in het kader van het project "Methodeontwikkeling Belevingswaardenonderzoek". Het belevingswaardenonderzoek is ontwikkeld als onderdeel van milieueffectrapportages en beschrijft de kwaliteit van de leefomgeving en de mogelijke effecten van een voorgenomen ingreep op die kwaliteit, op basis van interviews met burgers. Hoe beleven, waarnemen en waarderen, burgers hun omgeving? De methode wordt ook wel een effectvoorspellingsinstrument "door de bril van de burger" genoemd en is een instrument waarmee een sociale component kan worden toegevoegd aan planstudies, projecten e.d. Belevingswaardenonderzoeken zijn van additionele waarde voor planstudies door de sociale aard van het onderzoek (Stolp en van Welie, 2000; Stolp, 2001).

Deze additionele waarde kan drie verschillende vormen aannemen. Als eerste de vorm "informatiewaarde" van belevingswaardenonderzoek, op deze manier levert het nieuwe/andere inzichten op die benut kunnen worden bij het detailleren van plannen en het beoordelen en vergelijken van alternatieven. Ten tweede de vorm "doorwerking" van belevingswaardenonderzoek, wordt er daadwerkelijk gebruik gemaakt van de geboden informatie? Ten derde kan belevingswaardenonderzoek de vorm "draagvlakontwikkeling" aannemen, het onderzoek levert op deze manier informatie waarmee beter maatschappelijke inbedding bewerkstelligd kan worden bij de opdrachtgevers. Het huidige onderzoek richt zich hoofdzakelijk op het expliciteren van de informatiewaarde van belevingswaardenonderzoek.

1.2 Doelstelling

Het doel van het huidige onderzoek is bij te dragen aan de kennisontwikkeling over de toegevoegde waarde van belevingswaardenonderzoek in de vorm van inzicht te verkrijgen in de informatiewaarde van belevingswaardenonderzoeken. De vraag is of belevingswaardenonderzoek het doel van een milieueffectrapportage verbetert. Voegt het bruikbare informatie toe voor besluitvorming? De verwachting is dat burgers andere beoordelingskaders hanteren en dat zij door het gebruik hiervan een andere beoordeling over een omgeving hebben dan experts. Hierbij zit het

verschil in de basis van beoordeling, burgers beoordelen vanuit beleving en experts beoordelen vanuit beleid. Met experts worden in dit kader de personen bedoeld die beroepsmatig betrokken zijn bij een milieueffectrapportage, dit zijn o.a. de mensen die een milieueffectrapportage opstellen en de projectleiders die betrokken zijn bij de uitvoering van een ingreep. Het eerder genoemde verschil in beoordelingskaders, waarvan later in dit onderzoek wordt onderzocht of en in hoeverre dit verschil aanwezig is, wordt verder in dit onderzoek beschreven als de verschillen tussen de "public judgements" (belevingswaardenonderzoek) en de "expert judgements" (studies van deskundigen). Deze verschillen kunnen bijvoorbeeld toegewezen worden aan verschillen in kennis, maar ook in meer affectieve zaken als waarden en doelen. Het is vanuit het oogpunt van de Bouwdienst relevant om aan te tonen welke verschillen er bestaan in het beoordelen van voorgenomen ingrepen vanuit het perspectief van burgers enerzijds en van deskundigen anderzijds. Deze informatie kan namelijk bijdragen aan het optimaliseren van belevingswaardenonderzoek en dit afstudeeronderzoek probeert dan ook de eventuele verschillen in beoordeling te expliciteren en te begrijpen. Daarnaast is het tevens van belang om na te gaan hoe groot de voorspellingskracht van belevingswaardenonderzoek is.

1.3 Probleemstelling

Op basis van de bovenstaande beschrijving zijn de onderzoeksvraag en de bijbehorende deelvragen voor dit onderzoek geformuleerd.

Onderzoeksvraag:

In hoeverre zijn er verschillen in beoordelingskaders tussen burgers en experts, wat is de toegevoegde waarde qua informatiewaarde van belevingswaardenonderzoeken voor een milieueffectrapportage en heeft dit invloed op de resultaten van een milieueffectrapportage?

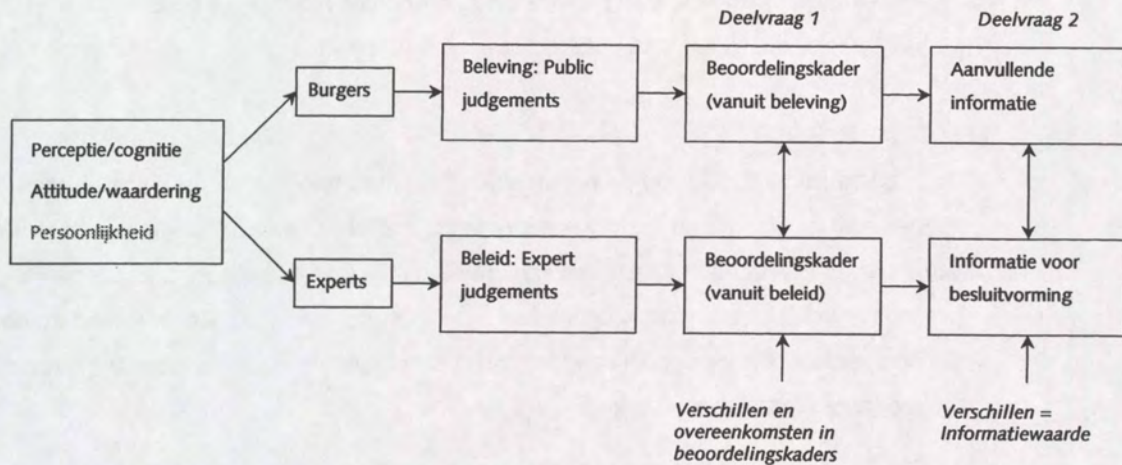
Deelvragen:

1. Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de beoordelingskaders van burgers en experts met betrekking tot milieueffectrapportages en hoe kunnen deze verschillen gekarakteriseerd worden?
2. Hoe kan de informatiewaarde van belevingswaardenonderzoek in milieueffectrapportages gekarakteriseerd worden?
3. Hoe goed voorspelt belevingswaardenonderzoek de effecten van ingrepen op de kwaliteit van de leefomgeving?

1.4 Conceptueel model

Naar aanleiding van de onderzoeksvraag en de drie deelvragen is een conceptueel model opgesteld, wat is weergegeven in figuur 1.1 op de volgende pagina. Voor een pagina grote

afbeelding van dit model wordt verwezen naar bijlage I; *Conceptueel model*. In dit model staat persoonlijkheid grijs weergegeven, de reden hiervan wordt in paragraaf 3.2.5 toegelicht.

Figuur 1.1 Conceptueel model

1.5 Definities van het model

In deze paragraaf worden de begrippen gedefinieerd die staan in het conceptuele model van figuur 1.1.

PERCEPTIE & COGNITIE¹

Omgevingsperceptie

Is het verzamelen van informatie en omvat alle manieren waarop individuen informatie verzamelen met hun zintuigen.

Omgevingscognitie

De manier waarop individuen kennis verwerven, opslaan, organiseren en oproepen over omgevingen.

ATTITUDE & WAARDERING¹

Omgevingsattitudes

Een attitude geeft aan wat een individu weet of denkt van een omgeving (cognitieve component), wat een individu voelt bij een omgeving (affectieve component) en hoe een individu zich gedraagt naar een omgeving toe (conatieve component).

¹ Bron: Gifford (1997).

Omgevingswaarderingen

De manier waarop een individu betekenis aan zijn of haar omgeving geeft. Deze betekenis/waardering kan zich op zeven verschillende manieren uitten; 1) beschrijvingen, 2) evaluaties, 3) oordelen, 4) esthetiek, 5) emotionele reacties, 6) betekenissen en 7) risico of veiligheid, die elkaar tot op zeker hoogte overlappen.

PERSOONLIJKHEID¹

Persoonlijkheid duidt op de persoonlijkheidskenmerken (karaktereigenschappen) van iemand en zijn min of meer permanente en stabiele eigenschappen van een individu. Een karaktereigenschap of aard van een individu refereert niet alleen naar die persoon, maar ook naar hoe een individu interacteert met zijn omgeving. Wanneer we op de hoogte zijn van iemand zijn persoonlijkheid kan dit ons helpen om te voorspellen hoe individuen zich gedragen in een omgeving.

BEOORDELINGSKADER

Het beoordelingskader van de burger bestaat uit een lijst belevingswaarden voor een bepaald gebied, met daaraan gekoppeld een set gewichten (het relatieve belang van de belevingswaarden ten opzichte van elkaar). Deze zijn *subjectief*² en vormen het voorlopige beoordelingskader dat kan worden gebruikt bij het ontwikkelen en beoordelen van planalternatieven. Het definitieve beoordelingskader (ook wel belevingswaardenprofiel genoemd, omdat het een beoordelingskader vanuit beleving betreft) ontstaat na toetsing van de belevingswaarden uit de verkennende fase.

INFORMATIEWAARDE

Levert het belevingswaardenonderzoek nieuwe en/of andere inzichten op die benut kunnen worden bij het detailleren van plannen en het beoordelen van alternatieven.

1.6 Onderzoeksopzet

De opzet van het afstudeeronderzoek staat in deze paragraaf beschreven. Het onderzoek bestaat globaal uit vier fasen die in de onderstaande tekst worden toegelicht.

Fase één omvat de hoofdstukken één, twee en drie. Hoofdstuk één is de basis van dit afstudeeronderzoek waarin de doelstelling, de probleemstelling en de onderzoeksvraag met de drie bijbehorende deelvragen beschreven worden. Vervolgens wordt in hoofdstuk twee het belevingswaardenonderzoek uiteengezet, in dit hoofdstuk staat beschreven wat het belevingswaardenonderzoek is en wat er mee gedaan kan worden. In hoofdstuk drie wordt de literatuur met

¹ Bron: Gifford (1997).

² Subjectief; wat zich in het blikveld van de burger afspeelt en dit is voor iedere burger verschillend. Het team van belevingswaardenonderzoek beschrijft het in hun rapporten echter zo objectief mogelijk.

betrekking tot de onderzoeksvraag beschreven en naar aanleiding van dit theoretisch kader is het conceptueel model opgesteld.

De volgende fase, fase twee, omvat de hoofdstukken vier en vijf. In hoofdstuk vier wordt de vergelijking van de beoordelingskaders tussen burgers en experts beschreven. Met behulp van dit hoofdstuk en hoofdstuk drie kan de eerste deelvraag; "Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de beoordelingskaders van burgers en experts met betrekking tot milieueffectrapportages en hoe kunnen deze verschillen gekarakteriseerd worden?" beantwoordt worden, de resultaten hiervan staan beschreven in hoofdstuk vijf.

		H 1, Inleiding
		H 2, Het belevingswaardenonderzoek
Deelvraag 1		H 3, Theoretisch kader "public- en expert judgements"
		H 4, Analyse beoordelings- en beleidskaders
		H 5, Terugkoppeling
Deelvraag 2		H 4, Vergelijking van beoordelings- en beleidskaders
		H 6, Nameting "Follow-up Risicobeleving"
Deelvraag 3		H 7, Nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk"
		H 8, Interviewresultaten nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk"
		H 9, Resultaten scoreformulier nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk"
		H 10, Conclusies, discussie en aanbevelingen*
* Hoofdstuk 10 geeft een overzicht van de antwoorden op de drie deelvragen.		

Figuur 1.2 Overzicht beantwoording deelvragen

De derde fase omvat de hoofdstukken zes, zeven, acht en negen. In hoofdstuk zes wordt de eerste nameting beschreven, de "Follow-up Risicobeleving". In hoofdstuk zeven wordt de opzet van de tweede nameting, "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk" beschreven. De resultaten en de analyses van deze nameting staan in de hoofdstukken acht en negen beschreven.

Fase vier omdat de rapportage en de afronding van dit afstudeeronderzoek. De rapportage vindt gedurende het gehele onderzoek plaats, de afronding van het onderzoek wordt beschreven in het laatste hoofdstuk van het rapport. In dit hoofdstuk, hoofdstuk tien, worden de conclusies en aanbevelingen van het onderzoek uiteen gezet en staat een discussie met betrekking tot de gebruikt methoden binnen het onderzoek. De conclusies worden per deelvraag besproken en de aanbevelingen zijn opgedeeld in aanbevelingen voor vervolgonderzoek en aanbevelingen met betrekking tot belevingswaardenonderzoek.

Voor de een overzicht van alle hoofdstukken wordt verwezen naar figuur 1.2, in deze figuur wordt schematisch weergegeven welke hoofdstukken een antwoord geven op de drie deelvragen.

Nu duidelijk is wat de aanleiding van het onderzoek, de doelstelling, de probleemstelling, het conceptueel model met bijbehorende definities en de opbouw van het onderzoek zijn, wordt in het volgende hoofdstuk het in dit onderzoek centraal staande belevingswaardenonderzoek besproken.

2 Het belevingswaardenonderzoek

2.1 Wat is belevingswaardenonderzoek?

In het algemeen zijn er verschillende manieren om de kwaliteit van de leefomgeving te onderzoeken in het kader van een milieueffectrapportage (m.e.r.). In een milieueffectrapportage wordt onderzoek verricht naar de gevolgen van een ingreep in de omgeving voor het milieu, waarbij een eerste mogelijkheid is dat deskundigen een concrete invulling (expert judgements) geven aan het abstracte begrip "kwaliteit leefomgeving" en vervolgens een of meerdere deelstudies uitvoeren. Ten tweede is het mogelijk om bij de beoordeling van alternatieven met een "belevingsscenario" te werken, naast bijvoorbeeld een scenario "verkeer & economie" en een scenario "kwaliteit buitengebied". Zo'n belevingsscenario komt tot stand door een gewichtenset toe te kennen aan alle in een milieueffectrapportage onderzochte (deel-) aspecten, waarbij de deelaspecten die belangrijk worden geacht voor de kwaliteit van de leefomgeving hogere gewichten krijgen toebedeeld dan de andere deelaspecten.

In beide gevallen wordt de kwaliteit van de leefomgeving gespecificeerd en onderzocht vanuit het perspectief van experts uit diverse vakgebieden en een sociale component wordt doorgaans niet systematisch onderzocht. De volgende vraag is dan ook erg belangrijk: "Maar wat vindt de burger er nu eigenlijk *zelf* van?". Dit kan onderzocht worden met een derde mogelijkheid namelijk het belevingswaardenonderzoek van de Bouwdienst Rijkswaterstaat. In 1993 is de Bouwdienst gestart met de ontwikkeling van een methode voor belevingswaardenonderzoek, die als effectenstudie kan worden ingepast in een milieueffectrapportage. Eén van de uitgangspunten voor het ontwikkelen van deze methode is de aanname dat dit type onderzoek een bijdrage levert aan een betere afstemming van planvorming en beleidsontwikkeling op zijn maatschappelijke context (Stolp en van Welie, 2000). Op het moment dat dit onderzoek opgestart is, zijn er twintig belevingswaardenonderzoeken uitgevoerd, inclusief de lopende belevingswaardenonderzoeken. Een overzicht van deze onderzoeken is na te lezen in bijlage II; *Overzicht van uitgevoerde en lopende belevingswaardenonderzoeken 1993-2001*.

Een milieueffectrapportage dient objectief te zijn en een belevingswaardenonderzoek in het kader van de milieueffectrapportage ook, maar meningen van burgers zijn per definitie subjectief. De Bouwdienst-methode baseert zich dan ook op de subjectieve waardeoordelen van burgers over hun leefomgeving. Zij zijn immers per definitie deskundig, zoniet *de* deskundigen, als het gaat om het beoordelen van de betekenis van specifieke elementen in de leefomgeving. Kenmerkend aan de onderzoeksaanpak is de gebruikergeoriënteerde benadering: er wordt gebruik gemaakt van zogenaamde diepte-interviews, eventueel in combinatie met enquêtes, waarbij de kwaliteit van de leefomgeving besproken wordt geheel vanuit de belevingswereld van de gebiedsgebruiker. Er wordt dus niet, zoals bij andere methoden, gewerkt met vooraf door deskundigen gedefinieerde aspecten van de leefomgeving waarover de mening van de respondent wordt gevraagd, maar de

onderzoeker construeert een beeld van de kwaliteit van de leefomgeving op basis van de oordelen van burgers uit het interview. Een belevingswaardenonderzoek is dus *niet* bedoeld om oordelen te vragen over projecten en/of projectalternatieven, maar puur bedoeld voor de kwaliteit van leefomgeving en de mogelijke effecten van het betreffende project op die kwaliteit. De methode bestaat uit vier verschillende fasen, die in de volgende paragraaf beschreven worden. Met behulp van de subjectieve oordelen van burgers worden objectieve criteria ontwikkeld waarmee planalternatieven beoordeeld kunnen worden. De uitkomsten van een belevingswaardenonderzoek bieden een overzicht van effecten op de omgevingswaarden die burgers - de mensen in de betreffende leefomgeving - in relatie tot de voorgenomen ingreep belangrijk vinden.

De methode is ontwikkeld om als een volwaardige effectstudie te kunnen worden toegepast in het kader van een milieueffectrapportage en is dus afgestemd op de eisen en randvoorwaarden van de milieueffectrapportage procedure, maar de mogelijkheden zijn veel breder. In principe is de methode geschikt voor alle planstudies en beleidsstudies waarin verschillende alternatieven worden vergeleken, maar ook kunnen onderdelen van de methode worden gebruikt. De meerwaarde ten opzichte van andere methoden voor belevingsonderzoek zit hem in het feit dat de subjectieve belevingswereld van de burger centraal wordt gesteld. Tegelijkertijd wordt voldaan aan de vereisten om te komen tot een objectieve afweging van planalternatieven, dus dat de zogenaamde "expert judgements" worden aangevuld met "public judgements" (Stolp en van Welie, 2000).

2.2 De vier fasen van belevingswaardenonderzoek

Kort samengevat bestaat de Bouwdienst-methode voor belevingswaardenonderzoek uit vier fasen. De eerste fase, de omgevingsanalyse, is een kort inventariserend vooronderzoek. De kern van de methode is de tweede fase, het verkennende onderzoek, waarin aan de hand van gespreksthema's semi-gestructureerde diepte-interviews worden gehouden met gebiedsgebruikers van het studiegebied. Met behulp van een analyse van de interview resultaten uit fase twee wordt een overzicht van de belevingswaarden gegenereerd. Dit overzicht is de basis voor het ontwikkelen van een belevingswaardenprofiel in de derde fase wat bestaat uit beoordelingscriteria, een gewichtenset en een nulmeting (bestaande situatie). Op basis daarvan worden in de vierde fase effecten ingeschat en worden planalternatieven met elkaar vergeleken.

De onderstaande tekst, waarin de vier fasen volledig worden beschreven, is ontleend aan het artikel van Stolp en Welie (2000), dat is verschenen in het juni-nummer van het tijdschrift *kenMERken* en aan het rapport "Leidraad Belevingswaardenonderzoek" van de Adviesgroep Belevingswaardenonderzoek (2002).

2.2.1 Fase 1: omgevingsanalyse

De omgevingsanalyse is erop gericht het studiegebied vast te stellen en in kaart te brengen welke functies dit gebied heeft, welke belangen er spelen en welke belangengroepen er zijn. Daartoe worden gesprekken gevoerd met sleutelpersonen binnen het projectteam waarvoor het belevingswaardenonderzoek wordt uitgevoerd. Ook wordt deskresearch verricht, bijvoorbeeld door te kijken naar knipselkranten, onderzoek- en beleidsrapporten die betrekking hebben op de planstudie, en gemeentegidsen. Het resultaat hiervan is een globale omschrijving van het studiegebied en een zo compleet mogelijk overzicht van de voor een project relevante belangen, gebruikers en belangengroepen. Op basis hiervan wordt een plan van aanpak opgesteld voor het verkennend onderzoek (volgende fase) met voorstellen voor de te interviewen categorieën respondenten, werving van de respondenten en gespreksthema's. Daarnaast levert de omgevingsanalyse een groslijst op van organisaties die mogelijk belanghebbend zijn, met beknopte informatie over standpunten en eventuele contactpersonen. Deze lijst is van belang voor de volgende fasen van het belevingswaardenonderzoek, maar ook voor de communicatie over het project.

2.2.2 Fase 2: verkennend belevingswaardenonderzoek

Deze onderzoeksfase vormt het hart van de methode. Doel is de kwaliteit van de leefomgeving te beschrijven vanuit het perspectief van de mensen die van het gebied gebruik maken. Daartoe worden aan de hand van een lijst met gespreksthema's individuele diepte-interviews afgenomen. Onderwerpen die aan de orde komen zijn bijvoorbeeld de relatie met de omgeving, de beleving van de huidige omgeving en veranderingen daarin, de problematiek die de aanleiding vormt voor de voorgenomen ingreep, en de alternatieven die in de studie centraal staan.

De gespreksopzet is volledig open: de interviewer geeft, in eerste instantie, geen enkele sturing door onderwerpen zelf aan de orde te stellen (bijvoorbeeld: "Merkt u wel eens iets van geluids-overlast?"). Zodoende krijgt de geïnterviewde maximaal de gelegenheid het gebied vanuit zijn/haar perspectief te bespreken en te beoordelen. Wel brengt de interviewer in de laatste fase van het gesprek de alternatieven ter sprake - niet zozeer om meningen over deze alternatieven te verzamelen, maar veel meer als prikkel om nog meer informatie over belevingswaarden los te krijgen. De gedachte hierachter is dat, sommige onderdelen van de leefomgeving zo vanzelfsprekend zijn dat men er pas aan denkt op het moment dat ze bedreigd worden.

De deelnemersgroep is idealiter zo heterogeen mogelijk. Dit heeft als doel een zo gevarieerd en breed mogelijk en daardoor zoveel mogelijk geobjectiveerd beeld te verkrijgen van de belevingswaarden in een gebied. Afhankelijk van de functies van het gebied bestaat de steekproef uit specifieke groepen van bijvoorbeeld bewoners, recreanten of professioneel betrokkenen. Zij worden geworven via bemiddeling door belangenorganisaties of brancheverenigingen, via het postcodesysteem van TPG Post en door ter plaatse mensen te benaderen. De gesprekken worden bij mensen thuis, op de werkplek of op een geschikte locatie in de regio (recreanten) uitgevoerd. Van het gesprek wordt een bandopname gemaakt die de basis vormt voor de analyse.

Bij de analyse van de interviews wordt gezocht naar relaties tussen fysieke kenmerken van de omgeving en de betekenis ervan voor de kwaliteit van de woon- en leefomgeving. Deze analyse resulteert in een beschrijving van de aspecten die gebiedsgebruikers van waarde vinden in het gebied en een voorlopige lijst met belevingswaarden van het studiegebied. Daarnaast levert dit onderzoek een kwalitatieve beschrijving van de huidige situatie in het studiegebied op: een veelheid aan waardeoordelen van gebiedsgebruikers over omgevingskwaliteiten en over eventuele aantasting daarvan.

Het effect van de verkenning is driedelig. Ten eerste levert het de basis voor de toetsing en verdere effectenstudies. Ten tweede levert de verkenning informatie op die als input dient voor het ontwerp van oplossingen en ten derde levert de verkenning nuttige informatie ten behoeve van de communicatie over een project.

2.2.3 Fase 3: toetsend belevingswaardenonderzoek

In de derde fase wordt via schriftelijke vragenlijsten bij een representatieve steekproef van gebiedsgebruikers getoetst of de voorlopige lijst met belevingswaarden uit het verkennende belevingswaardenonderzoek compleet is. Daarnaast wordt de rangorde van belevingswaarden bepaald en wordt de huidige situatie gescoord. Dit gebeurt doorgaans via een schriftelijke of mondelinge enquête onder een representatieve steekproef. Het eindresultaat is dus een beoordelingskader, een compleet overzicht van relevante belevingswaarden met een daaraan gekoppelde set van gewichten. Vooral deze gewichten kunnen nogal eens verschillen van de gewichten die deskundigen aan gelijksoortige aspecten toekennen. Het beoordelingskader vormt de basis voor het in kaart brengen van de gevolgen van de verschillende oplossingen of alternatieven op de belevingswaarden, het geeft het perspectief van de gebiedsgebruiker zodanig weer dat dit bruikbaar is voor het beoordelen van de effecten.

Tijdens het toetsend onderzoek kan ook informatie worden ingewonnen over andere aspecten van de huidige situatie en het oordeel van gebiedsgebruikers over de problematiek.

2.2.4 Fase 4: effectbepaling

Het doel van de vierde fase is de effecten van de alternatieven te vergelijken vanuit het gezichtspunt van de gebiedsgebruikers. Dat kan meer of minder uitgebreid, afhankelijk van de situatie binnen het project (onder andere wensen, budget en doorlooptijd).

In een uitgebreide effectenstudie wordt een apart beoordelingskader voor beleving afgeleid uit de resultaten van het toetsend onderzoek. Om de "belevingseffecten" van de alternatieven in kaart te kunnen brengen, moeten de belevingswaarden allereerst worden omgezet in beoordelingscriteria. Dit gebeurt door deskundigen op basis van de belevingswaarden uit het beoordelingskader. Dat wil zeggen dat voor iedere belevingswaarde een objectief toetsbaar criterium wordt vastgesteld. Dat kan bijvoorbeeld de verkeersintensiteit zijn in een bepaalde straat, de geluidsproductie in Db(A) of de lengte van zichtlijnen. De alternatieven worden vervolgens gescoord op

elk van de beoordelingscriteria ten opzichte van de autonome ontwikkeling. Op basis van beschikbare informatie (diverse effectstudies, verkennend onderzoek, diverse databestanden) wordt voor ieder criterium een (beargumenteerde) effectscore vastgesteld. Indien de beschikbare informatie tekortschiet, wordt gericht aanvullende informatie verzameld, bijvoorbeeld middels kleinschalige consultatierondes langs deskundigen op dat specifieke terrein. De scores van de alternatieven op de diverse criteria worden in een effectenmatrix weergegeven. Als de effecten op alle beoordelingscriteria zijn vastgesteld wordt, rekening houdend met het relatieve belang van de verschillende belevingswaarden, voor ieder alternatief een integrale effectbeoordeling geformuleerd. Dit gebeurt zowel met een eenvoudige multi-criteriumanalyse³ als met een kwalitatieve beschouwing.

Resultaat van deze fase is een eindbeoordeling van de alternatieven op het punt van beleving van de kwaliteit van woon- en leefomgeving. Het accent ligt op die punten waarop alternatieven zich van elkaar of van de huidige situatie onderscheiden. Dit resultaat kan op verschillende manieren een plaats krijgen in een milieueffectrapportage, de projectnota of de planstudie, bijvoorbeeld: opnemen in de overzichtstabel, via een aparte kwalitatieve beschouwing in de nota of het ontwikkelen van een apart "belevingsscenario", naast bijvoorbeeld een "economisch scenario" of een "natuurscenario".

2.3 Beoordelings- en beleidskaders

In de onderzoeksvraag staat "beoordelingskaders tussen burgers en experts". Hierdoor lijkt het alsof burgers en experts allebei een beoordelingskader hebben, wat niet helemaal juist is. Een burger beoordeelt vanuit beleving en experts doen dat niet, zij beoordelen vanuit beleid (vanuit de projectnota/m.e.r.). Om deze reden en om de leesbaarheid van het rapport te verhogen wordt er vanaf hier een onderscheid gemaakt tussen beoordelingskaders. Het algemene beoordelingskader wordt opgesplitst naar beoordelingskaders van burgers en beleidskaders van experts. Dit onderscheidt van één naar twee kaders is van belang omdat met behulp van de verschillende kaders één van de additionele waarden van belevingswaardenonderzoek, namelijk informatie-waarde, geëxpliciteerd kan worden. Onderstaand staat beschreven wat het verschil is tussen de beoordelingskaders van burgers en de beleidskaders van experts.

Beoordelingskaders burger

De analyse van de diepte-interviews resulteert in een lijst van belevingswaarden/ belevingsaspecten met daaraan gekoppeld een set gewichten (het relatieve belang van de belevingswaarden ten opzichte van elkaar). Deze zijn *subjectief*⁴ en vormen het voorlopige beoordelingskader dat kan worden gebruikt bij het ontwikkelen en beoordelen van

³ Voor een beschrijving van de multi-criteriumanalyse wordt verwezen naar de begrippenlijst.

⁴ Subjectief; wat zich in het blikveld van de burger afspeelt en dit is voor iedere burger verschillend. Het team van belevingswaardenonderzoek beschrijft het in hun rapporten echter zo objectief mogelijk.

planalternatieven. Een definitief beoordelingskader (ook wel belevingswaardenprofiel genoemd, omdat het een beoordelingskader vanuit beleving betreft) ontstaat na toetsing van de belevingswaarden, met behulp van een enquête onder de burgers, uit de tweede verkennende fase.

Beleidskader expert

Deskundigen beschrijven effecten vaak zo *objectief*⁵ mogelijk en de daaruit voortkomende rapporten bestaan daardoor meestal grotendeels uit technische en natuurwetenschappelijke informatie.

In dit hoofdstuk staat het belevingswaardenonderzoek met zijn vier fasen besproken en wordt tevens het onderscheid tussen de beoordelingskaders van burgers en de beleidskaders van experts toegelicht. In het volgende hoofdstuk, hoofdstuk drie, is een theoretisch kader opgezet aan de hand van een literatuurstudie en dit theoretisch kader vormt de basis voor het verdere verloop van het totale onderzoek.

⁵ Objectief; de effecten (aard en type) worden bepaald door beleidskaders, van daaruit vullen de experts het aan met hun eigen deskundigheid.

3 Theoretisch kader "public- en expert judgements"

"Er is een gigantisch verschil tussen de deskundigheid en de kennis van zo'n onderzoeksbureau en dat van burgers in het algemeen, dat die altijd met een achterstand van 'heb ik jou daar' te maken hebben".

"Als je kijkt naar de beschrijving van al die effecten, dan moet je eigenlijk overal verstand van hebben, terwijl je dat niet hebt".

(Twee citaten uit interviews met lokale betrokkenen van projecten; A. Rodenhuis, 2001)

3.1 Inleiding

Na het lezen van diverse rapporten met betrekking tot belevingswaardenonderzoek is duidelijk geworden dat het gaat om een methode waarmee de kwaliteit van een leefomgeving kan worden bepaald. De vaststelling van deze kwaliteit kan voor- of na een ingreep in de leefomgeving (van burgers) onder burgers plaatsvinden. Wanneer deze zogenaamde "public judgements" bekend zijn is het de vraag of deze overeenstemmen met de meningen van experts, de zogenaamde "expert judgements". Zoals in de doelstelling van dit onderzoek al beschreven is: *"De verwachting is dat de 'public judgements' zullen verschillen van de 'expert judgements'. Deze verschillen kunnen bijvoorbeeld toegewezen worden aan verschillen in kennis, maar ook in meer affectieve zaken als waarden en doelen".*

Naar aanleiding van dit vraagstuk is er gezocht naar literatuur op de volgende sleutelwoorden: expert, public, judgements, expert + judgements, public + judgements, experts, leek, leken, burger, burgers, belevingswaarden, belevingswaarden + onderzoek, belevingswaardenonderzoek, public + participation, expert + participation, participation. Tijdens de zoektocht naar literatuur is gebruik gemaakt van de bibliotheken op de volgende locaties: de Technische Universiteit Eindhoven, de Technische Universiteit Delft, het Wageningen University and Research Centre en de Bouwdienst bibliotheek en van PsycLIT (PsycINFO), een database waarin samenvattingen van psychologische literatuur staan. Tevens is er gebruik gemaakt van interne documenten van de afdelingen Waterbouw en Milieubouw en hebben de leden van de begeleidingscommissie de nodige tips gegeven met betrekking tot bruikbare literatuur. Op basis van de gevonden literatuur en de daaropvolgende literatuurstudie is de volgende paragraaf tot stand gekomen, waarin geïnventariseerd wordt wat voor verschillen er aanwezig zijn tussen de oordelen van leken⁶ en experts en hoe deze gekarakteriseerd kunnen worden. Hierbij moet worden opgemerkt dat de meeste artikelen die voor dit onderzoek gebruikt zijn vrij specialistisch zijn, namelijk gericht op architectonisch ontwerpen. Deze artikelen richtten zich hoofdzakelijk op twee groepen beroepen,

⁶ In de literatuurstudie van dit hoofdstuk worden leken en burgers beide vergeleken met experts. Hoewel het niet altijd zo is, wordt er in dit rapport vanuit gegaan dat burgers leken zijn en leken burgers.

architecten en landschapsarchitecten, waarbij het ontwerpen van gebouwen en omgevingen qua esthetiek erg belangrijk is. De reden voor het gebruik van deze literatuur is dat er op het gebied van civiele techniek in relatie met omgevingen weinig tot geen publicaties zijn en op deze manier kan er toch een theoretisch kader gevormd worden. Door het gebruik van deze literatuur is de hoofdstuk van dit hoofdstuk architectonisch/stedebouwkundig geworden, terwijl dit niet direct de doelgroep is die in dit onderzoek wordt beoogt. Aan het einde van paragraaf 3.3 wordt op dit probleem teruggekomen en is er gekeken of de resultaten van de specifieke literatuur meer algemeen kunnen worden toegepast, voor de civiele techniek in het algemeen en meer specifiek voor het in dit onderzoek centraal staande belevingswaardenonderzoek.

De onderstaande paragraaf is opgedeeld in zes subparagrafen, in ieder van deze paragrafen staat een uit de literatuur naar voren gekomen reden beschreven voor de verschillen tussen "public judgements" en "expert judgements". In de eerste deelvraag staat "overeenkomsten en verschillen", maar met betrekking tot de literatuurstudie is er alleen gekeken naar verschillen tussen burgers en experts. De overeenkomsten tussen beoordelingskaders komen in het volgende hoofdstuk aan bod. In paragraaf 3.4 staan de conclusies met betrekking tot de literatuur beschreven die een antwoord vormen op de eerste deelvraag. Het uiteindelijke antwoord op deelvraag één kan pas, na afronding van het empirische werk in hoofdstuk vier, worden gegeven.

3.2 Verschillen "public judgements" van "expert judgements"?

Sinds eind jaren '60 zijn omgevingspsychologen al bezig met de vraag: "Is het waar dat experts anders denken dan burgers in het algemeen?". Vele studies laten zien dat er verschillen in perceptie, cognitie en esthetische voorkeur zijn tussen architecten en andere experts enerzijds en de burgers anderzijds (o.a. Dearden, 1981; Groat, 1982; Devlin & Nasar, 1989; Hubbard, 1994; Wilson, 1996). Dit verschil in opinie tussen experts en burgers is reeds lange tijd bekend en brengt een belangrijke vraag naar voren. Begrijpen experts de voorkeur van de burger maar negeren ze deze, of begrijpen ze het oordeel van een burger niet en zijn ze daardoor ook niet in staat om een omgeving te beoordelen zoals een burger dat zou doen?

3.2.1 Conceptualisatie

Inmiddels is aan de hand van onderzoeken bewezen dat experts in het algemeen en architecten in het bijzonder een eigen beoordelingssysteem hebben waardoor zij hun omgeving anders begrijpen en evalueren dan burgers dat doen (Wilson, 1996). Het gebruik van dit eigen systeem verschilt op twee punten van het systeem van burgers; conceptualisatie en evaluatie. Conceptualisatie is het systeem van concepten waarmee mensen organiseren en begrijpen, wat in wezen beschrijvend, objectief en niet-evaluatief is. Evaluatie verwijst naar de subjectieve evaluatieve beoordelingen die mensen hebben. Experts en burgers gebruiken beide beoordelingssystemen maar voor experts geldt dat zij tot een "groep" behoren waarin één eigen systeem wordt gebruikt, terwijl iedere burger een eigen individueel systeem heeft. Groat (1982) laat in haar onderzoek zien dat

architecten andere concepten gebruiken dan niet-architecten. De veronderstelling van haar is dat deze concepten worden ontwikkeld tijdens een periode van training, wat eerder al bewezen is door Alexander (1964) en later ook door Wilson en Canter (1990, in Brown & Gifford, 2001). Alexander veronderstelt dat experts door hun opleiding gevormd worden en daardoor anders over omgevingen denken dat leken dat doen. In het onderzoek van Wilson en Canter bleek dat er een soort conceptuele transformatie plaatsvindt naarmate men meer professionele training krijgt, zoals gedurende de jaren dat iemand studeert. Tijdens een studie architectuur bijvoorbeeld gaat iemand, naarmate de studie vordert, steeds abstracter en in andere concepten denken om zijn kennis te structureren. Dit is dus niet iets wat experts willen om zich te onderscheiden, maar wat hun tijdens de studie wordt aangeleerd zonder dat zij zich hiervan bewust zijn. Een feit is dat de techniek in het algemeen en het ontwerpvak specifiek een bepaald type mensen aantrekt; zij zijn al technisch geïnteresseerd en wanneer deze personen geschoold worden gaan ze alleen nog maar meer in een bepaalde richting denken. Dit geldt heel sterk voor ontwerpstudies zoals architectuur en stedenbouwkunde, maar ook voor de meer algemenere en minder op "het ontwerpen op zich" gerichte studies zoals civiele techniek en elektrotechniek. Vaak gaan ontwerpers na hun studie marktconform ontwerpen om te kunnen concurreren met andere experts binnen hun vakgebied, waardoor ze volledig in de concepten die ze tijdens hun studie hebben geleerd blijven denken om tot de "groep" te blijven behoren. Hierdoor komen ze niet direct in aanraking met de concepten van een gewone burger. Dit geldt in mindere mate voor de meer algemene studies, omdat deze minder op het ontwerpen toegespitst zijn, maar ook deze experts zullen in "expert" concepten blijven denken en deze wijken af van de concepten van de gemiddelde burger.

Groat (1982) probeert in haar onderzoek de verschillen tussen de gebruikte concepten te expliciteren. Haar onderzoek is uitgevoerd onder architecten en accountants, waarbij de architecten de experts zijn en de accountants de leken/burgers. De twee groepen moesten 24 gebouwen in de stijl van Post-Modern tot Modern beoordelen, waarbij gebruik werd gemaakt van de Multiple Sorting Task⁷ (MST). Deze MST werd gebruikt omdat zij, in een eerder onderzoek samen met Canter (1981, in Groat, 1982), had gevonden dat de MST een goede manier is om erachter te komen wat mensen vinden van gebouwen en andere omgevingselementen. Groat schrijft dat een gebouw door een expert ontworpen wordt aan de hand van een zogenaamde "elite professionele code" en dat het betreffende gebouw dan door andere experts positief wordt beoordeeld omdat zij een zelfde "code" gebruiken. Burgers gebruiken zogenaamde "alledaagse codes" waarmee zij het betreffende gebouw anders beoordelen en die mening kan interpretaties bevatten die een architect niet zo heeft bedoeld. Door het gebruik van andere codes kunnen burgers een negatieve mening ontwikkelen over een gebouw terwijl architecten dat nooit zo gewild hebben. Groat denkt dat dit verschil in "codes" consistent is en dat er altijd verschillen bestaan tussen experts en leken. Om de resultaten van het onderzoek goed te kunnen vergelijken heeft zij bij de aanvang ervan rekening gehouden met de overeenkomsten tussen respondenten, dit door middel van het matchen van respondenten. Dit matchen gebeurde op vier individuele

⁷ Voor een beschrijving van de Multiple Sorting Task wordt verwezen naar de begrippenlijst.

demografische gegevens; leeftijd, sekse, ras en woonomgevings ervaring, waardoor de resultaten goed vergeleken kunnen worden. De resultaten van haar MST laten zien dat architecten en accountants verschillende beoordelingen geven over gebouwen, maar dat deze wel gebaseerd zijn op overlappende sets van criteria. Het enige opvallende uit haar studie is dat alleen de architecten een duidelijk onderscheid maken tussen de verschillende bouwstijlen van de gebouwen. Dit duidt erop dat er een "code" aanwezig is welke wordt herkend door de architecten, waardoor zij de verschillende stijlen kunnen onderscheiden.

Jencks (1978, in Groat, 1982) heeft een zelfde soort onderzoek als Groat gedaan, maar hij is meer ingegaan op de inhoud van de "codes", waarom verschillen deze? Hij beweert in zijn onderzoek dat personen die een "leken code" gebruiken meer letten op comfort, het traditionele uiterlijk en hoe er mee om te gaan in het dagelijks leven. De door experts gebruikte "professionele code" daarentegen is meer gefocust op technologie, architectonische kunst en de vraag of het een hedendaagse stijl is. Een onderzoek van Gans (1969) ondersteunt deze bewering. Hij schrijft: "Het grootste verschil tussen een ontwerper en de personen waarvoor hij ontwerpt is waarschijnlijk de prioriteit die aan esthetiek wordt gegeven. Ontwerpers zijn getraind in esthetiek en zien de stad vanuit een ander perspectief waarbij esthetiek een belangrijk punt is. Vaak ontwerpen zij een stad alsof het een meesterwerk moet zijn en niet als een stad waarin de mensen moeten leven. De meeste burgers geven een lagere prioriteit aan esthetiek dan ontwerpers doen en zij letten in hun dagelijkse leven niet echt op de visuele omgeving om hen heen". Wanneer we de resultaten van het onderzoek van Groat hier nog eens naast leggen, kunnen deze aan de hand van het voorgaande verklaard worden. Dat architecten de verschillende bouwstijlen herkennen komt omdat zij meer op hedendaagse- en architectonische stijl letten, accountants zien dit verschil niet omdat zij meer naar de gebruiksvriendelijkheid kijken. Het lijkt er dus op dat Jencks in zijn onderzoek gelijk heeft en dat er inderdaad een consistent verschil tussen experts en leken aanwezig is.

De door Groat (1982) gebruikte beoordelingsmethode, de MST, is volgens Groat nog krachtiger wanneer hij wordt aangevuld met een multi-dimensionale beoordelingsschaal. De methode kan dan voor zeer veel verschillende studies worden gebruikt. Naar aanleiding hiervan verwijst zij naar recente studies van o.a. Canter, 1981; Grainger, 1981 en Groat en Canter, 1981, welke suggereren dat de MST een veelbelovende toekomst heeft wat betreft omgevingsonderzoeken. Het gebruik van de MST kan wellicht dan ook een waardevolle aanvulling zijn op het project "Methode-ontwikkeling Belevingswaardenonderzoek" van de Bouwdienst.

3.2.2 Het cognitieve gat

Omgevingen die worden ontworpen door architecten, ontwerpers en planners zijn van invloed op diegenen die de omgeving gebruiken -de burgers- en daarom is het van belang dat een omgeving zo ontworpen wordt dat deze aansluit op de behoeften van de gebruikers (Leff en Deutsch, 1973). Om tot een juiste afstemming te komen is het erg belangrijk dat er een goede samenwerking tot stand komt tussen omgevingsexperts en leken tijdens het ontwerpen van een omgeving. Leff en Deutsch hebben in hun onderzoek gekeken hoe verschillende groepen binnen een actieve

samenwerking functioneren en wat de eventuele knelpunten zijn tussen de partijen. Met de resultaten daarvan hopen zij een antwoord te vinden op de vraag in hoeverre het zogenaamde "cognitieve gat" een belemmering kan zijn voor de samenwerking tussen beide partijen. In hun onderzoek wordt er dus vanuit gegaan dat er sprake is van een "cognitief gat", dat beschreven staat in een onderzoek van Alexander (1964). Hij beschrijft dat experts door hun opleiding worden gevormd en daardoor heel anders over omgevingen nadenken dan leken dat doen, wat cognitieve verschillen - het cognitieve gat - kan veroorzaken. Deze veronderstelling komt overeen met de resultaten uit onderzoeken die later zijn uitgevoerd door Groat (1982) en Wilson en Canter (1990, in Brown & Gifford, 2001). Beide onderzoeken staan in paragraaf 3.2.1 beschreven.

Leff en Deutsch (1973) denken dat wanneer eenmaal bekend is in wat voor mate het cognitieve gat een belemmering kan zijn, het misschien mogelijk is om dit probleem in de toekomst te voorkomen. De cognitieve verschillen kunnen dan onderkent en begrepen worden wat kan leiden tot een betere samenwerking tussen burgers en experts. Het onderzoek van Leff en Deutsch vond plaats onder studenten architectuur, stedenbouwkunde en planologie (de experts) enerzijds en studenten van andere studierichtingen (de leken) anderzijds. Aan de respondenten werd gevraagd een reeks concepten toe te kennen aan verschillende omgevingen, deze concepten zijn vervolgens met elkaar vergeleken. Uit het onderzoek zijn een drietal resultaten met betrekking tot de cognitieve verschillen naar voren gekomen: 1) de omgevingsconcepten van architecten zijn minder gedifferentieerd dan die van andere experts en leken, maar die van andere experts waren wel meer gedifferentieerd dan de concepten van leken; 2) de omgevingsconcepten van experts zijn beter gestructureerd en op elkaar afgestemd dan die van leken; 3) leken gebruiken meer concepten die refereren naar typen personen die zij zich in die betreffende omgeving voorstellen dan experts. Hieruit blijkt dat door de aanwezigheid van het cognitieve gat het moeilijk is voor experts en leken om van elkaar te begrijpen wat hen bezig houdt en om daar op in te spelen. Meer specifiek, er treden conflicten op tussen architecten en leken omdat architecten zich juist meer betrokken voelen bij aspecten van een omgeving dan leken dat doen en er treden conflicten op tussen niet-architecten en leken omdat niet-architecten zich bij minder aspecten betrokken voelen in verhouding met leken. Dit laatste komt waarschijnlijk door het feit dat het de leefomgeving van de burger betreft en zij zich daardoor meer betrokken voelen dan niet-architecten dat doen, zij hebben immers geen binding met de betreffende omgeving. Overige resultaten uit het onderzoek zijn dat leken hun omgeving als onvoorspelbaar ervaren en daardoor zijn zij vaak meer bezorgd over de omgeving dan experts dat zijn. Verder denken experts dat ze meer communiceren met leken dan dat ze in werkelijkheid doen. Leken vinden dat experts te veel ééndimensionaal zijn in hun benadering naar omgevingsproblemen toe en leken vinden dat experts niet op die manier over omgevingen nadenken als de burgers die er wonen dat zouden doen.

Door de verschillen die in deze paragraaf genoemd worden is het logisch dat experts en leken niet op één lijn zitten. Maar het is mogelijk om, door op bepaalde punten in te spelen zoals informatie en communicatie, experts en leken meer op één lijn te krijgen. Hierdoor is het mogelijk om het cognitieve gat enigszins te dichten waardoor de beide partijen elkaar beter begrijpen.

3.2.3 Evaluatie

In paragraaf 3.2.1 is beschreven dat experts een eigen beoordelingssysteem gebruiken wat op twee punten verschilt van het systeem wat burgers gebruiken; conceptualisatie en evaluatie. Conceptualisatie wordt in diezelfde paragraaf beschreven, evaluatie in deze paragraaf. Evaluatie verwijst naar de subjectieve evaluatieve beoordelingen van personen. Uit de onderzoeken van Jenks (1978, in Groat, 1982) en Gans (1978, in Devlin & Nasar, 1989) blijkt dat de waarden die experts en burgers over omgevingen hebben van elkaar verschillen, wat tot gevolg heeft dat zij omgevingselementen anders evalueren. Daarnaast wordt door Wilson (1996) het verschil in evaluatieve beoordelingen tussen architecten en burgers toegeschreven aan het feit dat architecten ontwerpen voor hun gelijken -het behoud van de status-quo onder collega's- in plaats van ontwerpen voor burgers. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat er verschillen bestaan, maar belangrijk voor dit onderzoek is om te achterhalen hoe deze verschillen in evaluaties ontstaan.

Evaluaties van omgevingen, door burgers en/of experts, vinden vaak aan het einde van een planproces of na realisatie van een plan plaats. Op zo'n moment is het te laat om nog in te grijpen en is het daarom niet beter om tussentijds te evalueren? Echter, wanneer tussentijds evalueren gewenst is moet dit wel mogelijk zijn en hiervoor is het nodig om burgers meteen vanaf het begin bij het planproces te betrekken zodat zij op de hoogte zijn van hetgeen er gaat gebeuren. Maar, ook al worden burgers vanaf het begin op de hoogst gesteld, de vraag blijft of door het vroegtijdig betrekken van burgers bij het planproces beide partijen dichter tot elkaar kunnen komen en daardoor minder afwijkende evaluaties zullen hebben. Misschien ligt het probleem wel helemaal niet binnen het planproces maar bij de personen zelf en hun rol (expert of burger) binnen het planproces? In een onderzoek wat Dearden (1981) heeft uitgevoerd worden twee belangrijke vragen gesteld: "Is de deelname van burgers wenselijk bij het evalueren van landschappen en, als dat zo is, wie zijn dan die 'burgers' in relatie met het te evalueren landschap?". Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt dat evaluaties van burgers zeer waardevol zijn en, indien het onderzoek zich daar voor leent, ook zeker wenselijk. Het antwoord van Dearden op de tweede vraag is iets minder concreet, het blijkt namelijk dat er geen sprake van één soort burgers maar van een mozaïek van alle burgers. Hier wordt in paragraaf 3.2.6 verder aandacht aan besteedt.

Dearden (1981) verwijst in zijn onderzoek tevens naar twee onderzoeken van Lowenthal (1966 en 1978) waarin problemen met participatie van burgers worden beschreven. Lowenthal stelt in zijn onderzoeken dat wanneer burgers betrokken worden bij een planproces er twee problemen op kunnen treden: 1) zij kunnen moeilijkheden hebben met hetgeen van hen gevraagd wordt qua vraagstelling, taalgebruik en dergelijke, en/of 2) door die onduidelijkheden kunnen zij een 'onjuiste' mening hebben over de vragen die hun gesteld worden. Een direct antwoord wordt door Lowenthal niet gevonden, maar kan min of meer wel gegeven worden aan de hand van een onderzoek wat Craik en Zube (1976) hebben uitgevoerd. Zij vinden dat wanneer er burgers betrokken zijn, er bij de vraagstelling onderscheid moet worden gemaakt tussen een zogenaamde "preferential judgement" vraag en een "comparative appraisal" vraag en dat deze niet door elkaar moeten worden gebruikt. Een "preferential judgement" is namelijk een puur persoonlijke,

subjectieve waardering welke een vooroordeel kan bevatten en een "comparative appraisal" vraagt van de betreffende persoon na te denken over de verwachte waardering van alle personen, waar duidelijk geen vooroordeel in zit. Burgers kunnen moeilijkheden hebben met het onderscheiden van het verschil in vraagstelling tussen beide vormen, wanneer er een duidelijke opsplitsing plaatsvindt kunnen ze makkelijker een duidelijk, bij de vraag passend, antwoord geven. Het bovenstaande geldt dan wel voor de onderzoeken van Lowenthal (1966 en 1978, in Dearden, 1981), maar in mindere mate voor het belevingswaardenonderzoek. Dit omdat het binnen het belevingswaardenonderzoek niet gaat om participatie van burgers, maar om de mening van de burger. De kwaliteit van de leefomgeving wordt vastgesteld door middel van het belevingswaardenonderzoek en daarbij wordt er naar gestreefd om de vragen zo te stellen dat zij voor iedere burger goed te begrijpen en te beantwoorden zijn. De resultaten uit het onderzoek van Craik en Zube (1976) kunnen desondanks wel als tip dienen bij het opstellen van nieuwe vragen voor nieuwe belevingswaardenonderzoeken.

Craik (1970) en McKechnie (1977), beide in Vining (1992), benaderen het evalueren van omgevingen op een andere manier. Zij stellen dat de theoretische basis voor verschillen in evaluaties tussen managers (experts) en burgers voornamelijk rust op het feit dat managers een andere sociale rol vervullen. Hierdoor hebben managers een ander normatief systeem ontwikkeld voor het maken van omgevingsgerelateerde beslissingen. Sewell (1971, in Vining, 1992) beschrijft hetzelfde maar vanuit een ander oogpunt. Volgens hem is niet de sociale rol, maar de bedrijfscultuur van belang. Hij stelt dat wanneer personen eenmaal hebben gekozen voor een management carrière zij zich aanpassen aan de bedrijfscultuur binnen het bedrijf, waar toch een specifieke sfeer heerst. Door verdere specialisatie van methoden en benaderingen binnen deze bedrijfscultuur worden de attitudes en reacties van deze personen in grote mate beïnvloed. Na verloop van tijd nemen zij de attitudes en reacties die binnen het bedrijf "normaal" zijn over, waardoor zij na enkele jaren in deze specifieke bedrijfstak duidelijk verschillen van burgers in het algemeen.

3.2.4 Ervaring met de omgeving

Mackintosh (1982, in Wilson, 1996) beschrijft in zijn onderzoek dat één van de redenen voor verschillen tussen experts onderling de ervaring met de omgeving is. Ervaring met de omgeving wordt tevens door Devlin en Nasar (1989), Groat (1982) en Purcell (1984 en 1986) genoemd als belangrijke factor bij het beoordelen van omgevingen. Dit verschil in ervaring met de omgeving treedt niet alleen op tussen experts, maar ook tussen experts en burgers.

Devlin en Nasar (1989) beschrijven in hun onderzoek dat vooral de ervaring met een bepaalde omgeving van invloed kan zijn op de manier waarop een individu zijn omgeving waarneemt. Hierdoor is het mogelijk dat mensen met verschillende achtergronden verschillende percepties van hun omgeving hebben. Dat de percepties van experts en burgers verschillen is dan ook niet zo verwonderlijk omdat zij vaak een andere ervaring met een omgeving hebben. Een expert is puur zakelijk en meestal tijdelijk betrokken bij een omgeving in een planproces, een burger is meer

emotioneel en vaak gedurende langere tijd al betrokken bij de omgeving, dit omdat het zijn of haar leefomgeving betreft. Zoals Purcell (1986) in zijn onderzoek beschrijft is ervaring met omgevingssituaties een resultaat van "binnenkomende informatie vanuit de omgeving en de mentale representatie van eerdere ervaringen met gelijkende omgevingssituaties". Uit het voorgaande blijkt dat beoordelingen van burgers en experts verschillen omdat zij verschillende mentale representaties hebben door de hoeveelheid ervaring en mate van betrokkenheid die zij wel of niet hebben. Experts hebben mentale representaties van eerdere planprocessen en projecten, burgers van eerdere ervaringen binnen hun leef- en/of woonomgeving. Er mag hierbij niet van uit worden gegaan dat er standaard een verschil aanwezig is, experts hebben misschien ook wel vergelijkende mentale representaties uit hun eigen leefomgeving, maar omdat ze op dat moment professioneel bezig zijn bekijken ze het toch vanuit het oogpunt van de expert.

Purcell (1984) beschrijft in een eerder onderzoek min of meer hetzelfde als in zijn onderzoek uit 1986. In het onderzoek uit 1984 beschrijft hij dat de beleving van een omgeving het resultaat is van een matching proces tussen twee verschillende karakteristieken; die van de aanwezige omgeving en die van de representatie in het geheugen van eerdere, gelijkende omgevingen (ook wel prototype genoemd). Er ontstaat volgens hem een affectieve respons als er een mismatch of afwijking zit tussen de aanwezige karakteristieken en de karakteristieken van het prototype. Russell en Ward (1981, in Devlin en Nasar, 1989) ondersteunen deze resultaten, zij schrijven; "De manier waarop wij⁸ de omgeving beleven is betekenisvol. Mensen geven een betekenis aan hun omgeving op een zelfde manier als ze dat met woorden doen en de betekenis van een plaats is niet helemaal afhankelijk van fysieke eigenschappen.....maar ook van een verzameling associaties". Hershberger (1980) vind in zijn onderzoek, overeenkomstige de resultaten Purcell en Russel & Ward, dat fundamentele verschillen in menselijke ervaringen fundamentele verschillen veroorzaken in de betekenis die mensen toekennen aan een omgeving. De ervaringen van experts zijn anders dan die van burgers. Alle experts, architecten en andere ontwerpers in het bijzonder, brengen tijdens hun studie veel tijd door met studiegenoten, voeren projecten uit, maken tekeningen e.d. en hierdoor brengen zij meer tijd door met het bestuderen van de fysieke omgeving dan de meeste niet-experts dat doen. Na hun studie gaat dit bestuderen van de fysieke omgeving door en juist deze ervaringen van studie en werk zijn cruciaal. Studie en werk maken experts "meer gevoelig voor en beter bewust van" de fysieke omgeving om ons heen. De ervaring die ze in de loop der jaren hebben opgedaan heeft, zonder dat ze het zichzelf bewust zijn, invloed op de percepties en de affectieve respons die zij over een omgeving hebben en daarmee ook op de betekenis die zij aan een omgeving toekennen.

Vining (1992) benadert het in haar onderzoek op een andere manier, tegengesteld aan de resultaten van Purcell (1984 en 1986). Purcell gaat uit van de hoeveelheid ervaring die mensen hebben, terwijl Vining als uitgangspunt neemt de ervaringen die ze juist niet hebben. Zij beschrijft dat de verschillen met betrekking tot ervaring kunnen worden verklaard door het feit dat leken en

⁸ Wij; alle individuen, burgers en experts, want iedere expert is ook een burger.

experts weinig gezamenlijke ervaringen hebben en daardoor weinig inzicht in de percepties en attitudes van elkaar hebben. Hoewel de insteken van beide onderzoekers verschillen, komen ze beide uiteindelijk op hetzelfde punt uit, de ervaring met de omgeving is voor burgers en experts niet gelijk. Hoewel experts in theorie de experts zijn, zijn burgers *de experts* wanneer het over hun woon- en/of leefomgeving gaat en zijn zij diegenen met de meeste ervaringen met betrekking tot dat gebied.

3.2.5 Persoonlijke verschillen

Naast het in de vorige paragraaf genoemde verschil tussen experts onderling, ervaring met de omgeving, bestaan er meer verschillen tussen experts en experts. Wilson (1996) verwijst bijvoorbeeld, naast naar ervaring met de omgeving (Mackintosh, 1982) naar persoonlijkheid (Henschen & Hershenson, 1975) en geslacht (Nasar, 1989), maar volgens haar zijn dit niet de belangrijkste verschillen. Zij vindt dat tevens de soort en de duur van de opleiding twee belangrijke variabelen zijn voor persoonlijke verschillen tussen experts. Voor de vijf zojuist genoemde verschillen geldt dat wanneer ze tussen experts bestaan, ze ook tussen burgers onderling en tussen experts en burgers bestaan. Bovenstaande onderzoeken, waarin de mogelijke verschillen tussen experts onderling worden beschreven, zijn niet relevant voor dit onderzoek omdat ze het doel hiervan, het expliciteren van de verschillen tussen experts en burgers, voorbijstreven. Om deze reden worden ze dan ook niet verder beschreven. Aan persoonlijkheid wordt wel aandacht besteedt omdat deze indirect invloed heeft op de beoordeling van burgers en experts, zie ook de figuren 1.1 en 1.2 op pagina drie van hoofdstuk één. Persoonlijkheid wordt dus wel toegelicht, maar verder geldt ook voor dit verschil dat deze informatie verder niet gebruikt en/of verwerkt wordt in dit onderzoek, de gehele paragraaf dient ter verduidelijking, puur om aan te geven dat de genoemde verschillen bestaan en aanwezig zijn tussen experts onderling, burgers onderling en tussen burgers en experts.

Nasar en Johnson (1990) hebben een onderzoek gedaan waarin zij hebben gekeken naar de oorspronkelijke karaktereigenschappen van experts onderling, in hun onderzoek waren de experts landschapsarchitecten. Ze verwachten met hun onderzoek overeenkomsten en verschillen te zullen vinden tussen de persoonlijkheden van deze architecten. In het onderzoek worden, met behulp van de Myers-Briggs Type Indicator (MBTI), de landschapsarchitecten geclassificeerd naar vier dimensies (de originele Engelstalige benamingen worden gebruikt): introversion-extraversion, sensing-intuition, thinking-feeling, en sensing-perceiving. De genoemde paren worden door Nasar & Johnson gecombineerd tot vier groepen; sensing thinker (ST), sensing feeler (SF), intuïtieve thinker (NT) en de intuïtieve feeler (NF). Belangrijk voor hun studie is dat uit eerdere onderzoeken is gebleken dat civiele ingenieurs neigen naar introversion, sensing, thinking en judging (ISTJ) (McCaulley, 1981⁹), architecten naar introversion, intuition, thinking en perceiving (INTP) (MacKinnon, 1965⁹ en Myers & McCaulley, 1985⁹) en burgers naar extraversion en sensing (ES) (Myers & McCaulley, 1985). Dat civiel-ingenieurs en architecten neigen naar introversion en burgers naar extraversion lijkt tegenstrijdig omdat burgers in het dagelijks leven vaak niet extravert

zijn, van burgers verwacht men dat zij een soort gemiddelde burger (in dit geval Nederlander) zijn en daarmee niet echt extravert maar ook niet echt introvert. De beschreven tegenstrijdigheid kan verklaard worden door het feit dat bij het gebruik van de MBTI methode met extraversion en introversion iets anders wordt bedoeld dan de persoonlijkheid van personen op zich. Extraversion houdt in dit geval in; "Waar gaat in hoofdzaak de interesse van een persoon naar uit, de buitenwereld met zijn actie, objecten en personen?" en introversion houdt in dit geval in; "Waar gaat in hoofdzaak de interesse van een persoon naar uit, de innerlijke wereld van concepten en ideeën?". Wanneer we nu weer naar de resultaten van de eerder genoemde onderzoeken kijken, is het vrij logisch dat civiele ingenieurs en architecten introvert zijn en dat burgers extravert zijn. Eerder in dit hoofdstuk (zie paragraaf 3.2.1) werd immers ook al gezegd dat experts meer en in andere concepten denken dan burgers dat doen (Alexander, 1964; Wilson, 1996; Wilson en Canter, 1990). De MBTI methode maakt het echter mogelijk dat in het onderzoek van Nasar en Johnson (1990) de resultaten van de landschapsarchitecten kunnen worden vergeleken met de aanwezige resultaten van civiele ingenieurs, architecten en burgers. Door het vergelijken van deze resultaten zullen eventuele verschillen tussen de drie groepen van experts duidelijk naar voren komen. De uiteindelijke doelen van het onderzoek van Nasar en Johnson zijn ten eerste om erachter te komen wat de verschillende persoonlijkheidskenmerken (overeenkomsten en verschillen) binnen het beroep van landschapsarchitect zijn en ten tweede het vergelijken van de uitkomsten van de landschapsarchitecten met kenmerken van de burgers en andere experts (architecten en civiele ingenieurs). De uiteindelijke resultaten uit het onderzoek laten zien dat er onder landschapsarchitecten geen verschillen tussen mannen en vrouwen zijn gevonden, behalve op één schaal. Op de schaal introversion-extraversion waren meer dan de helft van de vrouwen introvert en meer dan de helft van de mannen extravert. Hierbij moet worden opgemerkt dat dit contrasteert met het onderzoek van Myers en McCaulley (1985⁹), zij vonden in het onder burgers uitgevoerde onderzoek dat vrouwen meer neigen naar extraversion en dat de mannen evenwichtig verdeeld waren over introversion en extraversion. Verdere resultaten zijn dat de belangrijkste persoonlijkheidskenmerken van landschapsarchitecten intuition, thinking en judging (NTJ) zijn. De meeste landschapsarchitecten zijn intuitive thinkers (NT), gevolgd door sensing thinkers (ST). Deze persoonskenmerken (NT en ST) komen overeen met de eerder gevonden resultaten onder civiele ingenieurs (ISTJ) en architecten (INTP) en geven aan dat er gemeenschappelijke karaktereigenschappen onder experts bestaan. Nasar en Johnson concluderen dat de steekproef onder landschapsarchitecten een significant hoger percentage NT's en een lager percentage SF's heeft in vergelijking met het onderzoek van Myers en McCaulley onder burgers en aan de hand daarvan stellen zij dat voor een eventueel vervolgonderzoek de vraag zou kunnen zijn: "Verschillen mensen met gevarieerde persoonlijkheidskenmerken in hoe zij een ontwerp benaderen en wat voor soort ontwerp vinden zij mooi?".

3.2.6 Moeten burgers betrokken worden?

Traditioneel wordt informatie over alle aspecten die betrekking hebben op ingrepen in de omgeving verzameld door professionals. Er zijn onderzoeken uitgevoerd die ondersteunen dat dit

⁹ In Nasar & Johnson (1990).

de juiste manier is en dat het betrekken van de burgers hierbij niet nodig is (Mutch, 1977 & O'Riordan, 1977 in Dearden, 1981). Uit resultaten van deze onderzoeken blijkt namelijk dat experts goed in staat zijn om nauwkeurige voorspellingen te doen over de reacties en meningen van burgers. In dat geval is het betrekken van burgers niet nodig en kunnen de experts het alleen af. De zojuist beschreven resultaten worden gesteund door een onderzoek van Buhyoff et al. (1978, in Vining, 1992). Zij lieten met hun onderzoek zien dat landschapsarchitecten in staat zijn om de voorkeur van burgers te voorspellen hoewel hun eigen inzichten verschilden van die van de burgers. Hoewel er bij belevingswaardenonderzoeken geen sprake is van het betrekken van burgers, trekken de onderzoeken van Mutch, O'Riordan en Buhyoff et al. het belevingswaardenonderzoek toch enigszins in twijfel. Wanneer experts zeggen en denken dat ze het wel alleen af kunnen, is het dan wel zinvol om met het belevingswaardenonderzoek de mening van de burger te achterhalen?

Ja, het is zinvol om de mening van de burger te achterhalen. In tegenstelling tot de in de vorige alinea besproken onderzoeken blijkt dat er ook onderzoeken zijn uitgevoerd waarbij burgers wel betrokken werden (Barton en Warner, 1971; Hendee, 1977 in Dearden, 1981) en deze zijn - afhankelijk van de mate van interesse van de burgers, het aantal deelnemende burgers en hun uiteindelijk invloed op het eindproduct - erg succesvol geweest. Er is echter één probleem wat uit deze onderzoeken naar voren kwam, wanneer burgers betrokken worden bij het beoordelen van omgevingen is er in vele gevallen sprake is van een emotionele binding met de te beoordelen (woon-) omgeving. Vining (1992) haakt hier met haar onderzoek op in, zij is van mening dat door deze emotionele binding met de te beoordelen (woon-) omgeving de beoordelingen een hoge emotionele lading krijgen waardoor deze vaak een bron voor stress, verdeeldheid en conflicten zijn voor de betrokken personen. Zij schrijft dat ondanks het feit dat er inmiddels ervaring is met omgevingsbeslissingen op expertniveau waarbij burgers betrokken zijn ontwerpers en planners nog dikwijls verrast worden door de felle negatieve emoties van het publiek ten opzichte van voorgenomen maatregelen. Vining verwijst tevens naar een onderzoek van Wellman en Tipple (1990), die in hun onderzoek eenzelfde soort resultaat vonden, namelijk dat in de loop der jaren in veel gevallen de communicatie tussen ontwerpers en de andere partij steeds vijandiger is geworden. In een later onderzoek, wat alleen door Wellman (1991, in Vining, 1992) werd uitgevoerd, worden emoties tevens benadrukt. Het onderzoek van Wellman is niet zozeer gericht op het betrekken van burgers in projectplannen, maar gericht op de gevoelens van burgers in het algemeen. Hij vindt dat een emotionele respons, en dat geldt zowel voor die van een expert als die van een burger, van groot belang is en altijd serieus moet worden genomen. Volgens hem is gewoon luisteren (en dan ook echt luisteren naar het verhaal van een persoon) naar de gevoelens en problemen die burgers hebben bij de aanvang van een projectplan of planalternatief een hele belangrijke eerste stap die vaak verwaarloosd wordt. Door in de beginfase een luisterend oor te bieden kunnen mensen zich afreageren of juist gerustgesteld worden, waardoor meteen duidelijk is wat voor emotionele gevoelens er spelen over het project en dit kan voor het verdere verloop van het project een voordeel zijn. Wellman gaat in zijn onderzoek niet in op het feit of dit alleen geldt voor de burgers die meedoen aan het onderzoek of dat dit ook breder gezien kan worden.

Dit is wel belangrijk om te weten, wanneer we bijvoorbeeld naar een belevingswaardenonderzoek kijken waar veertig of vijftig respondenten aan mee hebben gewerkt, zijn zij dan de enige die gerustgesteld zijn? Het lijkt logisch om aan te nemen dat inderdaad die veertig of vijftig respondenten alleen meer gerustgesteld zijn of de kans hebben gekregen om zich af te reageren. Een belevingswaardenonderzoek is dus niet geschikt om mensen gerust te stellen e.d., maar kan door experts wel goed gebruikt worden om een indruk van de omgeving te krijgen, waardoor zij beter in kunnen spelen op de acceptatie van de burgers. Wanneer de experts, voordat ze een planalternatief aanbieden, door middel van een belevingswaardenonderzoek weten wat er speelt bij burgers in de omgeving, kunnen zij hun alternatief misschien zo aanpassen in de richting van de burger, waardoor het acceptatie niveau hoger ligt en de weerstand van de burgers lager.

Naar aanleiding van de beschreven onderzoeken kunnen we in het algemeen zeggen dat er argumenten vóór en argumenten tegen de betrokkenheid van burgers zijn bij de beoordeling van de omgevingen. Ondanks de nadelen die beschreven worden zijn de resultaten voor betrokkenheid van burgers vrij overtuigend en er wordt dan ook verwacht dat burgers zeker een rol kunnen spelen bij de beoordeling van de kwaliteit van een omgeving. In het onderzoek wat Dearden (1981) heeft uitgevoerd, wat tevens wordt besproken in paragraaf 3.2.3, worden twee belangrijke vragen gesteld: Is de deelname van burgers wenselijk bij het evalueren van landschappen en, als dat zo is, wie zijn dan die "burgers" in relatie met het te evalueren landschap? Op de eerste vraag wordt in paragraaf 3.2.3 een antwoord gegeven, de tweede vraag wordt hierna besproken. Het is dus van belang om erachter te komen welke burgers een rol kunnen spelen in de beoordeling. In het kader hiervan verwijst Dearden (1981) naar Sewell en Coppack (1977), zij stellen voor dat er moet worden deelgenomen door "allen die rechtmatig interesse hebben in het probleem van het onderzoek....", naar Daniel (1976) die vindt dat de meest geschikte deelnemer diegene is die het landschap in een bepaalde omgeving "consumeert" en naar Tognacci et al. (1972), die erop wijzen dat slechts een klein deel van de bevolking geïnteresseerd in de omgevingsproblematiek, maar dat juist die burgers waardevol kunnen zijn voor een onderzoek. Uit de resultaten van de onderzoeken van Coppack en Tognacci et al. blijkt dat geïnteresseerde burgers moeten deelnemen. Dit resultaat wordt gesteund door vele andere onderzoeken (Dearden verwijst naar Harry et al., 1969; Hendee et al., 1969; Devall, 1970; Faich en Jule, 1971; Constantini en Hanf, 1972; Buttell en Flinn, 1974). Uit deze onderzoeken kwam als aanvullend resultaat naar voren dat de burgers die geïnteresseerd waren zich meestal in de hogere klassen van de bevolking bevonden. Dit resultaat is waarschijnlijk een vertekend beeld. Het is inderdaad waar dat hoger opgeleiden vaker meedoen aan enquêtes, interviews e.d. dan dat lager opgeleiden dat doen. Dit hangt niet van de mate van interesse af, maar van andere factoren. Hoger opgeleiden zijn vaak zekerder van zichzelf, kennen de te bewandelen wegen en willen en durven meer te praten en voor hun mening uit te komen. De sociale laag van de bevolking kijkt anders tegen dit soort situaties aan, zij leven in een "andere" wereld en hebben al snel het gevoel "daar kan ik als individu toch niets tegen doen" terwijl hoger opgeleiden meteen denken "ik zal dit wel eens even regelen, hier ga ik niet mee akkoord". Dearden vindt ook dat er niet blindelings van deze groep uit moet worden gegaan en verwijst naar een eerder onderzoek van zichzelf (1978), waarin hij benadrukt dat indien er geen

zekerheid is over welke groep burgers representatief is er op safe gespeeld moet worden. Hiermee bedoeld hij dat respondenten niet blindelings moeten worden gekozen. In een onderzoek moeten respondenten gekozen worden van de groep waarvan de onderzoeker denkt dat deze representatief is en hetzelfde aantal respondenten van de groep die minder representatief lijkt, hierdoor krijg je uiteindelijk een evenwichtig beeld van hetgeen onderzocht wordt. Tevens is het van belang dat indien er een evaluatie wordt gemaakt van een omgeving waarin toerisme ook een belangrijke rol speelt, er niet alleen naar de mening van burgers maar ook naar de mening van toeristen wordt gevraagd.

Uit de in deze paragraaf besproken onderzoeken blijkt dat er dus geen sprake is van één soort burgers die betrokken zouden moeten worden, maar van een mozaïek van alle burgers. Wanneer men hier rekening mee houdt en er voor zorgt dat de groep burgers representatief is voor het te onderzoeken gebied, is het volgens Dearden (1981) van belang dat burgers ook inspraak hebben. Hij hoopt ook dat het een kwestie van tijd is voordat burgers routinematig worden betrokken bij het evalueren van landschappen en andere omgevingen. Dearden zijn hoop is min of meer uitgekomen in de vorm van het belevingswaardenonderzoek, burgers hebben hierbij geen inspraak maar zijn de drijfveren van zo'n onderzoek, waarin zij voor een evaluatie van hun leefomgeving zorgen.

3.3 Resultaten

Uit de literatuurstudie in de voorgaande paragraaf, waarin vooral gekeken wordt naar het verschil tussen architecten, landschapsarchitecten en andere ontwerpers enerzijds en burgers anderzijds, is gebleken dat er verschillen tussen burgers en experts bestaan. Beide groepen verschillen op meerdere punten van elkaar, zo gebruiken experts tijdens het ontwerpen een eigen beoordelingssysteem waardoor zij hun omgeving anders begrijpen en evalueren dan leken dat doen. Gaat het hun tijdens het ontwerpen vooral om het behoud van status-quo en wordt de prioriteit aan esthetiek gegeven, leken kijken hoofdzakelijk naar de gebruiksvriendelijkheid en functionaliteit van hetgeen ontworpen is. Kortom, er zijn verschillen gevonden in perceptie, cognitie en esthetische voorkeur tussen experts enerzijds en leken anderzijds.

Daarnaast is gebleken dat experts door hun opleiding en werkervaring vaak meer ervaring hebben met omgevingen "op zich" dan leken dat hebben en experts vervullen vaak een andere sociale rol dan burgers (experts zitten vaak op een hoger sociaal niveau qua werkomgeving e.d.), wat van invloed kan zijn op de betrokkenheid. Een andere verklaring met betrekking tot ervaring met de omgeving is dat burgers en experts weinig gezamenlijke ervaringen hebben en daardoor weinig inzicht in de percepties en attitudes van elkaar hebben. Bij de genoemde verschillen moet echter opgemerkt worden dat er naast verschillen tussen leken en experts, ook verschillen tussen experts onderling zijn. Factoren welke het verschil tussen experts onderling verklaren zijn hoofdzakelijk de

persoonlijkheid (verschillende persoonlijkheden), het geslacht, de soort en duur van de opleiding en, net als bij leken, de ervaring met de omgeving.

In het kader van het belevingswaardenonderzoek blijkt dat een belangrijke stap voor een "goede samenwerking" tussen burgers en experts die stap is waarin experts ervan overtuigd moeten worden dat de mening van burgers belangrijk is en dat het gehele proces daardoor wel eens vergemakkelijkt zou kunnen worden. De zogenaamde "goede samenwerking" duidt niet op het feit dat burgers direct betrokken worden bij het project, maar op het feit dat de burgers dit zelf wel min of meer zo voelen op het moment dat er een belevingswaardenonderzoek wordt uitgevoerd. Omdat ze meegewerkt hebben aan het onderzoek hebben ze het gevoel dat er naar hun geluisterd wordt en dat kan resulteren in minder weerstand. Er is geen sprake van een directe "samenwerking" tussen burgers en experts, maar doordat het belevingswaardenonderzoek is uitgevoerd weten de experts wel wat de burgers denken en kunnen zij daar op inspelen zodat de planalternatieven beter geaccepteerd worden door de bevolking, omdat hier al een stuk "burger mening" in verwerkt zit. Uit ervaringen van de Adviesgroep Belevingswaardenonderzoek blijkt dat de belevingswaardenonderzoeken op basis van de mening van de burger kunnen leiden tot een beter project qua ontwerp en acceptatie, en een beter project qua proces tijdens de looptijd. De betrokkenheid van burgers vanaf de beginfase kan tevens leiden tot een minder kostbaar proces omdat door middel van de eerder genoemde "goede samenwerking" minder inspraakavonden e.d. nodig zijn voor de uiteindelijke realisatie van het project. Echter, uit de interviews die in het kader van de "follow-up risicobeleving" zijn gevoerd (zie hoofdstuk zes) blijkt dat experts op het gebied van de mening van burgers nogal afwachtend zijn. De maatschappelijke kanten van een belevingswaardenonderzoek komen nogal "zweverig" over naar experts toe en vaak zijn ze daarom niet zo happig om een belevingswaardenonderzoek uit te voeren. Toch zijn er experts die het, hoofdzakelijk vanuit eigen interesse, interessant vinden om een belevingswaardenonderzoek uit te voeren en op dat moment wordt er vanuit de expert vrijwillig een belevingswaardenonderzoek binnen een bepaald project uitgevoerd. Afwachtende (collega) experts zien hoe dit in zijn werk gaat en op dat moment zien zij *hoe* en *wat* een belevingswaardenonderzoek toe kan voegen aan een project. Door deze ervaring worden zij vaak minder sceptisch en in veel gevallen zelfs positief. Dit heeft bij de geïnterviewde projectleiders in het ene geval geleid tot het nogmaals uitvoeren van een belevingswaardenonderzoek en in het andere geval tot de intentie ervan, ook bij collega experts.

De vraag die in de inleiding van paragraaf 3.2 wordt gesteld; "Begrijpen experts de voorkeur van de burger maar negeren ze deze, of begrijpen ze het oordeel van een burger niet en zijn ze daardoor ook niet in staat om een omgeving te beoordelen zoals een burger dat zou doen?" kan inmiddels ook beantwoordt worden aan de hand van twee paragrafen, 3.2.4 en 3.2.6. Ten eerste blijkt dat de beoordelingen van burgers en experts verschillen omdat zij verschillende mentale representaties hebben over een omgeving, dit door de hoeveelheid ervaring en de mate van betrokkenheid die zij wel of niet hebben. Experts hebben mentale representaties van eerdere planprocessen en projecten, burgers van eerdere ervaring binnen hun leef- en/of woonomgeving.

Experts hebben waarschijnlijk wel vergelijkende representaties uit hun eigen leefomgeving, maar omdat ze op dat moment professioneel bezig zijn bekijken ze de omgeving vanuit de ogen van een expert. Experts begrijpen het oordeel van de burger waarschijnlijk dus wel, maar gebruiken de mentale representaties uit eerdere werken en die komen niet overeen met die van de burger. Ten tweede is uit de onderzoeken naar voren gekomen dat experts de burgers wel begrijpen en dat ze zich kunnen verplaatsen in hoe een burger denkt, maar dat ze dit gewoonweg vaak niet willen omdat burgers een omgeving niet zo beoordelen zoals de experts dat zelf zouden doen. Experts kunnen zich dus wel degelijk verplaatsen in burgers en ze zijn zelfs in staat om hun oordeel te voorspellen, maar omdat deze beoordeling afwijkt van hun eigen beoordeling negeren ze de beoordeling van de burger en houden vast aan hun eigen mening.

Wanneer we naar alle resultaten uit de literatuurstudie kijken blijkt dat er een discrepantie aanwezig is tussen experts enerzijds en leken anderzijds. Aan het begin van dit hoofdstuk wordt, gezien de specifieke aard van een aantal onderzoeken, in twijfel getrokken of deze resultaten uit de literatuur algemener kunnen worden toegepast, voor de civiele techniek in het algemeen en meer specifiek voor het belevingswaardenonderzoek. Gezien de aard van de gevonden verschillen is het aannemelijk dat deze verschillen niet alleen gelden voor de beroepsgroepen die in de literatuurstudie besproken worden, maar dat de ook bestaan tussen experts in het algemeen. De verschillen zijn vaak zo "logisch" dat er vanaf hier vanuit is gegaan dat de gevonden specifieke verschillen niet alleen tussen architecten, landschapsarchitecten en andere ontwerpers enerzijds en leken anderzijds aanwezig zijn, maar dat ze algemeen tussen experts en leken aanwezig zijn.

3.4 Conclusie

De eerste deelvraag, welke luidt: "Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen beoordelingskaders van burgers en experts met betrekking tot milieueffectrapportages en hoe kunnen deze verschillen gekarakteriseerd worden?" kan gedeeltelijk aan de hand van dit hoofdstuk beantwoordt worden. In de literatuurstudie zijn verschillen gevonden tussen burgers en experts op het gebied van; conceptualisatie, het cognitieve gat, evaluatie, ervaring met de omgeving en persoonlijkheid.

Na dit hoofdstuk, waarin hoofdzakelijk theorieën uit wetenschappelijke literatuur worden besproken, gaat het "echte" onderzoek beginnen. Dat wil zeggen dat er in het volgende hoofdstuk, hoofdstuk vier, naar praktijkvoorbeelden in de vorm van beoordelings- en beleidskaders gekeken gaat worden om deelvraag één volledig te kunnen beantwoorden. In dat hoofdstuk worden de beoordelings- en beleidskaders van alle uitgevoerde belevingswaardenonderzoeken vergeleken en geanalyseerd. De uitkomsten van dit empirische deel, verschillen en overeenkomsten tussen de beoordelingskaders van burgers en experts, worden daarna in hoofdstuk vijf vergeleken met de gevonden verschillen uit de literatuurstudie die in dit hoofdstuk besproken zijn.

4 Vergelijking van beoordelings- en beleidskaders

4.1 Inleiding

De literatuurstudie uit het vorige hoofdstuk geeft "theoretisch" een antwoord op de eerste deelvraag die luidt: "Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de beoordelingskaders van experts en burgers met betrekking tot milieueffectrapportages en hoe kunnen deze verschillen gekarakteriseerd worden?". Om tot een volledig antwoord op deze deelvraag te kunnen komen is in dit hoofdstuk naar een "praktisch" antwoord gezocht wat het theoretische antwoord aanvult. Dit is gedaan door middel van het vergelijken van de beoordelingskaders van burgers en de beleidskaders van experts. Het doel, de opzet, de uitvoering, de resultaten en de conclusies van het vergelijken van de kaders worden in de volgende paragrafen beschreven.

4.2 Doel van de vergelijking

Het doel van het vergelijken van de beoordelings- en beleidskaders van burgers en experts is te achterhalen wat de overeenkomsten en verschillen tussen de beide kaders met betrekking tot milieueffectrapportages zijn, waarmee deelvraag één gedeeltelijk beantwoordt wordt.

Gehoopt wordt dat met de resultaten van de vergelijking de overeenkomsten en verschillen tussen burgers en experts in de toekomst makkelijker te achterhalen zijn, waardoor er gedurende een project beter ingespeeld kan worden op de verschillen tussen de beide partijen. Het kan de experts helpen om vanaf de beginfase beter in te spelen op de verschillen in beoordeling tussen henzelf en de burgers, waardoor de gehele doorlooptijd van een project verkort kan worden doordat er minder inspraakavonden e.d. nodig zijn.

4.3 Opzet van de vergelijking

Om de overeenkomsten en verschillen tussen de kaders van burgers en experts te kunnen achterhalen moeten de beoordelingskaders uit belevingswaardenonderzoeken van de burgers en de beleidskaders uit de milieueffectrapportages van de experts met elkaar vergeleken worden. Om deze vergelijking uit te kunnen voeren is er een tabel opgezet waarin per onderzoek de beoordelingen van burgers en het beleid van experts naast elkaar beschreven staan, deze tabel is na te lezen in bijlage IV; *Beoordelingskader burger en Beleidskader expert*, en wordt hierna de B/B-tabel genoemd. De opzet van de B/B-tabel is ontleend aan de tabel uit bijlage III; *Chronologisch overzicht van uitgevoerde en lopende belevingswaardenonderzoeken 1993-2001*. Wat betreft de

inhoud¹⁰ van de B/B-tabel, voor de criteria van de experts is gebruik gemaakt van de project-nota/m.e.r. rapporten (Bouwdienst Rijkswaterstaat intern, Directie Oost-Nederland intern) behorende bij de belevingswaardenonderzoeken, waarbij tevens de status van de rapporten (indien bekend) is aangegeven. Voor de belevingswaarden van burgers is gebruik gemaakt van de belevingswaardenonderzoek rapporten (Bouwdienst Rijkswaterstaat intern) en is altijd de hoogst aanwezige fase¹¹ gebruikt.

De B/B-tabel is nogal omvangrijk, de tabel beslaat elf dubbelzijdige pagina's met criteria. Omdat zoveel criteria erg moeilijk met elkaar te vergelijken zijn, moet er een reductie van criteria plaatsvinden. In paragraaf 4.4 wordt beschreven hoe het reduceren van de criteria is uitgevoerd en wat de resultaten zijn, hier wordt alleen het doel van de reductie beschreven. Het doel van het reduceren van de criteria is het opstellen van twee lijsten met concepten, één lijst met concepten voor de burgers en één lijst met concepten voor de experts, die wel goed met elkaar vergeleken kunnen worden. Maar waarom worden dit concepten genoemd? In de literatuur hebben we gevonden dat experts een eigen beoordelingssysteem hebben waardoor zij hun omgeving anders begrijpen en evalueren dan burgers dat doen (Wilson, 1996). Wilson beschrijft in haar onderzoek dat dit beoordelingssysteem op twee punten verschilt; conceptualisatie en evaluatie (voor een uitgebreide beschrijving hiervan wordt verwezen naar paragraaf 3.2.1). Overeenkomstig met wat we in de literatuur hebben gevonden kunnen we binnen de B/B-tabel twee verschillende manieren van beoordelen onderscheiden. Het eerste verschil is dat burgers binnen het belevingswaardenonderzoek conceptualiseren en evalueren, zij vertellen immers wat zij vinden van hun woonomgeving en om dit te kunnen moeten zijn hun omgeving evalueren. Experts daarentegen evalueren in eerste instantie niet, zij conceptualiseren binnen de milieueffectrapportage en stellen criteria op waaraan de geplande ingreep moet voldoen. Later, aan het einde van milieueffectrapportage evalueren zij deze opgestelde criteria en het belevingswaardenonderzoek om tot een uiteindelijke keuze qua alternatief te komen. Het tweede verschil is de "groep" waar de experts tot behoren en waarin één eigen systeem wordt gebruikt (Wilson, 1996). De experts werken volgens de richtlijnen van de commissie m.e.r. (zie paragraaf 4.6) en horen daardoor bij een groep, terwijl iedere burger individueel beoordeeld en niet tot een groep behoort. In de B/B-tabel staan de evaluatieve criteria van de burgers naast de conceptuele criteria van de experts en tussen deze twee is een vergelijking gemaakt. Om de twee lijsten met concepten overzichtelijk te houden is gesteld dat beide lijsten niet meer dan zes à zeven concepten mogen bevatten. De twee lijsten vormen samen "het analysekader" waarmee de beoordelingen van burgers en experts, vanuit het oogpunt van de

¹⁰ De onderzoeken met de nummers 18, 19 en 20 (uit het chronologisch overzicht van bijlage III) zijn niet meegenomen in de vergelijking omdat deze tijdens de uitvoering van dit onderzoek nog in de opstartfase verkeerden.

¹¹ Binnen het belevingswaardenonderzoek worden vier fasen onderscheiden, voor een beschrijving hiervan wordt verwezen naar paragraaf 2.2. Omdat bij de gebruikte onderzoeken niet altijd alle fasen zijn doorlopen (er zijn slechts twee onderzoeken tot en met fase vier uitgevoerd), is voor de tabel gebruikt gemaakt van de meest recente rapporten. Dit houdt in dat wanneer er bijvoorbeeld in een project drie fasen zijn doorlopen er drie rapporten aanwezig zijn en er voor de analysetabel gebruik is gemaakt van het rapport uit de derde fase (hoogst aanwezige fase).

burgers, met elkaar vergeleken kunnen worden. De resultaten van deze vergelijking zijn na te lezen in paragraaf 4.5.2.

Ter verduidelijking; er worden in dit hoofdstuk twee vergelijkingen gemaakt. Ten eerste worden de criteria uit de belevingswaardenonderzoeken en de criteria uit de projectnota/m.e.r. rapporten met elkaar vergeleken om twee lijsten met concepten op te zetten. Ten tweede worden deze twee lijsten, het analysekader, met elkaar vergeleken om te kijken wat de overeenkomsten en verschillen tussen de burgers en experts zijn.

4.4 Het opstellen van twee lijsten

In de vorige paragraaf wordt gesproken over het analysekader dat bestaat uit twee lijsten met concepten, één lijst voor burgers en één lijst voor experts. Maar hoe zijn deze concepten tot stand gekomen? In deze paragraaf wordt de reductie van de criteria uit de B/B-tabel beschreven. De onderstaande subparagraaf beschrijft eerst hoe de concepten voor de experts tot stand zijn gekomen en de daarop volgende subparagraaf 4.4.2 beschrijft het ontstaan van de concepten voor de burgers.

4.4.1 "Expert" concepten

Tijdens het bestuderen van de B/B-tabel (zie bijlage IV) is er voor gekozen om een nieuwe tabel op te zetten, een tabel waarin alléén de criteria van experts vermeld staan. De reden hiervan is dat de B/B-tabel een goed instrument is voor het direct vergelijken van de criteria van burgers en experts, maar dat deze niet overzichtelijk genoeg is om alle criteria van experts met elkaar te vergelijken. Dit vergelijken is nodig voor het reduceren van de criteria en het opstellen van de concepten. Na het plaatsen van de expert criteria in één tabel (zie bijlage V; *Het analysekader*) is er gekeken naar overeenkomstige criteria, zijn er in de verschillende onderzoeken criteria die vaak genoemd worden? Deze criteria, zoals bijvoorbeeld bodem en water, natuur, recreatie e.d., zijn apart opgeschreven. Na de lijst met vaak voorkomende criteria goed bekeken te hebben blijkt dat er een onderscheid qua categorieën gemaakt kan worden, zoals bijvoorbeeld verkeers-, milieu- en landbouwaspecten. In totaal kunnen er op dit punt van de analyse negen categorieën worden onderscheiden; woon- en leefmilieu, grondgebruik, verkeer en vervoer, regionale economie, bouwtechnisch, abiotisch milieu, biotisch milieu, cultuurhistorie en landschap. Deze categorieën worden opgeschreven als de voorlopige lijst met concepten. Alle onderzoeken worden nu nog een keer doorlopen en er wordt gekeken of alle criteria onder één van de concepten kunnen worden geplaatst, wat geen problemen oplevert. Nu alle expert criteria onder een concept geplaatst kunnen worden moet er kritisch naar de concepten gekeken worden, omdat van te voren is bepaald dat het aantal concepten maximaal zeven mag zijn. Het concept bouwtechnisch omvat de criteria bouwtijd, bouw hinder en fasering en kabels en leidingen. Wanneer we hier op een hoger abstractieniveau naar kijken kunnen dit ook niet zo goed economische aspecten zijn. Om deze reden zijn twee concepten samengevoegd; regionale economie en bouwtechnisch onder de naam

regionale economie en abiotisch- en biotisch milieu onder de naam abiotisch/biotisch milieu, zodat er uiteindelijk zeven "expert" concepten naar voren zijn gekomen. Voor een overzicht van deze concepten wordt verwezen naar het analysekader, tabel 4.1 in paragraaf 4.5.1, op de volgende pagina. Een volledig overzicht van de inhoud van de concepten staat beschreven in bijlage V; *Het analysekader*.

4.4.2 "Burger" concepten

Om dezelfde reden als bij de experts is voor de criteria van de burgers tevens een nieuwe tabel opgezet (zie bijlage V; *Het analysekader*). Voor de belevingswaarden van de burgers geldt dat het vergelijken, ten behoeve van het reduceren van de criteria, met behulp van de nieuwe tabel wel iets overzichtelijker is geworden, maar dat het door de grote hoeveelheid belevingswaarden toch onoverzichtelijk blijft. Veel criteria lijken op elkaar maar zijn net niet precies hetzelfde waardoor er erg veel verschillende beoordelingscriteria zijn. Twee mogelijke redenen voor de grote hoeveelheid beoordelingscriteria zijn; 1) het betreft hier een persoonlijke mening die vaak fijn van structuur is, en 2) doordat de burger weinig structuur wordt opgelegd tijdens de vraagstelling van de interviews zijn de antwoorden erg divers. Om de hoeveelheid en de verscheidenheid van belevingswaarden van de burgers te reduceren is er een tussenstap toegevoegd. Bij de criteria van de burgers, de belevingswaarden, is gekeken naar het "niveau" van de belevingswaarde. Bijvoorbeeld in het onderzoek van Rijksweg 2 Passage Maastricht wordt "vanuit mijn woning een vrij uitzicht hebben" genoemd en in het onderzoek Visie op kustontwikkelingen "openheid, ruimte en horizon". De eerst genoemde belevingswaarde zit op een lager niveau dan de tweede, welke breder is en minder specifiek. Dus hoe lager het niveau, hoe specifieker de belevingswaarde is beschreven, zoals bijvoorbeeld "ik geniet erg van de mooie rozen in mijn tuin". Deze niveaus, van hoog naar laag, zijn bij alle belevingswaarden vastgesteld en daarna is er bij de belevingswaarden met een laag niveau gekeken of er een gelijkende belevingswaarde van een hoger niveau aanwezig is waar de betreffende belevingswaarde onder geplaatst kan worden. Hierbij werd echter één probleem aangetroffen en wel dat er bij sommige belevingswaarden geen sprake is van niveaus, zoals bijvoorbeeld de waarden "geluid van verkeer" en "geluid door beroepsvaart". In principe zitten deze belevingswaarden op hetzelfde niveau, maar zijn specifiek gericht op een vorm van geluid. Deze belevingswaarden zijn vrij specialistisch en omdat het uiteindelijk toch om de concepten gaat is er voor gekozen om deze waarden tevens naar een hoger niveau te tillen. Voor de twee waarden die eerder beschreven worden geldt dat ze onder het hogere niveau "geluids-overlast" geplaatst worden. Na de uitvoering van de twee hierboven beschreven manieren om het aantal belevingswaarden te reduceren is de lijst overzichtelijker geworden, waarna er gekeken is of en hoeveel categorieën van belevingswaarden er bij de burgers aanwezig zijn. Op dit punt van de analyse komen er negen categorieën uit de analyse naar voren; kwaliteit woonomgeving, kwaliteit leefomgeving, recreatie, natuur en landschap, cultuurhistorie, milieu, verkeer, economie en risico's, dit voldoet niet aan de eerder gestelde eis van zes à zeven concepten. Na de resultaten nogmaals bekeken te hebben, is het mogelijk om enkele categorieën samen te voegen. Cultuurhistorie en milieu bevatten beide weinig criteria en op een hoger abstractieniveau kan milieu onder natuur worden geplaatst en cultuurhistorie onder landschap. Wanneer burgers het namelijk hebben over

de cultuurhistorische waarde van iets gaat dit altijd over de omgeving zelf of een deel van deze omgeving (omdat de milieueffectrapportage gericht is op ingrepen in de omgeving). Voor milieu geldt dit ook, met milieu bedoelen burgers bijvoorbeeld niet het recyclen van producten, maar meer het milieu dat door de experts abiotisch- en biotisch milieu wordt genoemd (flora en fauna, water). Voor de door de burgers genoemde verkeersaspecten geldt dat deze niet direct gericht zijn op verkeer, maar meer te maken hebben met verkeer (verkeersveiligheid, toegankelijkheid, bereikbaarheid van het centrum e.d.). Dit zijn criteria die betrekking hebben op de kwaliteit van de leefomgeving en daarom is verkeer onder kwaliteit leefomgeving geplaatst en gaan zij samen verder onder de naam kwaliteit leefomgeving. Door het samengaan van deze categorieën blijven er uiteindelijk zes concepten voor de burgers over. Een overzicht van deze concepten staat in het analysekader van tabel 4.1 in de volgende paragraaf, een volledig overzicht van de inhoud van de concepten staat beschreven in bijlage V; *Het analysekader*.

4.5 Het resultaat van de eerste vergelijking: Het analysekader

4.5.1 Algemeen

In de vorige paragraaf staat beschreven hoe het analysekader tot stand is gekomen. In deze paragraaf wordt het analysekader, dat is afgebeeld in de onderstaande tabel, zelf behandeld.

Tabel 4.1 Analysekader belevingswaardenonderzoek en m.e.r.

Analysekader	
'burger' concepten	'expert' concepten
1. Kwaliteit woonomgeving	1. Woon- en leefmilieu
2. Kwaliteit leefomgeving	2. Grondgebruik
3. Recreatie	3. Verkeer en vervoer
4. Natuur en landschap	4. Regionale economie
5. Economie	5. Abiotisch/biotisch milieu
6. Risico's	6. Cultuurhistorie
	7. Landschap

Voor het opzetten van het analysekader zijn alle belevingswaardenonderzoeken en bijbehorende projectnota/m.e.r. rapporten gebruikt, waardoor het analysekader een totaaloverzicht op een hoog abstractieniveau is. De concepten uit het analysekader zijn min of meer "de rode draden" door alle onderzoeken heen en geven aan wat belangrijk is. Nu bekend is wat de rode draden door de onderzoeken heen zijn kan de vergelijking tussen burgers en experts gemaakt worden, wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de concepten van de burger en de concepten van de expert?

4.5.2 De tweede vergelijking, zitten er overeenkomsten en verschillen in het analysekader?

In deze paragraaf worden de concepten uit het analysekader met elkaar vergeleken, er is gekeken naar wat de overeenkomsten en verschillen zijn tussen de concepten van de burgers en de concepten van de experts en naar de mate van overlap, in hoeverre overlappen de concepten elkaar. Wanneer de overeenkomsten en verschillen bekend zijn wordt verwacht dat daaruit de toegevoegde waarde van het belevingswaardenonderzoek naar voren komt. Bij welke concepten voegt het belevingswaardenonderzoek iets toe binnen de milieueffectrapportage en gaat het verder dan de concepten van de m.e.r.? Met andere woorden, wat zijn de dominante concepten voor de burgers, waar wordt door de burgers meer aandacht aan besteedt in vergelijking met de experts?

Omdat er in dit onderzoek gezocht wordt naar een wetenschappelijke onderbouwing met betrekking tot de toegevoegde waarde van belevingswaardenonderzoek, is er bij het kijken naar de overeenkomsten en verschillen tussen de concepten van beide partijen altijd geredeneerd vanuit de concepten van de burger, die worden vergeleken met de concepten van de experts. De toegevoegde waarde van het belevingswaardenonderzoek kan alleen achterhaald worden wanneer de burger concepten vergeleken worden met die van de experts, wat vertellen zij meer of anders dan de experts? De overeenkomsten en verschillen tussen de concepten van burgers en experts worden in de onderstaande tekst behandeld, het een en ander is toegelicht met behulp van voorbeelden om de inhoudelijke verschillen tussen de concepten te verduidelijken en het geheel beter leesbaar te maken.

1. Kwaliteit woonomgeving

Kwaliteit woonomgeving (B) komt overeen met **Woon- en leefmilieu (E)**.

Kwaliteit woonomgeving (B)	Woon- en leefmilieu (E)
indien opgegroeid bijzondere waarde verbonden voelen met omgeving rust uitzicht weidse luchten de atmosfeer landelijk karakter gebied vrijheid openheid ruimte horizon sociale veiligheid geluidsoverlast hinder uitlaatgassen	geluid en trillingen luchtverontreiniging geluid/stank/stof hinder veiligheid (verkeers- en sociale) risico's vervoer gevaarlijke stoffen sociale beleving

Zo op het eerste gezicht zien we meteen al een verschil, de lijst met criteria onder het concept van de burgers is langer dan de lijst van de experts. Inhoudelijk zijn er ook nog een aantal verschillen tussen de concepten van de burgers en experts. Waar de experts het hebben over globale punten, zoals geluid en trillingen, luchtverontreiniging, sociale- en verkeersveiligheid,

en sociale beleving, beschrijven burgers echt wat zij vinden. Burgers omschrijven sociale beleving als "verbonden voelen met de omgeving" en "indien opgegroeid heeft omgeving een bijzondere waarde". Ze hebben het over rust, uitzicht, weidse luchten, de atmosfeer, vrijheid, openheid, ruimte en een brede horizon, en geen van deze punten vinden we terug bij de experts. Wat door een expert sociale beleving wordt genoemd wordt door burgers veel fijner en uitgebreider beschreven. Burgers beschrijven hun woonomgeving min of meer esthetisch en dat vinden we bij de experts niet terug, waardoor de mening van de burger in de vorm van het concept kwaliteit woonomgeving hier zeker een toegevoegde waarde heeft. Voor de overige punten die door de experts genoemd worden geldt dat deze altijd kwantitatief zijn, er wordt in de projectnota/m.e.r. rapporten gesproken over hoeveelheden emissies en de toe- of afname van het aantal decibellen (dB (A)). Het concept van de burgers is daarentegen helemaal kwalitatief, zij praten over "geluidsoverlast van verkeer", "hinder van de uitlaatgassen", en sociale veiligheid in het algemeen en noemen geen kwalitatieve criteria. Wat betreft dit concept heeft het belevingswaardenonderzoek zeker een toegevoegde waarde binnen de milieueffectrapportage.

2. Kwaliteit van de leefomgeving

Kwaliteit van de leefomgeving (B) komt overeen met **Verkeer en vervoer (E)**.

Kwaliteit leefomgeving (B)	Verkeer en vervoer (E)
verkeersveiligheid toegankelijkheid bereikbaarheid van het centrum infrastructuur voor fietsers drukte op lokale wegen aanwezigheid files sluipverkeer	mobiliteit bereikbaarheid veiligheid leefbaarheid barrièrewerking

Experts noemen hierbij in één adem; mobiliteit, bereikbaarheid, veiligheid, leefbaarheid, en barrièrewerking, standaardcriteria die aangeven dat er rekening moet worden gehouden met die punten. Hetgeen de burgers noemen komt redelijk overeen met deze punten, alleen zijn zij wederom fijner en uitgebreider, zij geven exact aan wat voor hun belangrijk is. Deze informatie van burgers wordt binnen het belevingswaardenonderzoek op een hoger abstractieniveau behandeld waardoor het vergelijkbaar is met de criteria van de experts. Burgers noemen de bereikbaarheid van het centrum, de infrastructuur voor fietsers, de drukte op lokale wegen, en het aanwezige sluipverkeer. Om het verschil tussen de burger en expert te verduidelijken wordt een voorbeeld uit de tracéstudie/m.e.r. A12/HSL-oost genoemd. Burgers beschrijven hierin o.a. de bereikbaarheid van sociale contacten (familie en vrienden) en voorzieningen (winkels, scholen e.d.), de toegankelijkheid van het openbaar vervoer (bereikbaarheid station, aantal parkeerplaatsen, stallingsmogelijkheden fiets e.d.), het verkeer op de lokale wegen (de hoeveelheid, het geluid, de uitlaatgassen en het sluipverkeer), de toegankelijkheid van de A12 (aantal op- en afritten, de doorstroming van het verkeer op de A12 e.d.), de verkeersveiligheid van alle weggebruikers op de A12, de het aantal plaatsen

waar je de A12/het spoor kunt passeren (tunnels, overgangen). Experts daarentegen hebben het over mobiliteit (voertuigkilometers), bereikbaarheid (congestiekansen 2010 voor de A12 wegvakken en toekomstvastheid van de oplossingen) en verkeersveiligheid (verkeersongevallen en verkeersslachtoffers). Dit geeft aan dat burgers het puur over de kwaliteit van hun woonomgeving, zij beschrijven hem zoals zij hem beleven en alleen met die punten die voor hen van belang zijn en experts beschrijven veel meer algemeen. Wat betreft dit concept heeft ook hier het belevingswaardenonderzoek zeker een toegevoegde waarde binnen de milieueffectrapportage.

3. Recreatie

Recreatie (B) komt overeen met **Grondgebruik (E)**.

Recreatie (B)	Grondgebruik (E)
multifunctioneel recreatiegebied bereikbaarheid van recreatiegebied aanwezige voorzieningen bereikbaarheid over het water	wonen infrastructuur recreatie en toerisme land- en tuinbouw bos en beplanting (beroeps) scheepvaart visserij zandwinning energievoorziening eigendomssituatie en beheer

Onder grondgebruik wordt, naast punten zoals wonen, infrastructuur, land- en tuinbouw e.d., door de experts recreatie en toerisme genoemd en dit is het enige criterium wat binnen deze twee concepten overeenkomt. Wanneer experts recreatie en toerisme noemen, bedoelen zij puur het aanwezig zijn van recreatieve ruimten en het verliezen of juist aanwinnen van die recreatie ruimte. Burgers daarentegen noemen multifunctioneel recreatiegebied, de bereikbaarheid van het recreatiegebied, de aanwezige voorzieningen ten behoeve van de recreatie en de eventuele bereikbaarheid over het water. Terwijl experts zich in een milieueffectrapportage dus kwantitatief buigen over het aanwinnen of verliezen van recreatieve ruimten, stellen burgers de kwalitatieve aspecten van recreatie aan de orde. In verschillende belevingswaardenonderzoeken vinden we; ruime strandactiviteiten, vismogelijkheden, uitwaaien op de pier, surfplek, zonnebaden en zwemmen. Wat betreft dit concept heeft ook hier, net als bij vergelijking één en twee, het belevingswaardenonderzoek zeker een toegevoegde waarde binnen de milieueffectrapportage.

4. Natuur en landschap

Natuur en landschap (B) komt overeen met drie concepten van de experts; **Cultuurhistorie (E)**, **Landschap (E)** en **Abiotisch/biotisch milieu (E)** (het overzicht van de concepten staat aan het einde van deze vergelijking op de volgende pagina).

De eerst twee concepten van de experts komen goed overeen met het burger concept, het derde concept maar op één punt. Burgers vinden de cultuurhistorische waarde van hun

omgeving belangrijk en willen dit graag behouden. Experts verstaan onder cultuurhistorie de aantasting van cultuurhistorisch of archeologisch waardevolle objecten, hiermee geven ze aan dat ze verlies willen voorkomen. Experts praten dus in termen van verlies terwijl burgers praten over behoud. Dit is het gebruik van een andere terminologie, het is geen verschil omdat zij beide hetzelfde doel na streven, alleen vanuit een ander oogpunt. Hierbij valt er nog over te twisten of iets wat de burgers cultuurhistorisch noemen ook echt een cultuurhistorische waarde heeft, de meeste burgers zijn op dat gebied geen experts. Verder noemen burgers bij natuur en landschap de uniekheid van het landschap, het onaangetaste karakter ervan, de variatie en de veelheid van natuur, en de diversiteit van de aanwezige flora en fauna. Experts daarentegen hebben het over ruimtelijke opbouw, ruimtelijke kwaliteit, vernietiging, versnippering, verdroging, verstoring e.d. Uit het voorgaande blijkt dat het concept van de burger en de concepten van de experts elkaar inhoudelijk niet geheel overlappen, experts zijn veel meer bezig met de ecologie van het landschap dan burgers dat zijn. Burgers zijn dit niet omdat zij deel uit maken van en leven in de betreffende omgeving, en daardoor op een andere manier met de omgeving bezig zijn dan experts dat doen. Burgers waarderen wat zij om hun heen zien en weten soms niet wat ze "missen", omdat het hen niet opvalt of omdat ze gewoon niet deskundig genoeg zijn. Wat betreft het derde concept van de experts, abiotisch/biotisch milieu, hierin zijn de experts erg specialistisch en burgers niet. De reden hiervan is waarschijnlijk dat in een milieueffectrapportage de gevolgen van een voorgenomen ingreep op het milieu worden ingeschat en het zwaartepunt van het rapport dus ook bij het milieu ligt. Het belevingswaardenonderzoek beschrijft de kwaliteit van de leefomgeving van de burgers en daarbij is het logisch dat de burgers de nadruk niet op het milieu leggen, voor hun spelen er veel meer dingen dan alleen dat. Het concept van de burger komt overeen met drie concepten van de experts, maar dan wel in het opzicht van raakvlakken en in dit geval geldt dan ook; "het geheel is meer dan de som der delen". Wat betreft dit concept heeft ook hier, net als bij de hierboven beschreven vergelijkingen, het belevingswaardenonderzoek zeker een toegevoegde waarde binnen de milieueffectrapportage.

Natuur en landschap (B)	Cultuurhistorie (E)	Landschap (E)	Abiotisch/biotisch milieu (E)
cultuurhistorische waarde uniek landschap onaangetast karakter variatie en veelheid diversiteit flora en fauna	archeologie historische geografie bouwkundige objecten	ruimtelijke opbouw ruimtelijke kwaliteit kenmerkendheid (karakteristiek voor het gebied) oriëntatie (herkenningspunt) vernietiging versnippering (restgebieden) verdroging verstoring continuïteit	Abiotisch geologie/morfologie grondwater (water) bodem oppervlaktewater Biotisch flora (vegetatie) en fauna landschapsecologie en relaties

5. Economie

Economie (B) komt overeen met **Regionale economie (E)** (het overzicht van de concepten staat aan het einde van deze vergelijking op de volgende pagina).

Dit concept van de burgers komt weinig voor in alle belevingswaardenonderzoeken, waarschijnlijk vinden burgers dat niet echt onder "beleving" valt. Burgers noemen hier werkgelegenheid en de gunstige geografische ligging van bedrijven, terwijl experts dit concept veel uitgebreider beschrijven. Zij hebben het over stimulering van de regionale economie, het verbeteren van de bereikbaarheid van bedrijventerreinen, willen meer ruimte voor economische activiteiten, het aantrekken/behoud van een koopkrachtige bevolking e.d. Een echte verklaring voor het ontbreken van overeenkomstige/vergelijkbare burger criteria met de zojuist genoemde expert criteria ontbreekt, dit concept van de burgers is geen aanvulling op het concept van de experts. Wat betreft dit concept heeft het belevingswaardenonderzoek dan ook *geen* toegevoegde waarde binnen de milieueffectrapportage.

Economie (B)	Regionale economie (E)
werkgelegenheid gunstige geografische ligging	economie kosten kabels en leidingen bouwtijd, bouw hinder en fasering

6. Risico's

Risico's (B) komt overeen met **Woon- en leefmilieu (E)**.

Risico's (B)	Woon- en leefmilieu (E)
hoogwater risico van overstromingen verkeer criminaliteit werkloosheid vervuiling	geluid en trillingen luchtverontreiniging geluid/stank/stof hinder veiligheid (verkeers- en sociale) risico's vervoer gevaarlijke stoffen sociale beleving

Bij dit concept beschrijven experts de hinder meer in het algemeen, door alle project-nota/m.e.r. rapporten heen worden eigenlijk alle criteria constant in negatieve termen beschreven; verlies, toe- of afname (in negatieve zin), overschrijding, vernietiging, verwijdering, beïnvloeding e.d. Burgers noemen bij dit concept alleen de voor hun belangrijke risico's, die zij als een dreiging ervaren. Wanneer we dit breder bekijken en alle onderzoeken meenemen in deze beschouwing, is het concept van de experts door alle onderzoeken heen veel breder en altijd kwantitatief beschreven. Burgers beschrijven altijd kwalitatief en alleen die risico's die zij als bedreiging beschouwen, waarmee zij binnen dit concept tekort schieten. Wederom geldt dan ook, net als bij vergelijking 5, dat met betrekking tot dit concept het

belevingswaardenonderzoek geen toegevoegde waarde heeft binnen de milieueffectrapportage.

4.6 Resultaten

In paragraaf 4.5.2 wordt de vraag gesteld "Wat zijn de dominante concepten voor de burgers, waar wordt door de burgers meer aandacht aan besteedt in vergelijking met de experts?". Uit het vergelijken van de zes burger concepten met de concepten van de experts, waarbij er gekeken is naar overeenkomsten en verschillen, blijkt dat alle concepten overeenkomsten met elkaar hebben. Er zijn echter vier concepten waar door de burgers meer aandacht aan wordt besteedt dan door de experts. Deze vier concepten, de dominante concepten, zijn; 1) Kwaliteit woonomgeving, 2) Kwaliteit leefomgeving, 3) Recreatie en 4) Natuur & Landschap. Binnen deze vier concepten vertellen de burgers fijner en uitgebreider over het betreffende concept dan experts dat doen en daarmee vertellen ze meer dan experts dat doen, ze voegen echt iets toe aan de concepten van de expert en daarmee aan de milieueffectrapportage. Dit verschil kan gedeeltelijk worden verklaard door het feit dat experts volgens de richtlijnen van de Commissie m.e.r.¹², die zijn opgesteld met betrekking tot het schrijven van milieueffectrapportages, moeten werken. Dit omdat deze Commissie na het opstellen van een milieueffectrapport beoordeeld of de essentiële informatie aanwezig is om het milieubelang een volwaardige plaats te geven bij de besluitvorming, wat zij verwoorden in een toetsingsadvies. De richtlijnen vormen hierbij het toetsingskader, dus wanneer niet aan de richtlijnen wordt voldaan wordt er een negatief toetsingsadvies uitgegeven en zal het milieueffectrapport aangepast moeten worden. Experts hebben dus weinig keus, wanneer ze niet aan de richtlijnen voldoen kunnen ze hun doel niet bereiken. De burgers daarentegen wordt geen structuur opgelegd waardoor zij juist een grote keuzevrijheid hebben met betrekking tot het geven van antwoorden, zij geven die dingen aan die voor hen belangrijk zijn. Hierdoor kan het belevingswaardenonderzoek echt iets toe kan voegen binnen de milieueffectrapportage, het kan zorgen voor nieuwe en andere inzichten die we niet terug vinden bij de experts. Door het niet opleggen van structuur zien we bijvoorbeeld dat burgers twee concepten met betrekking tot de omgeving onderscheiden. Bij het opzetten van de burger concepten, zie paragraaf 4.4.2, kwam dit onderscheid tussen de omgeving op woon- en leefniveau al snel uit de belevingswaardenonderzoek rapporten naar voren. Doordat dit onderscheid qua omgeving binnen het belevingswaardenonderzoek en daarmee ook bij de concepten gemaakt wordt, is al in één oogopslag duidelijk dat burgers hun omgeving heel "breed" beleven en belangrijk vinden.

Naar aanleiding van de overeenkomsten zien we ook verschillen in de concepten, het blijkt dat experts altijd objectief willen zijn, hun criteria moeten kwantificeerbaar zijn, de toe- of afname moet kunnen worden gemeten. Burgers daarentegen zijn altijd subjectief en vertellen over de kwaliteit van hun leefomgeving. Daarnaast hebben experts het over aantasting, vermindering, verstoring, verlies e.d., terwijl burgers vaak meer positief zijn en denken in termen van kansen.

Wat verder opvalt is dat het expert concept Abiotisch/biotisch milieu bijna geen overeenkomsten heeft met een burger concept. Alleen één punt van dit expert concept, flora (vegetatie) en fauna, vinden we terug bij het burger concept Natuur en Landschap. Het is logisch dat hier vanuit de experts veel aandacht aan wordt besteedt omdat dit de basis is voor een milieueffectrapportage, wat zijn de invloeden van een ingreep op het milieu? Terwijl dit concept voor de experts zo belangrijk is, blijkt dat burgers het minder belangrijk vinden omdat zij hier in geen van de concepten specifiek op terug komen. Ze noemen wel enkele punten die onder het concept Abiotisch/biotisch milieu vallen, maar die zijn verspreid over de andere concepten en zijn in verhouding met de concepten van de experts erg summier.

4.7 Conclusie

Uit de vergelijking van de concepten binnen het analysekader is gebleken dat er wel degelijk overeenkomsten en verschillen zijn tussen de beoordelingskaders van burgers en experts. Alle concepten van de burgers en experts komen met elkaar overeen. Binnen de burger concepten zijn echter vier dominante concepten aanwezig, deze komen overeen met de expert concepten maar gaan verder. Burgers beschrijven deze concepten fijner en uitgebreider dan dat experts dat doen. Twee verschillen tussen de concepten van burgers en experts zijn ten eerste dat een milieueffectrapport veel meer aandacht besteedt aan milieuzaken terwijl binnen het belevingswaardenonderzoek burgers juist meer aandacht besteden aan hun omgeving, in de ruimste zin van het woord. Het tweede verschil is dat experts altijd objectief willen zijn, het moet kwantificeerbaar zijn en voor burgers staat juist hun subjectieve mening over de kwaliteit van de leefomgeving voorop.

4.8 De informatiewaarde

Dit hoofdstuk gaat niet specifiek over de informatiewaarde van belevingswaardenonderzoeken, maar uit het analysekader komt wel informatiewaarde naar voren. Na het vergelijken van de concepten kan geconcludeerd worden dat het belevingswaardenonderzoek met vier dominante concepten; Kwaliteit woonomgeving, Kwaliteit leefomgeving, Recreatie en Natuur & Landschap, zeker een toegevoegde waarde heeft binnen de milieueffectrapportage. Onder informatiewaarde wordt verstaan of het nieuwe/andere inzichten oplevert die benut kunnen worden bij het detailleren van plannen en het beoordelen en vergelijken van alternatieven. Wanneer we naar de vier dominante concepten van de burgers kijken kan inderdaad gezegd worden dat het nieuwe en andere inzichten oplevert, de concepten binnen het belevingswaardenonderzoek zijn fijner en uitgebreider in vergelijking met de concepten van de experts, deze zijn standaard en daardoor vaak hetzelfde.

¹² De Commissie m.e.r. ziet toe op het juist uitvoeren van milieu-effectrapportages.

In dit hoofdstuk hebben we kunnen zien dat er overeenkomsten en verschillen bestaan tussen de beoordelingskaders van burgers en experts met betrekking tot milieueffectrapportages, zijn de gevonden verschillen gekarakteriseerd en is gebleken dat het belevingswaardenonderzoek zeker een toegevoegde waarde heeft met betrekking tot milieueffectrapportages. Het volgende hoofdstuk, hoofdstuk vijf, beschrijft de conclusie van dit en het voorgaande hoofdstuk en maakt een terugkoppeling naar de eerste deelvraag.

5 Terugkoppeling analysekader naar literatuur

5.1 Algemeen

In de voorgaande twee hoofdstukken is beide keren een conclusie getrokken met betrekking tot de eerste deelvraag en het hoofdstuk zelf. De literatuurstudie in het derde hoofdstuk geeft een overzicht van de verschillen tussen leken en experts uit de toegepaste literatuur. In hoofdstuk vier ligt de nadruk op de overeenkomsten tussen burgers en experts. Uit een vergelijking van de concepten van het analysekader komen de overeenkomsten en verschillen tussen de beoordelings- en beleidskaders duidelijk naar voren. Maar hoe hangen deze hoofdstukken nu samen? Hoeveel overeenkomsten en verschillen heeft het belevingswaardenonderzoek met de milieueffectrapportage en in hoeverre kunnen de gevonden verschillen uit de literatuur hieraan gekoppeld worden? In dit hoofdstuk is gekeken of de naar aanleiding van het analysekader gevonden praktische verschillen overeenkomen met de uit de literatuur naar voren gekomen theoretische verschillen.

5.2 Het analysekader en de literatuur

Wanneer we het analysekader aan de literatuurstudie koppelen, zien we drie verschillen uit de literatuur naar voren komen in dit analysekader; conceptualisatie, evaluatie en ervaring met de omgeving. In onderstaande tekst worden de drie "overeenkomstige" verschillen besproken.

Inmiddels is aan de hand van onderzoeken bewezen dat experts in het algemeen en architecten in het bijzonder een eigen beoordelingssysteem hebben waardoor zij hun omgeving anders begrijpen en evalueren dan burgers dat doen (Wilson, 1996). Het gebruik van dit beoordelingssysteem verschilt op twee punten van het systeem van burgers; conceptualisatie en evaluatie (voor een definitie van deze begrippen wordt verwezen naar paragraaf 3.2.1). Deze verschillen in conceptualisatie en evaluatie vinden we terug in de concepten van het analysekader. Burgers conceptualiseren en evalueren binnen het belevingswaardenonderzoek, zij vertellen immers wat zij vinden van hun woonomgeving en om dit te kunnen moeten zijn hun omgeving evalueren. Experts daarentegen evalueren in eerste instantie niet, zij conceptualiseren binnen de milieueffectrapportage en stellen criteria op waaraan de geplande ingreep moet voldoen. Later, aan het einde van milieueffectrapportage evalueren zij deze opgestelde criteria en het belevingswaardenonderzoek om tot een uiteindelijke keuze qua alternatief te komen. De burger concepten die in het analysekader staan zijn dus evaluatieve concepten en de concepten van experts zijn dus conceptuele concepten, die later nog geëvalueerd worden. Met betrekking tot het beoordelingssysteem is er nog een verschil tussen burgers en experts; de "groep" waar de experts tot behoren en waarin één eigen systeem wordt gebruikt (Wilson, 1996). Doordat experts vaak al gedurende hun studie tot zo'n groep behoren ontwikkelen zij een heel ander beoordelingssysteem dan burgers dat doen. Dit

geldt ook voor de expert concepten binnen het analysekader. Deze concepten worden opgesteld door experts en naast het feit dat zij dus ook al getraind zijn in hun vak, werken zij ook nog eens volgens de richtlijnen van de commissie m.e.r. (zie paragraaf 4.6). Hierdoor behoren zij, zonder dat ze zich dat bewust zijn, tot een groep terwijl burgers dat niet doen, iedere burger beoordeeld individueel zijn of haar leefomgeving. Inhoudelijk hebben alle concepten binnen het analysekader, van burgers en experts, overeenkomsten met elkaar. Er zijn echter vier concepten waar door de burgers meer aandacht aan wordt besteedt dan door de experts. Deze vier concepten, de dominante concepten, zijn; 1) Kwaliteit woonomgeving, 2) Kwaliteit leefomgeving, 3) Recreatie en 4) Natuur & Landschap. Binnen deze vier concepten vertellen de burgers fijner en uitgebreider over het betreffende concept dan experts dat doen en daarmee vertellen ze meer dan experts dat doen, ze voegen echt iets toe aan de concepten van de expert en daarmee aan de milieueffectrapportage. Dit komt overeen met de resultaten uit het onderzoek van Jencks (1978, in Groat, 1982) in de literatuurstudie. Hij zegt dat leken meer letten op comfort, het traditionele uiterlijk en hoe er mee om te gaan in het dagelijks leven. Experts zijn daarentegen meer gefocust op technologie, architectonische kunst en de vraag of het een hedendaagse stijl is. Hoewel het onderzoek van Jencks erg op architectuur gericht was, zien we toch overeenkomsten. Binnen het analysekader zijn de concepten van de burger inderdaad gericht op comfort van het wonen en wat hen bezig houdt in het dagelijks leven en zijn de concepten van de experts alleen maar gericht op de technische aspecten van de betreffende omgeving.

Uit de onderzoeken van Jencks (1978, in Groat, 1982) en Gans (1978, in Devlin & Nasar, 1989) blijkt dat de waarden die experts en burgers over omgevingen hebben van elkaar verschillen, wat tot gevolg heeft dat zij omgevingselementen anders evalueren. We zien dit in zekere zin terug in de concepten van burgers en experts. Burgers mogen binnen een belevingswaardenonderzoek vertellen wat zij willen, zij evalueren hun eigen omgeving en daaruit komen de burger concepten naar voren. Hun evaluatieve input verschilt daardoor nogal van de input van experts. Experts hebben een conceptuele input doordat zij vast zitten aan richtlijnen e.d., aan de hand daarvan stellen zij de expert concepten op. Binnen het analysekader is met betrekking tot het evalueren nog een verschil aanwezig, namelijk het moment van evalueren. Burgers evalueren hun leefomgeving en aan de hand daarvan wordt het belevingswaardenonderzoek opgesteld. Dit belevingswaardenonderzoek dient daarna als input voor de milieueffectrapportage en wordt (als het goed is) een onderdeel daarvan, waarna de milieueffectrapportage door experts geëvalueerd wordt om tot een uiteindelijke keuze van een alternatief te komen. Omdat het moment van evalueren en hetgeen ze evalueren van elkaar verschilt, kunnen de twee concepten in dit opzicht niet met elkaar vergeleken worden.

Het laatste "overeenkomstige" verschil wat we vanuit de literatuur terug vinden in het analysekader is ervaring met de omgeving. Mackintosh (1982, in Wilson, 1996) beschrijft in zijn onderzoek dat één van de redenen voor verschillen tussen burgers en experts de ervaring met de omgeving is. Purcell (1984 en 1986) beschrijft dat experts mentale representaties van eerdere planprocessen en projecten hebben en dat burgers dat hebben van eerdere ervaringen binnen hun

leef- en/of woonomgeving. Dit zien we indirect terug in de concepten van de burgers en experts. Wanneer burgers gevraagd wordt wat de kwaliteit van hun leefomgeving is, zullen zij antwoorden aan de hand van eerdere ervaringen, zij evalueren wat ze weten van de omgeving en wat zij meegemaakt hebben in die omgeving en daar baseren zij hun mening op. Hetzelfde geldt voor experts. Zij moeten zich houden aan de richtlijnen van een milieueffectrapportage, maar de vraag is wat ze zouden doen als dit niet vereist zou zijn? Waarschijnlijk stellen ze dan ongeveer dezelfde richtlijnen op, omdat ze putten vanuit hun eerdere ervaringen en die hebben zij opgedaan binnen andere planprocessen en projecten.

5.3 Conclusie

Het blijkt dus dat we de meer algemene verschillen tussen burgers en expert, die uit de literatuurstudie naar voren zijn gekomen, ook terug vinden in het analysekader. De "theoretische" verschillen kunnen worden onderbouwd door de resultaten uit het analysekader en andersom kunnen de gevonden "praktische" verschillen onderbouwd worden door de literatuurstudie. Hetgeen in dit hoofdstuk naar voren komt is een bevestiging van de laatste alinea in paragraaf 3.3, waarin verondersteld wordt dat de gevonden specifieke verschillen uit de literatuur ook algemeen aanwezig zijn tussen burgers en experts.

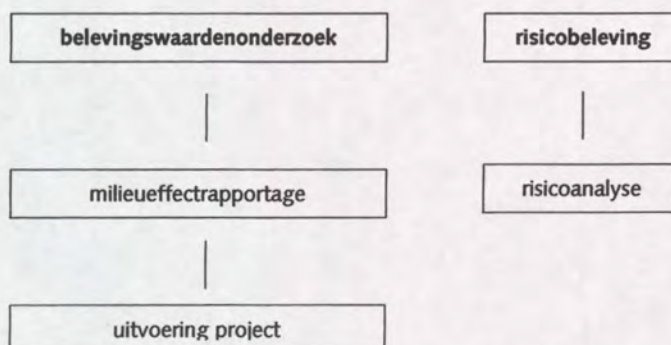
In het volgende hoofdstuk komt een hele nieuwe fase aan de orde, fase drie, waarbinnen twee nametingen zijn uitgevoerd. In het kader van de eerste nameting "Follow-up Risicobeleving" zijn gesprekken gevoerd met projectleiders. Uit de resultaten van deze interviews is de "informatiewaarde" van risicobelevingonderzoeken naar voren gekomen.

INTERMEZZO 'FOLLOW-UP RISICOBEBEVING'

De missie van Rijkswaterstaat luidt dat zij moeten "zorgen voor droge voeten, voldoende en schoon water, (vaar)wegen en verkeersveiligheid". In de themanotitie Veiligheid (Bouwdienst Rijkswaterstaat, augustus 2001) zijn hieruit 22 veiligheidsaspecten afgeleid en uit een inventarisatie daarvan is onder meer gebleken dat er op het gebied van beleving weinig tot niets bekend is; beleving is één van de blinde vlekken in veiligheidsbeschouwingen. Naar aanleiding hiervan is binnen de Bouwdienst van Rijkswaterstaat het project Integratie Beleving in Veiligheidsbeschouwingen (IBV) opgestart, waarmee inzicht moet worden verkregen omtrent de mogelijkheden en beperkingen van beleving in veiligheidsbeschouwingen. Het doel van IBV is inzicht te geven in de mogelijkheden het aspect beleving te integreren in bestaande veiligheidsbeschouwingen binnen Verkeer en Waterstaat. Om dit inzicht te verkrijgen is voor IBV een onderzoeksvraag opgesteld; "Op welke manier kan het aspect beleving mogelijk worden geïntegreerd in de bestaande veiligheidsbeschouwingen?" waaruit vier deelvragen naar voren zijn gekomen. Deelvraag drie heeft betrekking op de belevingswaardenonderzoeken en luidt: "Op welke manier is de informatie uit de risicobelevingonderzoeken die zijn uitgevoerd binnen de Adviesgroep Belevingswaardenonderzoek gebruikt in veiligheidsbeschouwingen, met andere woorden, wat is er met de resultaten van deze onderzoeken gebeurd?".

Ten tijde van de uitvoering van dit onderzoek zijn er in het verleden 17 belevingswaardenonderzoeken uitgevoerd en lopen er 3 belevingswaardenonderzoeken. Hoewel de meeste van deze onderzoeken in het kader van de milieueffectrapportage zijn uitgevoerd, zijn er een viertal onderzoeken op het gebied van risicobeleving gedaan; risicobeleving baggeren Waal, risicobeleving Hoogwater, evaluatie De Kerf en Rivierenland. Deze risicobelevingonderzoeken verschillen op twee punten van belevingswaardenonderzoeken:

1. Ze worden niet, zoals het belevingswaardenonderzoek, binnen m.e.r. studies toegepast maar binnen risicorapporten;
2. De beleving van risico's staat centraal in plaats van de leefomgeving op zich.

Procedure bij het belevingswaardenonderzoek en risicobeleving

Door deze twee verschillen hebben de resultaten van een risicobeleving dan ook geen invloed op het verloop van een project of de uitvoering ervan, dit omdat er geen daadwerkelijk project wordt uitgevoerd. Algemeen kunnen het belevingswaardenonderzoek en de risicobelevingonderzoeken naast elkaar worden gezien, er wordt eenzelfde procedure gevolgd. Ze lopen als het ware parallel alleen gaat het belevingswaardenonderzoek nog een stapje verder, deze wordt verwerkt in een milieueffectrapportage en kan daarmee invloed hebben om de m.e.r.-procedure en het bijbehorende project. Ter verduidelijking van het verschil wordt verwezen naar de figuur op de voorgaande pagina, *Procedure bij het belevingswaardenonderzoek en risicobeleving*.

Deelvraag drie van het project IBV is interessant voor dit afstudeeronderzoek omdat hiermee de informatiewaarde van de meer specifieke risicobelevingonderzoeken kan worden achterhaald. Om een antwoord te kunnen geven op de derde deelvraag van het project IBV en de tweede deelvraag uit dit onderzoek is samen met Dhr. M.H. Flinterman, assistent projectleider bij de Bouwdienst Rijkswaterstaat, de "Follow-up Risicobeleving" opgezet en uitgevoerd. Deze follow-up, die aan de hand van gesprekken met de toenmalige projectleiders is uitgevoerd, heeft voor de Bouwdienst twee doelen:

1. Achterhalen wat er met de resultaten is gedaan, zijn ze gebruikt of niet?
2. Identificeren van redenen waarom de resultaten wel of niet gebruikt zijn.

De algehele vraag is eigenlijk: Is het risicobelevingonderzoek meegenomen en zo ja, in hoeverre is het meegenomen? Om ook de voor dit onderzoek belangrijke informatiewaarde te kunnen achterhalen is de follow-up aangepast, zodat niet alleen op de vragen van de Bouwdienst maar ook op de tweede deelvraag uit dit onderzoek een antwoord kan worden gegeven. De resultaten van de follow-up voor de Bouwdienst worden samengevat in deelproduct drie van IBV, het rapport "Evaluaties van risicobelevingen" wat eind 2002 wordt gepubliceerd. De resultaten van de follow-up voor dit afstudeeronderzoek worden in hoofdstuk zes besproken.

6 Nameting "Follow-up Risicobeleving"

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de nameting "Follow-up Risicobeleving", waarvan de achtergronden in het voorgaande *intermezzo* staan, beschreven. Het gaat bij deze follow-up om risicobelevingonderzoeken en *niet* om belevingswaardenonderzoeken in combinatie met een milieueffectrapportage. Ondanks dat het niet het "echte" belevingswaardenonderzoek betreft is de nameting van dit hoofdstuk belangrijk voor dit onderzoek omdat hiermee gedeeltelijk een antwoord kan worden gegeven op de tweede deelvraag; "Hoe kan de informatiewaarde van belevingswaardenonderzoek in milieueffectrapportages gekarakteriseerd worden?". Het gaat dan puur om de informatiewaarde van het (risico) belevingswaardenonderzoek, los gezien van de milieueffectrapportages. Met de resultaten uit dit hoofdstuk, de resultaten van de nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk" uit het volgende hoofdstuk en de resultaten uit het eerder beschreven hoofdstuk vier, kan de tweede deelvraag volledig beantwoordt worden. De onderstaande paragrafen beschrijven achtereenvolgens het doel, de opzet, de uitvoering, de resultaten en de conclusies van de "Follow-up Risicobeleving".

6.2 Doel follow-up

De follow-up heeft als doel het achterhalen van de informatiewaarde van vier, onder burgers uitgevoerde, risicobelevingonderzoeken; hebben deze onderzoeken andere en/of nieuwe inzichten opgeleverd ten opzichte van het risicoanalyse rapport van de experts?

6.3 Opzet follow-up

De enige mogelijkheid om iets over de vier uitgevoerde risicobeleving onderzoeken¹³ te weten te komen is de betreffende projectleiders te interviewen. Omdat het maar vier onderzoeken betreft en daarmee kleinschalig is, is er gekozen voor mondelinge interviews die aan de hand van een vragenlijst worden afgenomen. Deze vragenlijst is samen met Dhr. Flinterman (assistent projectleider bij de Bouwdienst Rijkswaterstaat) opgezet, zodat deze voor beide doeleinden gebruikt kan worden. Een voorbeeld van de vragenlijst is na te lezen in bijlage VI; *Vragenlijst interviews "Follow-up Risicobeleving"*.

¹³ Voor de namen van deze onderzoeken wordt verwezen naar het voorgaande *Intermezzo "Follow-up Risicobeleving"*.

6.4 Uitvoering follow-up

De interviews zijn gehouden met twee projectleiders die destijds de leiding hadden over de betreffende projecten. Het eerste interview, met betrekking tot twee projecten, heeft plaatsgevonden met een projectleider van de Dienst Weg- en Waterbouwkunde (DWW), van huis uit is hij ecooloog. Het tweede interview, met betrekking tot één project, heeft plaatsgevonden met een taakveldleider van de Directie IJsselmeergebied. Deze taakveldleider was ten tijde van het project werkzaam bij de Directie Oost-Nederland (DON) als projectleider en in die hoedanigheid is hij geïnterviewd. Hij heeft Civiele Gezondheidstechniek in Delft gestudeerd. Het vierde risicobelevingsonderzoek, het project Evaluatie De Kerf, is buiten beschouwing gelaten omdat het risicobelevings gedeelte binnen dit onderzoek dermate klein is en er werd verwacht dat dit geen invloed op de resultaten zou hebben.

6.5 Resultaten

Wat opvalt is dat de geïnterviewde personen¹⁴ beide aangeven dat zij geen doorgewinterde technici zijn en wel in zijn voor het meer "zweverige" van het belevingswaardenonderzoek. Zij zijn beide geïnteresseerd in meer dan techniek alleen en staan open voor een andere benadering. Deze denkwijze typeert ook meteen waarom er bij de betreffende onderzoeken vrijwillig een belevingswaardenonderzoek¹⁵ is uitgevoerd. Dit gebeurde in alle drie gevallen omdat de projectleiders het belangrijk vonden dat er "iets" aan het sociale aspect werd gedaan. Collega projectleiders die niet geïnteresseerd zijn in de sociale aspecten zouden in een soortgelijke situatie waarschijnlijk alleen in opdracht een belevingswaardenonderzoek uit laten voeren.

Uit de vraag "Wat zijn volgens de opdrachtgever de resultaten van het belevingswaardenonderzoek?" bleek dat in het onderzoek van Hoogwater de resultaten heel anders waren dan verwacht. De waargenomen risico's lagen in een hele andere hoek dan de experts van te voren voorspeld hadden. In het onderzoek Pilot Baggertechniek waren de resultaten overeenkomstig de verwachtingen van de experts, het belevingswaardenonderzoek was in dit geval een rapport waarmee legitiem de keuzes van de experts onderbouwd konden worden. Naar aanleiding hiervan vinden beide projectleiders dan ook dat de resultaten uit een belevingswaardenonderzoek zeker bruikbaar zijn. De daadkracht is er echter nog niet; slechts in één onderzoek heeft het belevingswaardenonderzoek invloed gehad op de besluitvorming (Pilot Baggertechniek). Bij dit project

¹⁴ De verslagen die zijn opgemaakt aan de hand van de interviews zijn niet na te lezen in dit onderzoek, zij zijn echter wel op te vragen bij de auteur van dit onderzoek.

¹⁵ In de resultaten wordt in plaats van risicobelevingsonderzoeken over belevingswaardenonderzoeken gesproken. De reden hiervoor is dat er door de projectleiders gesproken werd over belevingswaardenonderzoeken, maar het gaat hier wel degelijk om risicobelevingsonderzoeken.

moest er een afweging gemaakt worden aan de hand van een matrix, het belevingswaardenonderzoek stond ook in deze matrix en woog net zo zwaar mee als alle andere punten uit de matrix. Indien de resultaten binnen de Pilot Baggertechniek niet overeenkomstig de verwachtingen waren geweest, uit het belevingswaardenonderzoek was bijvoorbeeld een technische moeilijke en kostbare oplossing naar voren gekomen, dan nog zou het belevingswaardenonderzoek gewoon in de matrix zijn meegenomen en net zo zwaar wegen als de andere punten. In dit geval kwamen de resultaten van het belevingswaardenonderzoek dus goed uit, maar wanneer dit niet zo was geweest was het belevingswaardenonderzoek ook gewoon meegenomen in de besluitvorming. Binnen de andere twee projecten is het alleen zijdelings "ter informatie" gelezen, in het ene project omdat dit het eerste belevingswaardenonderzoek was wat werd uitgevoerd binnen het bedrijf (afwachtend) en in het andere project omdat er geen beleid aan het project gekoppeld was. Omdat het op dat moment geen invloed heeft gehad op de betreffende projecten kan een reden zijn waarom het belevingswaardenonderzoek ook geen invloed heeft gehad op (vervolg) projecten die later uitgevoerd zijn, men is het min of meer "vergeten". Door één van de projectleiders wordt de aanwezigheid van veel technuten, welke vaak met "oogkleppen" op lopen, genoemd als mogelijke reden waarom het belevingswaardenonderzoek niet vaker in projecten is toegepast. Beide projectleiders zijn het eens over het feit dat voor projecten die "gevoelig" liggen binnen de omgeving het belevingswaardenonderzoek een goed instrument is. Hiermee wordt bedoeld dat het belevingswaardenonderzoek op dat moment weer kan geven waar de knelpunten binnen de omgeving liggen en hier kunnen de experts dan weer op inspelen. Het resultaat is dat de experts en duidelijk beeld krijgen over wat er speelt in de omgeving en de burger heeft het gevoel dat er naar hem/haar geluisterd wordt (wat kan leiden tot minder weerstand, maar hoeft niet).

Intern is er bij de twee Diensten van Rijkswaterstaat weinig aandacht gegeven aan de uitgevoerde belevingswaardenonderzoeken. Eén keer is het gebruikt in een symposium (Rivierenland) en een enkele keer in een presentatie of workshop (Pilot Baggertechniek). De interne interesse was erg wisselend, bij de DWW vond men het vanzelfsprekend dat er een belevingswaardenonderzoek werd uitgevoerd, binnen de DON stonden enkele medewerkers er nogal sceptisch tegenover. Dit geldt ook voor het onderzoek zelf, eenmaal werd het binnen de dienst gebruikt voor vervolgonderzoek, de andere onderzoeken zijn niet meer gebruikt maar liggen nog wel in de kast.

Wat betreft het toepassen van belevingswaardenonderzoek in veiligheidsvraagstukken, beide projectleiders vinden dat dit erg goed kan. Om een zo optimaal mogelijk resultaat te behalen vinden zij echter wel dat het risicobelevingonderzoek wat meer moet worden toegespitst op veiligheid. Tevens vinden zij dat de m.e.r.-plicht geen reden moet zijn om een belevingswaardenonderzoek uit te voeren, ook buiten de m.e.r. is het altijd goed om te weten wat en hoe de bevolking denkt.

Op de vraag of ze, indien een project er zich voor leent, nogmaals een belevingswaardenonderzoek uit zouden laten voeren antwoorden beide projectleiders volmondig ja. Ze hebben de samenwerking als erg prettig ervaren en zullen, afhankelijk van het vraagstuk (het moet wel

betekenis geven aan het project), zeker weer een belevingswaardenonderzoek uit laten voeren. Keuzes die gemaakt worden binnen een project kunnen er goed mee onderbouwd worden en daarmee wordt het draagvlak bij de betrokken partijen groter.

6.6 Conclusie

Uit de interviews met projectleiders blijkt dat experts soms hele andere dingen verwachtten dan wat er werkelijk speelt bij de burgers. Op zo'n moment is het goed om de mening van de burger te achterhalen, omdat er op die manier een "brug" kan worden geslagen tussen hen en experts. Naar aanleiding van de gesprekken met projectleiders kan geconcludeerd worden dat het risico-belevingonderzoek zeker een toegevoegde waarde heeft binnen risicoanalyses, ook al is het hier oorspronkelijk niet voor ontwikkeld. De toegevoegde waarde staat gelijk aan informatiewaarde, het risicobelevingonderzoek levert nieuwe en andere inzichten op ten opzichte van de risicoanalyse van experts. Deze conclusie is tegenstrijdig met het zesde concept van de burgers binnen het analysekader van hoofdstuk vier, het concept Risico's, omdat daar geconcludeerd wordt dat het concept Risico's binnen de milieueffectrapportage geen toegevoegde waarde heeft. Dit komt doordat de milieueffectrapportage is toegespitst op ruimtelijke ingrepen, over deze ruimtelijke ingrepen wordt informatie met betrekking tot de kwaliteit van de leefomgeving verzameld en risico's zijn daar maar een onderdeel van. De risicobelevingonderzoeken zijn echter specifiek toegespitst op risico's en daarom hebben de burgers binnen risicoanalyses wel een toegevoegde waarde, zij vertellen net als bij belevingswaardenonderzoeken fijner en uitgebreider over hun leefomgeving dan dat experts dat doen.

In het volgende hoofdstuk, hoofdstuk zeven, komt de tweede nameting uit fase drie van dit onderzoek aan de orde. Deze nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk" is opgezet en uitgevoerd om de voorspellingskracht van deelvraag drie te kunnen beantwoorden.

INTERMEZZO "BELEVINGSWAARDENONDERZOEK BOMENDIJK"

"Het gebied is zeldzaam mooi; toverachtig bijna. Er straalt iets geheimzinnigs vanaf, misschien ook omdat de dijk zo vele eeuwen oud is en zoveel heeft meegemaakt."

(Citaat uit interviews met lokale betrokkenen Bomendijk; A. Stolp, 1994)

De Bomendijk is gelegen in de plattelandsgemeente Voorst. Deze gemeente ligt in het noordoosten van Gelderland en telt twaalf kernen; Bussloo, Klarenbeek, Nijbroek, Posterenk, Steenenkamer, Terwolde, Teuge, Twello, De Vecht, Voorst, Wilp en Wilp-Achterhoek. De Bomendijk maakt deel uit van de winterdijk van de IJssel, de Veluwe Bandijk, en heeft een lengte van vijf kilometer. De Bomendijk loopt langs de westelijke IJsseloever ten zuiden van Deventer van de Marsstraat in Wilp, door het landgoed De Poll en langs Huize De Poll, naar Voorst (voor een overzicht op kaart wordt verwezen naar bijlage VII; Nameting "*Belevingswaardenonderzoek Bomendijk*"). Het bijzondere van de dit gedeelte van de dijk is dat deze begroeid is met bomen en struiken en dat de dijk in de loop der jaren een uniek stuk natuur is geworden.

De Bomendijk in 1994.

In 1990 is er een dijkverbeteringsplan opgesteld, maar door de maatschappelijke weerstand is dit op een laag pitje gezet. In 1993 adviseerde de commissie Boertien, mede door weerstand tegen dijkverzwaring elders in het land, dat er voor dit soort plannen milieueffectrapportages moeten komen. Met behulp van de milieueffectrapportage kan voorkomen worden dat het landschap teveel schade lijdt, zoals in het verleden langs rivierdijken vaak het geval is geweest. Na dat dit besluit was genomen besloot het Waterschap nog in datzelfde jaar, op basis van de Wet op de Waterkering, dat de veiligheid van de dijk moest worden aangepakt en is besloten een milieueffectrapportage te starten. Deze milieueffectrapportage diende als proefproject in Nederland en als onderdeel van deze milieu-effectrapportage is het belevingswaardenonderzoek Bomendijk uitgevoerd. Uiteindelijk is er naar aanleiding van het milieueffectrapport, waar een deel van het belevingswaardenonderzoek Bomendijk in verwerkt was, door Gedeputeerde Staten gekozen voor het Nulplus Alternatief (tevens Meest Milieuvriendelijk Alternatief (MMA)). Dit houdt in dat de dijk versterkt is volgens een "maximaal sparen scenario".

De huidige stand van zaken is dat er over de volledige lengte van de dijk een damwand in de kruin van de dijk is aangebracht, welke is geplaatst met een trillingsvrije methode. In totaal zijn er 9000 planken met een lengte van zeven meter aangebracht. Naast het trillingvrij aanbrengen is er, om de dijk zo min mogelijk aan te tasten, gebruik gemaakt van een minimale werkstrook van slechts twee meter. Om de dijk te kunnen versterken moesten er in totaal 33 bomen gekapt worden. De aanvraag voor de kapvergunning is in eerste instantie tegen gehouden door de eigenares van het landgoed, maar uiteindelijk is de vergunning verleend en zijn er in totaal maar 19 bomen gekapt. Als compenserende maatregelen voor dit verlies is er door het Waterschap een meidoornhaag aangelegd, is er nieuwe beplanting aangebracht en zijn er een aantal poelen hersteld. De laatste werkzaamheden zijn begin 2001 afgerond, waarmee de dijkverbetering een feit is.

Begin 2002 werd via nieuwswegen bekend gemaakt dat er een meningsverschil is tussen de eigenares van het landgoed en het Waterschap Veluwe. Het Deventer Dagblad meldt op 14 februari van dit jaar: Bomendijk dicht door conflict over opknappen¹⁶. *Wandelaars kunnen voorlopig niet genieten van een heerlijk uitje op de beroemde Bomendijk tussen landgoed De Poll in Voorst en de Marsstraat in Wilp. De eigenaresse van het landgoed, barones Van Lynden, en het Waterschap Veluwe liggen met elkaar overhoop over de wijze waarop de dijk in de afgelopen jaren is opgeknapt. Daarom weigert het landgoed de dijk open te stellen. "Het was een sfeervolle, kronkelige dijk", zegt rentmeester Pieter Witte, woordvoerder voor het landgoed. "Door het werk van het Waterschap is het een recht-toe-recht-aan-dijk geworden, waar je bij wijze van spreken met een auto overheen kunt rijden. De dijk gaat pas weer open als de oude toestand wordt hersteld". Het Waterschap is zich van geen kwaad bewust. "Wij hebben die dijk geheel overeenkomstig de afspraken verbeterd", zegt Johan van de Boomgaard, projectleider van het Waterschap Veluwe.*

¹⁶ Auteur A. van der Wolf.

te groen, hij moet weer belopen worden en dat kan ook zeker". Eén respondent heeft een hele uitgesproken mening omtrent de afsluiting van de Bomendijk: "Waar zij nou zo'n probleem van maakt snap ik niet. De dijk ziet er erg goed uit, je ziet helemaal niets van de werkzaamheden. Raar eigenlijk, er is zoveel geld tegenaan gesmeten en je ziet helemaal niets, het lijkt net alsof er nooit iets gebeurd is".

De Bomendijk in 2002.

Alle respondenten vinden het jammer dat ze al enkele jaren niet meer op de dijk kunnen en mogen. De achterliggende gedachten variëren nogal: *"Ik vindt het jammer dat ik er niet meer op mag, maar er blijft nog zoveel moois over in de omgeving waar ik wel naar toe mag, ik kan me er echt niet druk over maken"* tot *"Ik vind het oneerlijk dat wij niet meer op de dijk mogen want er is helemaal niets mis met die dijk. Die mevrouw krijgt een forse subsidie en daarom kan ze het niet maken om het mooiste gedeelte af te sluiten. Maar als je het mij vraagt houdt zij de dijk gewoon dicht omdat ze meer privacy wil"*. Enkele respondenten zijn van mening dat het niet goed voor de natuur is dat de dijk niet meer toegankelijk is: *"De dijk moet voor mensen toegankelijk blijven, als een gebied wordt afgesloten gaat dat gebied dood, niet letterlijk, maar dan leeft het gewoon niet meer. Het is een gevoelskwestie die ik moeilijk onder woorden kan brengen"* en *"Qua levensgevoel is de dijk op dit moment aan het achteruitgaan, als mensen ergens niet meer komen gaat een gebied stilstaan"*.

Vrijwel alle respondenten zien voor de komende vijftig tot honderd jaar geen problemen met de Bomendijk. Door het damwandscherm wat nu in de kruin van de dijk zit hebben zij weer voldoende vertrouwen in de waterkerende functie van de dijk en zij denken niet dat er met betrekking tot de functionaliteit iets aan de dijk gedaan hoeft te worden in de nabije toekomst.

8.3 Overeenkomsten en verschillen tussen de respondenten

Uit de voorgaande beschrijvingen van de respondenten over het waarnemen en waarderen van het Bomendijkgebied is duidelijk geworden dat alle respondenten het een prachtig en uniek gebied vinden. Alle respondenten zijn erg blij met zo'n mooi stukje natuur zo dicht bij huis. Echt grote verschillen zijn er tussen de respondenten niet gevonden, alleen de agrariërs benadrukken dat de veiligheid van de dijk voor de Bomendijk zelf gaat en als blijkt dat de dijk niet meer veilig is, is dat hetgeen wat voor hun telt, niet het behoud van de Bomendijk.

8.4 De voorspellingskracht

8.4.1 Resultaten uit 1994

De manier waarop betrokkenen het Bomendijkgebied in 1994 waardeerden is na te lezen in het rapport Projectnota/m.e.r. Bomendijk- Deelnota Belevingswaarde. Alleen de voor dit onderzoek relevante aspecten uit het belevingswaardenonderzoek van 1994 worden hier behandeld. Omdat het belevingswaardenonderzoek destijds in een vrij vroeg stadium van het project verricht is en daarna de plannen voor de alternatieven behoorlijk veranderd zijn, zijn er destijds geen al te stellige uitspraken over de effecten van de verschillende alternatieven gedaan, wat van invloed is op de huidige meting. Zoals net genoemd had men bij de uitvoering van het belevingswaardenonderzoek in 1994 nog niet de beschikking over de definitieve ontwerpen, maar waren de tracés wel bekend en bestond er enig inzicht in de globale effecten van deze planalternatieven op de omgeving.

werd er maar één project volledig doorlopen was (van belevingswaardenonderzoek tot uitvoering van de ingreep en de afronding daarvan). Hoewel het, met het oog op de betrouwbaarheid, gewenst is dat er meerdere projecten nagemeten worden was dat in dit geval dus niet mogelijk. Om de betrouwbaarheid toch zo hoog mogelijk te houden is een taperecorder gebruikt ten behoeve van de dataregistratie, waardoor er nooit een verlate of indirecte registratie plaats kan vinden omdat het hele interview op tape staat.

Kwalitatief onderzoek is sterk in het bieden van garanties voor de interne geldigheid (Baarda et al., 2000). Dit omdat de hele onderzoeksaanpak eigenlijk bedoeld is om de bestaande situatie, met behulp van de nameting, zo goed mogelijk weer te geven. De uitspraken die tijdens de interviews zijn gedaan geven goed weer wat er bij de onderzochte respondenten leeft, wat de kwaliteit van hun leefomgeving is. De resultaten van de interviews zijn dus een juiste weergave van de bestaande situatie, de regio rondom de Bomendijk, waardoor de interne geldigheid van het onderzoek hoog is.

De externe geldigheid heeft te maken met het feit of de conclusies overdraagbaar zijn, zijn ze inhoudelijk te generaliseren. Hiermee wordt bedoeld dat de gevonden resultaten overdraagbaar zijn naar vergelijkbare of overeenkomstige situaties, die niet onderzocht zijn. In het geval van de nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk" is inhoudelijke generalisatie niet nodig, het gaat hier alleen om de beschrijving van deze specifieke onderzoekssituatie om de vergelijking te kunnen maken met het onderzoek uit 1994. Het gaat er in dit geval dus om of de toegepaste methode bij de nameting vergelijkbaar is met de methode die in 1994 is gebruikt. Eerder in dit onderzoek, in hoofdstuk zeven, staat beschreven dat er binnen de nameting naar gestreefd is om de meting van 1994 zo goed mogelijk te herhalen door middel van het gebruik van dezelfde categorieën, dezelfde manier van interviewen e.d. Dit is gelukt, de nameting is nagenoeg op dezelfde manier uitgevoerd als destijds (alleen door een andere interviewer, maar dat was onvermijdelijk) waardoor de beide onderzoeken goed met elkaar te vergelijken zijn.

10.3.5 Scoreformulier Bomendijk

Het scoreformulier is niet altijd valide, er is niet altijd gemeten wat beoogt was te meten. Een voorbeeld; de tegenpolen *Bomendijk kan behouden blijven - ingreep in Bomendijk zelf is noodzakelijk* van het originele scoreformulier werden door de respondenten nogal als verwarrend ervaren. Voorafgaand aan het afnemen van de interviews was hier niet bij stil gestaan omdat de vragen van het oorspronkelijke scoreformulier hetzelfde moesten blijven, maar achteraf had dit misschien beter gekund. Een mondelinge toelichting bij de vraag bracht uitkomst, maar het was beter geweest wanneer de tegenpolen van te voren, voor het afnemen van de interviews, omgezet zouden zijn naar de verleden tijd; *Bomendijk kon behouden blijven - ingreep in Bomendijk zelf was noodzakelijk*. Al na het afnemen van enkele interviews werd duidelijk dat dit een probleem was, maar er is toen voor gekozen om het niet aan te passen omdat de vraag dan niet voor alle respondenten hetzelfde was geweest. Het bovenstaande geldt ook voor de tegenpolen *goed toegankelijk, goed bereikbaar en goed recreëren*, veel respondenten wisten in verband met de

afsluiting van de Bomendijk niet goed wat ze hier op moesten antwoorden. De één zei; "*Hij is niet goed toegankelijk want je mag er immers niet op*" en een ander zei; "*De dijk is nu even niet goed toegankelijk omdat hij afgesloten is, maar buiten dat is de dijk goed toegankelijk en ik neem aan dat het daar om gaat.....*". Door de emoties rondom de afsluiting zijn de genoemde tegenpolen zo verschillend beantwoord, waardoor niet gemeten is wat beoogt was te meten. Er kan voor de hierboven genoemde vier tegenpolen niet met zekerheid worden gezegd of alle respondenten de vraag op dezelfde manier geïnterpreteerd hebben, waardoor deze antwoorden niet betrouwbaar zijn.

10.3.6 Invloed van de afsluiting van de Bomendijk

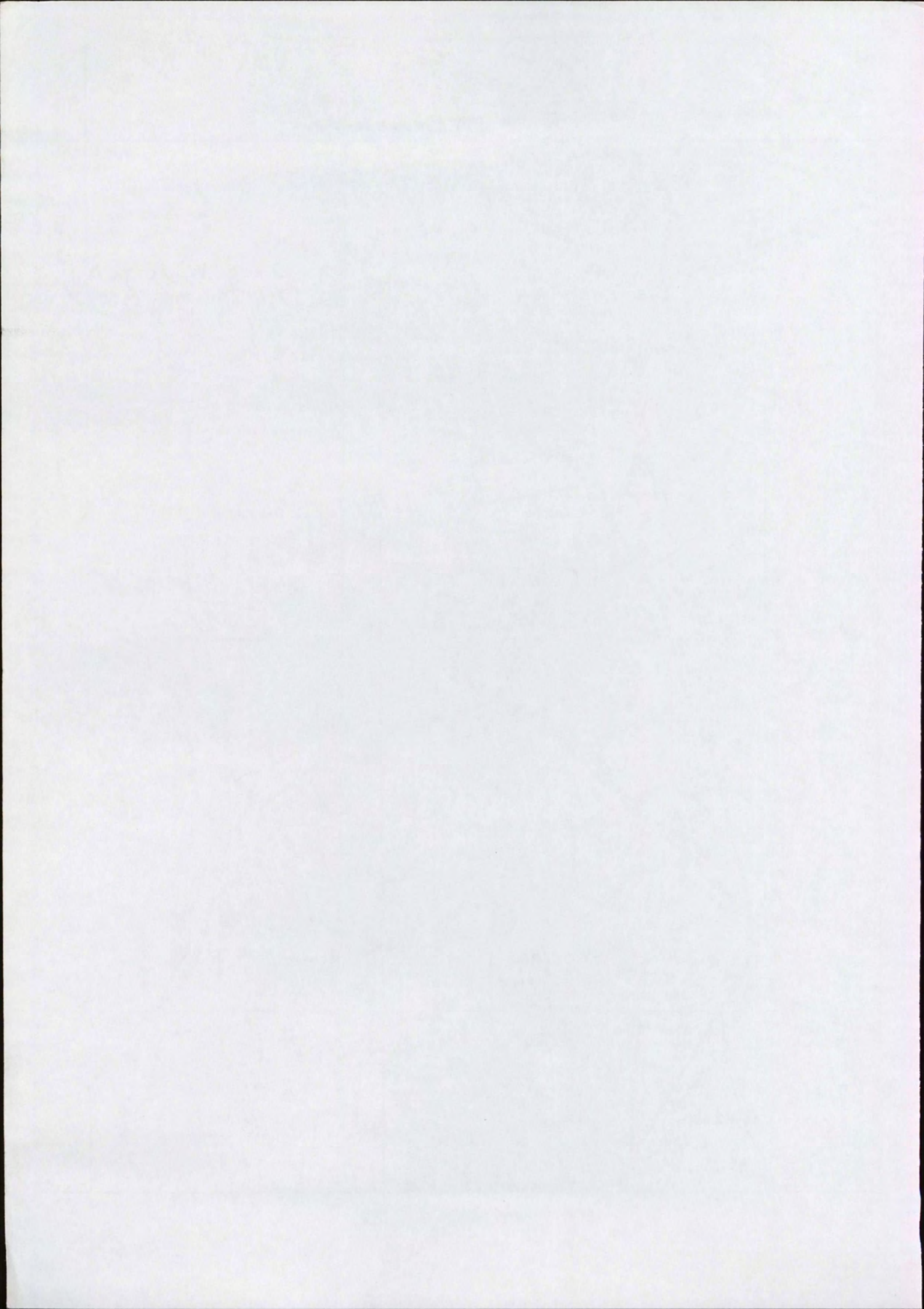
Het in het *Intermezzo "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk"* beschreven conflict tussen het Waterschap Veluwe en de eigenaresse van het landgoed, barones van Lynden, is direct van invloed geweest op de uitvoering van de nameting.

De Bomendijk is afgesloten voor publiek.

Door dit conflict is namelijk het voor dit onderzoek belangrijke tracé van de Bomendijk, tussen het landgoed De Poll in Voorst en de Marsstraat in Wilp, afgesloten en het niet op de dijk mogen wandelen heeft een grote invloed op het waarnemen en waarderen van respondenten. Uit de interviews is naar voren gekomen dat veel respondenten boos, verdrietig of teleurgesteld zijn omdat zij niet meer over de dijk mogen wandelen en dit heeft zeker invloed gehad op de manier waarop zij op dit moment hun leefomgeving waarnemen, ze kunnen de dijk niet bekijken, en waarderen. Ook uit de resultaten van het scoreformulier is duidelijk naar voren gekomen dat de afsluiting invloed gehad heeft op de beoordeling. Een drietal tegenpolen op het scoreformulier, *goed toegankelijk*, *goed bereikbaar* en *goed recreëren*, zijn erg beïnvloed doordat burgers niet op de Bomendijk mogen. Doordat de scoreformulieren in de aanwezigheid van de interviewer zijn afgenomen kan met een vrij grote zekerheid gezegd worden dat indien de dijk niet afgesloten zou

INTERMEZZO "BELEVINGSWAARDENONDERZOEK BOMENDIJK"

"Het gebied is zeldzaam mooi; toverachtig bijna. Er straalt iets geheimzinnigs vanaf, misschien ook omdat de dijk zo vele eeuwen oud is en zoveel heeft meegemaakt."

(Citaat uit interviews met lokale betrokkenen Bomendijk; A. Stolp, 1994)

De Bomendijk is gelegen in de plattelandsgemeente Voorst. Deze gemeente ligt in het noordoosten van Gelderland en telt twaalf kernen; Bussloo, Klarenbeek, Nijbroek, Posterenk, Steenenkamer, Terwolde, Teuge, Twello, De Vecht, Voorst, Wilp en Wilp-Achterhoek. De Bomendijk maakt deel uit van de winterdijk van de IJssel, de Veluwe Bandijk, en heeft een lengte van vijf kilometer. De Bomendijk loopt langs de westelijke IJsseloever ten zuiden van Deventer van de Marsstraat in Wilp, door het landgoed De Poll en langs Huize De Poll, naar Voorst (voor een overzicht op kaart wordt verwezen naar bijlage VII; Nameting "*Belevingswaardenonderzoek Bomendijk*"). Het bijzondere van de dit gedeelte van de dijk is dat deze begroeid is met bomen en struiken en dat de dijk in de loop der jaren een uniek stuk natuur is geworden.

De Bomendijk in 1994.

In 1990 is er een dijkverbeteringsplan opgesteld, maar door de maatschappelijke weerstand is dit op een laag pitje gezet. In 1993 adviseerde de commissie Boertien, mede door weerstand tegen dijkverzwaring elders in het land, dat er voor dit soort plannen milieueffectrapportages moeten komen. Met behulp van de milieueffectrapportage kan voorkomen worden dat het landschap teveel schade lijdt, zoals in het verleden langs rivierdijken vaak het geval is geweest. Na dat dit besluit was genomen besloot het Waterschap nog in datzelfde jaar, op basis van de Wet op de Waterkering, dat de veiligheid van de dijk moest worden aangepakt en is besloten een milieueffectrapportage te starten. Deze milieueffectrapportage diende als proefproject in Nederland en als onderdeel van deze milieueffectrapportage is het belevingswaardenonderzoek Bomendijk uitgevoerd. Uiteindelijk is er naar aanleiding van het milieueffectrapport, waar een deel van het belevingswaardenonderzoek Bomendijk in verwerkt was, door Gedeputeerde Staten gekozen voor het Nulplus Alternatief (tevens Meest Milieuvriendelijk Alternatief (MMA)). Dit houdt in dat de dijk versterkt is volgens een "maximaal sparen scenario".

De huidige stand van zaken is dat er over de volledige lengte van de dijk een damwand in de kruin van de dijk is aangebracht, welke is geplaatst met een trillingsvrije methode. In totaal zijn er 9000 planken met een lengte van zeven meter aangebracht. Naast het trillingvrij aanbrengen is er, om de dijk zo min mogelijk aan te tasten, gebruik gemaakt van een minimale werkstrook van slechts twee meter. Om de dijk te kunnen versterken moesten er in totaal 33 bomen gekapt worden. De aanvraag voor de kapvergunning is in eerste instantie tegen gehouden door de eigenares van het landgoed, maar uiteindelijk is de vergunning verleend en zijn er in totaal maar 19 bomen gekapt. Als compenserende maatregelen voor dit verlies is er door het Waterschap een meidoornhaag aangelegd, is er nieuwe beplanting aangebracht en zijn er een aantal poelen hersteld. De laatste werkzaamheden zijn begin 2001 afgerond, waarmee de dijkverbetering een feit is.

Begin 2002 werd via nieuwswegen bekend gemaakt dat er een meningsverschil is tussen de eigenares van het landgoed en het Waterschap Veluwe. Het Deventer Dagblad meldt op 14 februari van dit jaar: Bomendijk dicht door conflict over opknappen¹⁶. *Wandelaars kunnen voorlopig niet genieten van een heerlijk uitje op de beroemde Bomendijk tussen landgoed De Poll in Voorst en de Marsstraat in Wilp. De eigenaresse van het landgoed, barones Van Lynden, en het Waterschap Veluwe liggen met elkaar overhoop over de wijze waarop de dijk in de afgelopen jaren is opgeknapt. Daarom weigert het landgoed de dijk open te stellen. "Het was een sfeervolle, kronkelige dijk", zegt rentmeester Pieter Witte, woordvoerder voor het landgoed. "Door het werk van het Waterschap is het een recht-toe-recht-aan-dijk geworden, waar je bij wijze van spreken met een auto overheen kunt rijden. De dijk gaat pas weer open als de oude toestand wordt hersteld". Het Waterschap is zich van geen kwaad bewust. "Wij hebben die dijk geheel overeenkomstig de afspraken verbeterd", zegt Johan van de Boomgaard, projectleider van het Waterschap Veluwe.*

¹⁶ Auteur A. van der Wolf.

Ook de kruin van de dijk is hersteld. En dat is juist één van de kritiekpunten van de rentmeester. Want die vindt dat de kruin te plat en breed is geworden en zijn sfeervolle karakter is kwijt-geraakt. Ook vindt hij dat de dijk niet meer kronkelig genoeg is. Het Waterschap ontkent stellig dat de dijk zijn sfeervolle karakter heeft verloren. "Die kruin moet nog goed begroeid raken en dan is hij weer net zo mooi als vroeger", zegt Van de Boomgaard. Het waterschap vindt dat de flora afgelopen jaar voldoende tijd heeft gehad zich te ontwikkelen op de dijk. "Het landgoed kan wat ons betreft de dijk in het voorjaar weer openstellen voor publiek". De rentmeester is dat dus niet van plan. "Ik denk dat het nog wel een half jaar kan duren. Eerst moet het Waterschap zijn werk hier beter doen".

De Apeldoornse Courant meldt op 24 juli jl.: Controverse Bomendijk duurt voort¹⁷. Ruim een jaar na afronding van de werkzaamheden is de Bomendijk in Wilp nog steeds niet opengesteld voor wandelaars. Barones Van Lynden, eigenaresse van de Bomendijk volhardt in een toegangsverbod totdat het waterschap tegemoet komt aan haar eis om de kruin van de dijk in oorspronkelijke staat terug te brengen.

Het Waterschap Veluwe weigert dit met als argument dat de bijzondere sfeer vanzelf terugkeert als de begroeiing zich herstelt. Rentmeester P. Witte, die optreedt namens de barones verwijt het waterschap grove nalatigheid. "Het gaat niet alleen om de begroeiing, de kruin van de Bomendijk is nu zo plat als een pannenkoek. Terwijl het voorheen een kronkelige dijk was. Afsproken was dat deze in oorspronkelijke staat zou worden hersteld. Daar houdt het schap zich niet aan. Van de afspraak dat eerst een proefstuk zou worden opgeleverd, is ook niets terecht gekomen. Was dat wel gebeurd dan hadden wij het werk meteen afgekeurd".

P. Spaan van het waterschap bestrijdt dat de dijk wezenlijk is aangetast. "Wij hebben het dwarsprofiel vóór en na de werkzaamheden opgemeten, daar zit geen verschil in". Hij erkent dat de sfeer op het wandelpad anders is dan vroeger. "De dijk heeft nu een open karakter terwijl dat vroeger besloten was. Maar dat komt wel terug, dat heeft tijd nodig". Volgens Spaan laat het waterschap zich niet onder druk zetten door het wandelverbod. "Als waterschap kunnen wij ons werk er doen, dus dat verbod treft ons niet. Wandelaars worden er de dupe van".

De Bomendijk is onderdeel van Landgoed De Poll, eigendom van barones Van Lynden. Enkele jaren geleden besloot het Waterschap om de Bomendijk over de volle lengte te verstevigen met een damwand.

Een dag later, op 25 juli 2002, publiceert het Apeldoorns Dagblad het artikel: Wandelaars klagen over afsluiting Bomendijk¹⁸. Enkele fragmenten uit dit artikel zijn: Het wandelpad over de Bomendijk op landgoed De Poll in Wilp is een uiterst waardevol pad waar veel gebruik van werd gemaakt. Dat stelt het Wandelplatform-LAW in Amersfoort, dat veel klachten noteert van

¹⁷ Auteur G. Potijk.

¹⁸ Auteur G. Potijk.

teleurgestelde wandelaars die op het traject Bomendijk moeten omlopen. Rob Wolfs van het wandelplatform noemt de ruzie tussen de landgoedeigenares en het waterschap een onverkwikkelijke zaak waar wandelaars de dupe van worden. "We hadden er begrip voor dat het pad werd afgesloten vanwege werkzaamheden aan de damwand. Dit voorjaar zou het pad weer open gaan, is ons toen gezegd. Dat zo iets niet gebeurt vanwege een conflict is een idiote situatie".

Met betrekking tot de sfeer staat er in het artikel: *Sinds de Bomendijk is afgesloten, moeten de wandelaars een alternatieve route volgen. Volgens Wolfs is dit vervelender dan het lijkt. "Op de dijk ligt een sfeervol pad en ergens bovenop lopen is altijd leuker dan beneden langs, over de weg". Het platform heeft de vertegenwoordiger van de barones, rentmeester P. Witte, benaderd met het verzoek om het pad weer open te stellen. Veel druk uitoefenen durft Wolfs niet omdat barones Van Lynden niet verplicht is het pad open te stellen. "Op haar landgoed lopen meer openbare paden en ze voldoet ruimschoots aan de subsidievoorwaarden waarin staat hoeveel procent opengesteld moet worden. Ze zou de Bomendijk voorgoed kunnen afsluiten".*

Over de flora schrijft de auteur het volgende: *Het argument van de rentmeester dat de zich herstellende flora op de Bomendijk nog niet toe is aan openstelling, doet Wolfs af als onzin. "Iemand die daar verstand van heeft, is onlangs stiekem wezen kijken op de dijk. Om te inventariseren wat er groeit en bloeit. De flora verschilt niet van de oude situatie. Er is geen enkele reden om het pad langer af te sluiten".*

Op het moment dat dit afstudeeronderzoek van start is gegaan was de auteur, en ook de begeleiding vanuit de Bouwdienst, niet op de hoogte van het conflict rondom de Bomendijk. Pas op het moment dat actief is begonnen met het opzetten van de nameting is het conflict wat zich rondom de Bomendijk afspeelt duidelijk naar voren gekomen. Het probleem van dit conflict voor dit afstudeeronderzoek is dat de afsluiting van het tracé tussen het landgoed De Poll in Voorst en de Marsstraat in Wilp wel eens een grote invloed zou kunnen hebben op de mening van de respondenten in de omgeving van de Bomendijk en daarmee ook op de resultaten van de nameting. Het niet openstellen van de Bomendijk door de barones vertroebelt zeer waarschijnlijk de mening van de respondenten en is daarmee een storende factor binnen dit onderzoek. In de discussie van hoofdstuk tien staat een paragraaf over de afsluiting van de Bomendijk, paragraaf 10.3.6, waarin duidelijk wordt of en in hoeverre dit conflict tussen de barones en het Waterschap Veluwe invloed gehad heeft op de nameting.

7 Nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk"

"Het gebied is zeldzaam mooi; toverachtig bijna. Er straalt iets geheimzinnigs vanaf, misschien ook omdat de dijk zo vele eeuwen oud is en zoveel heeft meegemaakt."

(Citaat uit interviews met lokale betrokkenen Bomendijk; A. Stolp, 1994)

7.1 Inleiding

De nameting die in dit hoofdstuk beschreven staat, is opgezet om de derde deelvraag; "Hoe goed voorspelt belevingswaardenonderzoek de effecten van ingrepen op de kwaliteit van de leefomgeving?" te kunnen beantwoorden. In het voorgaande *Intermezzo "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk"* staan de achtergronden van de Bomendijk in het kader van de nameting beschreven, in dit hoofdstuk komen de volgende punten aan de orde; het doel, het type onderzoek, de respondenten, de methode van dataverzameling en de uitvoering van de nameting. In hoofdstuk acht worden de resultaten, de analyse daarvan en de uiteindelijke conclusies van de nameting besproken.

7.2 Doel nameting

De nameting heeft als doel het inventariseren van meningen en waardeoordelen van relevante betrokkenen over de omgeving van de Bomendijk. Door deze resultaten te vergelijken met de resultaten van het belevingswaardenonderzoek uit 1994, kan de voorspellingskracht van belevingswaardenonderzoek worden vastgesteld. De al dan niet aanwezige voorspellingskracht is het antwoord op de derde deelvraag.

7.3 Type onderzoek nameting

De nameting van het project "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk" is een evaluatief toetsend onderzoek. Bij een evaluatief toetsend onderzoek is meestal geen sprake van een theorie die getoetst wordt, maar wordt er getoetst of de op basis van de ingreep verwachte verandering zich heeft voorgedaan, het effect van een ingreep wordt geëvalueerd (Baarda & de Goede, 1997). In het geval van de nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk" wordt de meting van nu vergeleken met de meting van 1994, waarbij gekeken wordt naar hoe goed het belevingswaardenonderzoek de effecten van ingrepen op de kwaliteit van de leefomgeving voorspelt. De nameting bestaat uit kwalitatieve interviews en kwantitatieve scoreformulieren.

7.4 Respondenten nameting

In het in 1994 uitgevoerde belevingswaardenonderzoek Bomendijk waren de respondenten onderverdeeld in vijf verschillende categorieën¹⁹, namelijk: agrariërs, recreanten, kunstenaars, natuurliefhebbers en bewoners, met de volgende verhouding: zes agrariërs, drie recreanten, zeven kunstenaars, zeven natuurliefhebbers en zes bewoners. Hiermee kwam het totaal aantal respondenten destijds op negenentwintig. De respondenten waarmee de interviews gehouden zijn, waren personen die verschillende relaties hadden met het Bomendijkgebied. Hier is destijds voor gekozen omdat door deze diverse samenstelling van respondenten een zo compleet mogelijk overzicht kon worden verkregen van de verschillende manieren waarop men het Bomendijkgebied kon beoordelen.

Omdat de resultaten van het in 1994 uitgevoerde onderzoek en de resultaten van de nameting vergelijkbaar moeten zijn, is bij deze nameting gebruik gemaakt van dezelfde categorieën (ook wel onderzoekseenheden) en aantallen respondenten. De operationele populatie en de daarbij behorende steekproeven zijn niet voor alle onderzoekseenheden gelijk, in de volgende paragraaf wordt dit per onderzoekseenheid nader toegelicht.

7.4.1 Agrariërs en bewoners

Voor deze beide onderzoekseenheden geldt dat de operationele populatie geografisch alle agrariërs en bewoners omvat van Wilp tot en met Voorst en de tussenliggende gebieden. Omdat de steekproef representatief moet zijn voor de populatie op het kenmerk geografische ligging, is er gebruik gemaakt van een gestratificeerde aselechte steekproef. De reden waarom de respondenten geografisch representatief moeten zijn is dat wanneer er bijvoorbeeld alleen maar bewoners uit Wilp geïnterviewd worden dit een vertekend beeld kan geven, omdat de Bomendijk van Wilp tot Voorst loopt. Om dit te bereiken zijn er drie deelpopulaties onderscheiden, strata genoemd en in dit geval onderscheiden we de strata: het dorp Wilp, de regio halverwege Wilp en Voorst (Bussloo), en het dorp Voorst. Uit ieder onderscheiden stratum is, met behulp van een enkelvoudige aselechte steekproef, een zelfde percentage eenheden getrokken. In dit geval waren dat er twee, waarmee het totaal per onderzoekseenheid op zes respondenten kwam.

7.4.2 Kunstenaars en natuurliefhebbers

Omdat het hier om een specifieke populatie gaat die moeilijk te achterhalen is, is er gebruik gemaakt van de zogenaamde sneeuwbalsteekproef. Via kunstenaarsbestanden van galeries en natuurliefhebberbestanden van natuurorganisaties is geprobeerd enkele kunstenaars en natuurliefhebbers te vinden die mee wilden werken aan het onderzoek. Aan het einde van deze interviews is aan deze respondenten gevraagd worden of zij misschien nog andere kunstenaars en/of natuurliefhebbers kennen en op die manier is het "sneeuw" balletje gaan rollen. Binnen beide onderzoekseenheden geldt dat er zeven respondenten geïnterviewd zijn.

¹⁹ Voor een uitgebreide beschrijving van de groepen respondenten wordt verwezen naar paragraaf 2.2 van het belevingswaardenonderzoek Bomendijk, Stolp (1994).

7.4.3 Recreanten

Van alle onderzoekseenheden blijven nu alleen de recreanten nog over. Om respondenten voor deze groep te vinden is gebruik gemaakt van de Cd-foongids. Hierin is gezocht op de aanwezigheid van campings in de buurt van de Bomendijk met als resultaat twee vermeldingen, één in Wilp-Achterhoek en één in Voorst. Beide campings bevinden zich qua locatie nogal ver van de Bomendijk en tijdens een oriënterend veldbezoek bleek dat er ook een camping in Wilp is, welke niet in de Cd-foongids staat vermeld. Deze camping bestaat sinds twee jaar en bevindt zich aan het einde van de Marsstraat in Wilp (aan de overkant van de weg aangrenzend aan de gebouwen van stichting de Lathmer). Door de gunstige ligging van deze camping, vlakbij de Bomendijk, zijn hier de benodigde drie recreanten geïnterviewd.

Voor alle negenentwintig respondenten geldt dat zij zo zorgvuldig mogelijk zijn geselecteerd. Alleen de agrariërs en de bewoners zijn aselekt getrokken, voor de overige onderzoekseenheden geldt dat zijn niet-aselekt uit de operationele populatie zijn getrokken. Het gaat dus om een kwalitatieve en *niet* om een kwantitatieve nameting. Hoewel een kwantitatieve nameting gewenst zou zijn, is het selecteren van de respondenten bewust op deze manier gedaan omdat een vergelijking met 1994 anders niet mogelijk geweest zou zijn. Om dezelfde reden is ook het aantal respondenten gelijk gehouden met het aantal van 1994.

7.5 Methode van dataverzameling nameting

7.5.1 Interviews

In 1994 zijn er semi-gestructureerde diepte-interviews gehouden onder de vijf categorieën respondenten. De interviews waren zogenaamde "open" interviews, waarbij veel ruimte aan respondenten werd gelaten en niet direct naar vastgelegde gespreksonderwerpen werd gevraagd. Dit heeft als voordeel dat het illustratiever is, losse uitspraken kunnen een beter beeld van het probleem geven en als nadeel dat de informatie meer van toeval afhankelijk en minder nauwkeurig is (Baarda & de Goede, 1997). Bij deze nameting is tevens gebruik gemaakt van semi-gestructureerde diepte-interviews, dit omdat de resultaten van 1994 en nu met elkaar vergeleken moeten kunnen worden, en omdat het interview nu eenmaal de beste methode is om de mening van respondenten te achterhalen. Het grootste nadeel van het gebruik van semi- of ongestructureerde interviews is dat door de ongestructureerde vorm van dataverzameling het onderzoek een meer kwalitatief dan kwantitatief karakter krijgt, wat invloed heeft op de verwerking en analyses van de resultaten. Een probleem met betrekking tot het vergelijken van de interviews is dat de interviews in 1994 door twee andere personen zijn afgenomen, er zitten dus verschillen tussen de vragenstellers van toen en de huidige vragensteller. Er is geprobeerd om dit zo goed mogelijk te onderwerpen door middel van het bestuderen van archiefmateriaal en een gesprek met één van de interviewers van toen. Tijdens dit gesprek kwam vooral de stijl van vragen stellen aan de orde; hoe lang werd er doorgevraagd, wanneer en werd er sturend gevraagd, werden de mensen "afgekapt" in hun antwoorden e.d. Desondanks kan toch niet voorkomen worden dat de

objectiviteit van de interviews daalt, hoe goed men zich ook voorbereidt, het is altijd een andere persoon dan destijds. Ook het niet aanwezig zijn van een standaardsituatie is van invloed op de objectiviteit, omgevingsinvloeden kunnen storend werken op het interview en alle respondenten worden in zijn of haar eigen omgeving geïnterviewd waardoor er steeds sprake is van andere omgevingsinvloeden (Emans, 1990).

De in 1994 uitgevoerde interviews waren semi-gestructureerd, dit wil zeggen dat er gebruik is gemaakt van een interviewschema in de vorm van een lijst met gespreksthema's, dit wordt ook wel een topic-interview genoemd (Baarda et al., 2000). Dit interviewschema is voor de nameting weer gebruikt maar is wel aangepast aan de nameting. Bij het Belevingswaardenonderzoek Bomendijk kwamen destijds zes gespreksthema's aan bod, bij de nameting zijn dit er zeven. Aan het in interviewschema van toen zijn twee thema's toegevoegd; "Woonomgeving als geheel, hoe ziet u die?" en "Wat vindt u van de huidige situatie?", er zijn twee thema's aangepast en er is één thema komen te vervallen. Het thema dat aangepast is was eerst "Visie op ontwikkeling" en is nu "Visie op behoud" geworden, het thema wat is komen te vervallen is "Dijkverbetering". De thema's uit het interviewschema die tijdens het interview aan bod komen zijn:

Woonomgeving als geheel, hoe ziet u die?

Hierbij gaat het om de woonomgeving zelf en de ervaring daarmee. Indien de Bomendijk hier al aan de orde komt, is het volgende thema min of meer overbodig.

Relatie met het Bomendijkgebied

Hierbij gaat het om wat voor binding men met het gebied heeft, hoe lang deze relatie bestaat, en waarom men deze binding heeft. Ook de belangen die men bij/in het gebied heeft komen hier aan de orde. Verder kan aan de orde komen hoe belangrijk men het Bomendijkgebied vindt in vergelijking met andere gebieden in Nederland. Dit levert aanknopingspunten op om bij de volgende twee thema's op terug te komen; er worden impliciet al kenmerken en oordelen besproken.

Kenmerken van het Bomendijkgebied

Dit onderwerp kan op twee manieren aan de orde komen. Enerzijds kenmerken van het Bomendijkgebied op zich zelf, anderzijds kenmerken waarin de Bomendijk zich van andere dijken onderscheidt.

Waardering van het landschap

Dit is erg persoonsgebonden en vragen hierover kunnen erg sturend werken. De invulling van dit thema is dan ook zoveel mogelijk aan de respondenten overgelaten.

Reeds meegemaakte veranderingen in het landschap

Bij dit thema is geïnventariseerd welke veranderingen in de loop der tijd volgens de geïnterviewden hebben plaatsgevonden. Bovendien is onderzocht of zij als een verrijking of een verbetering ervaren zijn, of juist als een aantasting van het landschap.

Visie op behoud

Bij dit thema staat de visie van de geïnterviewden op het behoud van de Bomendijk centraal.

Wat vindt u van de huidige situatie (na dijkverbetering)?

Wat vindt men nu van de Bomendijk, is deze wezenlijk veranderd door de dijkverbetering of juist niet.

Heeft u nog opmerkingen/vragen met betrekking tot dit interview?

Invullen van het scoreformulier.

De respondent wordt gevraagd om het scoreformulier in te vullen.

Als introductie wordt bij ieder interview kort toegelicht in het kader waarvan dit interview gehouden wordt. Hierbij wordt ook verteld dat het belevingswaardenonderzoek gaat over de kwaliteit van de leefomgeving en dat de vragen die gesteld gaan worden betrekking hebben op deze kwaliteit en dat wij graag de mening van de respondent daarover willen weten. Het zijn dus geen goed of fout vragen en het betreft geen opinieonderzoek. De resultaten worden anoniem verwerkt en de persoonsgegevens worden allen gebruikt indien er iets bij de betreffende persoon geverifieerd moet worden. Voordat het echte interview begint wordt er toestemming aan de respondent gevraagd met betrekking tot het opnemen van het gesprek op een bandrecorder. Het voordeel van zo'n geluidsopname is dat er niets verloren gaat van de verbale bijdragen van gespreksdeelnemers (Emans, 1990). Een ander voordeel van het opnemen van de interviews is dat de interviews nu niet voor meerdere interpretaties vatbaar zijn, de uitspraken staan immers op band en zijn te allen tijde te controleren. Hierdoor is het niet nodig om de interviewverslagen naar de respondenten te sturen ter schriftelijke goedkeuring, wat tijd en geld uitspaart. Als laatste moet nog vermeld worden dat voor iedere respondent één uur beschikbaar is en dat de interviews worden afgenomen op een plaats en tijd zoals de respondent dat wenst.

7.5.2 Scoreformulier

Naast het afnemen van de semi-gestructureerde interviews is er in 1994 tevens gebruik gemaakt van een scoreformulier. De respondenten hebben het formulier ingevuld maar uiteindelijk is er niets met de resultaten ervan gedaan. Het scoreformulier is voor deze nameting weer gebruikt en bestaat uit vragen met een semantische differentiaal, zie figuur 7.1 op de volgende pagina. Het volledige scoreformulier is na te lezen in bijlage VII; *Nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk"*.

Wat vindt u van de Bomendijk?

Kruis één van de hokjes 1 t/m 5 aan.

veilig	1	2	3	4	5	onveilig
uniek	1	2	3	4	5	gewoon
vervangbaar	1	2	3	4	5	onvervangbaar
waardevol	1	2	3	4	5	niet waardevol
mooi natuurgebied	1	2	3	4	5	niet bijzonder
enz.	1	2	3	4	5	enz.

Figuur 7.1

Scoreformulier respondenten

Bij vragen met een semantische differentiaal worden er scores toegekend aan tegenpolen, bijvoorbeeld *veilig* - *onveilig*, waarmee gemeten kan worden hoe respondenten iets beleven. De antwoordmogelijkheden bij de toegepaste semantische differentiaal lopen van 1 tot 5, waarbij bijvoorbeeld voor de vraag "Vindt u de Bomendijk veilig?" een 1 moet worden aangekruist indien de respondent de dijk veilig vindt en een 5 indien de respondent de dijk onveilig vindt. De 3 is een neutrale middencategorie waarmee een respondent aan kan geven dat hij neutraal staat ten opzichte van het gevraagde en 2 en 4 zijn tussencategorieën, indien de respondent de dijk wel veilig vindt maar niet heel erg veilig kan hij/zij een 2 kiezen. Dit zijn zogenaamde continue gegevens op ordinaal niveau, dit wil zeggen dat er sprake is van meer of minder maar dat het verschil tussen de antwoordcategorieën niet in een getal uit te drukken is. Het scoreformulier van destijds is naar aanleiding van de resultaten van het analysekader uitgebreid met twaalf criteria van de vier dominante concepten. Hieronder volgt een overzicht welke criteria (tegenpolen) er voor de betreffende concepten zijn opgenomen in het scoreformulier.

Kwaliteit woonomgeving

1. in voel me verbonden met de Bomendijk - ik voel me niet verbonden met de Bomendijk
2. straalt rust uit - straalt geen rust uit
3. goede atmosfeer - slechte atmosfeer
4. aanwezigheid van geluidsoverlast - geen geluidsoverlast

Kwaliteit leefomgeving

1. goed toegankelijk - slecht toegankelijk
2. goed bereikbaar - slecht bereikbaar
3. veel verkeer aanwezig - weinig verkeer aanwezig

Recreatie

1. goed recreëren - slecht recreëren
2. multifunctioneel recreatiegebied - geen multifunctioneel recreatiegebied
3. veel voorzieningen aanwezig - weinig voorzieningen aanwezig

Natuur & Landschap

1. onaangetast karakter - aangetast karakter
2. hoge diversiteit van flora en fauna - lage diversiteit van flora en fauna

Van het laatste concept, natuur en landschap, zijn maar twee criteria aan het scoreformulier toegevoegd. De reden hiervoor is dat de overige criteria die uit het analysekader naar voren zijn gekomen al in het originele scoreformulier staan en dus niet toegevoegd kunnen worden (*uniek - gewoon, hoge landschappelijke waarde - lage landschappelijke waarde, hoge natuurwaarde - lage natuurwaarden en hoge cultuurhistorische waarde - lage cultuurhistorische waarde*).

De reden voor het toevoegen van deze criteria aan het scoreformulier is dat hiermee achterhaald kan worden of de gevonden concepten uit het analysekader door de respondenten ook echt als groepjes worden behandeld. Wanneer dit zo is zullen de respondenten de criteria die bij dat concept horen waarschijnlijk gelijk beoordelen, of ze waarderen de drie of vier criteria die bij dat concept horen allemaal goed of ze waarderen ze allemaal slecht. Door het toevoegen van de dominante concept criteria kan aan de hand van de resultaten met behulp van een Factoranalyse²⁰ gekeken worden of de criteria van de gevonden concepten inderdaad bij elkaar horen. Het gaat bij het scoreformulier dus om een kwantitatieve meting, maar door het gebruik van maar negenen-twintig respondenten is deze waarschijnlijk statistisch niet erg sterk. Een statistische analyse vereist het absolute minimum van 25 respondenten, maar voorzichtigheidshalve is het beter om van 100 respondenten uit te gaan (Baarda en de Goede, 1997). Desondanks is er met de antwoorden van de negenen-twintig respondent een Factoranalyse uitgevoerd, voor de resultaten hiervan wordt verwezen naar paragraaf 8.3.2.

7.6 Uitvoering nameting

De nameting is gestart met de onderzoekseenheden agrariërs en bewoners. Er is brief met als onderwerp "Uitnodiging interview Nameting Bomendijk" opgesteld, die naar de geselecteerde respondenten binnen de drie deelpopulaties is gestuurd. In deze brief stond beschreven wie de auteur van dit onderzoek is, wat voor onderzoek er gedaan wordt en in het kader waarvan er medewerking van de respondenten wordt gevraagd. Wanneer mensen niet mee wilde werken aan het onderzoek werd in de brief vriendelijk verzocht om de uitnodigingsbrief, in de bijgesloten retourenvelop, terug te sturen. Deze brief is na te lezen in bijlage VII; *Nameting Bomendijk*. Een week na het versturen van de brieven is geïnventariseerd welke personen wel en niet mee wilden werken. Voor de personen die de brief terug gestuurd hadden en dus niet mee wilden werken, is

²⁰ Met behulp van het statistische rekenprogramma SPSS, versie 10.0.

op dat moment een nieuwe brief naar nieuwe respondenten de deur uit gegaan. De reden voor het terugsturen van de brief was vrijwel altijd dat de benaderde personen geen zin hadden of te druk waren met hun eigen bezigheden. Met de overige personen, die niet gereageerd hadden en daarmee dus benaderd wilden worden, is telefonisch een afspraak gemaakt voor het afnemen van het interview.

De overige onderzoekseenheden, kunstenaars, natuurliefhebbers en recreanten, zijn iets minder makkelijk te benaderen. Zoals eerder in dit hoofdstuk al vermeld is, is voor het vinden van de respondenten in de onderzoekseenheden kunstenaars en natuurliefhebbers gebruik gemaakt van publiek toegankelijke bestanden (Cd-foongids, Gouden Gids e.d.). Na vele telefoontjes is gelukt om in beide categorieën twee respondenten te vinden die mee wilden werken. Hierna is het "sneeuwbaaleffect" gaan werken, alle volgende respondenten zijn via via verkregen. Als laatste de onderzoekseenheid recreanten, het voornemen om alle interviews op de camping in de buurt van de Bomendijk af te nemen is gelukt. Door het mooie weer stonden er veel gasten op de camping waarvan er drie bereid waren om aan het onderzoek mee te werken.

Alle interviews met betrekking tot de nameting zijn hoofdzakelijk in de regio rondom de Bomendijk afgenomen, geografisch globaal tussen Deventer en Zutphen, in een tijdsbestek van zes weken, eind juli tot en met begin september 2002. Na afronding van de interviews is naar alle respondenten een brief verstuurd waarin zij nogmaals werden bedankt voor hun medewerking aan dit afstudeeronderzoek, deze brief is na te lezen in bijlage VII; *Nameting Bomendijk*

In dit hoofdstuk staan alle aspecten, de opzet tot en met de uitvoering, van de nameting beschreven. In het volgende hoofdstuk komen de analyse en resultaten van de interviews, de analyse en resultaten van de scoreformulieren en de uiteindelijke conclusies van de nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk" aan de orde.

8 Interviewresultaten nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk"

8.1 Inleiding

In het voorgaande hoofdstuk is de nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk" van opzet tot uitvoering besproken. In dit hoofdstuk staat, aan de hand van de resultaten van de interviews, beschreven hoe de respondenten het Bomendijkgebied waarnemen en waarderen. Omdat niet iedere respondent éézelfde relatie heeft met het Bomendijkgebied, zij zijn immers afkomstig uit vijf verschillende categorieën, wordt in paragraaf 8.3 ingegaan op de overeenkomsten en verschillen tussen deze verschillende respondenten. Daarna worden aan het einde van dit hoofdstuk de resultaten van deze nameting vergeleken met de resultaten uit het belevingswaardenonderzoek van 1994, om te kijken hoe goed belevingswaardenonderzoek de effecten van ingrepen op de kwaliteit van de leefomgeving voorspelt.

8.2 De waardering van het Bomendijkgebied in 2002

De onderstaande tekst is een compilatie van de interviews die onder de negenentwintig respondenten zijn afgenomen, waarbij alle mogelijke manieren waarop het Bomendijkgebied door de respondenten beschreven is aan bod komen. Iedere respondent heeft zijn eigen verhaal verteld, sommige waren kort van stof terwijl andere nog wel uren hadden kunnen vertellen. Al deze waarnemingen, meningen en waarderingen met betrekking tot het Bomendijkgebied komen in deze paragraaf aan de orde.

Het Bomendijkgebied als woonomgeving

Vrijwel alle respondenten geven een positieve beschrijving van de woonomgeving, door de één met prima en goed, door anderen met prachtig en geweldig. De aanwezigheid van de "stedendriehoek" Apeldoorn, Zutphen en Deventer is voor veel respondenten erg belangrijk en de nabijheid ervan wordt erg gewaardeerd. Deze drie plaatsen zijn relatief dichtbij en hebben alle voorzieningen waardoor het niet aanwezig zijn van de voorzieningen in de regio minder belangrijk is. Vooral het landelijke karakter, de vriendelijke mensen en het kleinschalige in de omgeving wordt erg gewaardeerd: *"Boeren in deze regio hebben vaak een picknickbank in hun voortuin staan waar bij staat 'Effe zitten' en die zijn bedoeld om mensen te laten genieten van de omgeving. Dat is toch geweldig en helemaal voor niks!"* en *"De mensen hebben hier nog tijd voor je, maken een praatje met je"*. Twee respondenten zeggen zelfs dat ze zich "emotioneel" verbonden voelen met de woonomgeving: *"Ik hou van deze omgeving"*.

Voor twee respondenten is de fijne woonomgeving een reden geweest om in deze regio te gaan wonen: *"Het lijkt net of de tijd hier even heeft stil gestaan en dat trekt ons nu juist"* en *"Wij zijn hier gaan wonen om het buiten wonen"*. Er zijn respondenten die zich pas beseffen hoe mooi ze

eigenlijk wonen doordat er in het interview naar de woonomgeving gevraagd wordt: *"Andere mensen zeggen vaak dat wij hier zo prachtig wonen, maar als je hier geboren en getogen bent let je daar niet zo meer op. Maar nu u er naar vraagt bedenk ik me inderdaad dat we misschien wel geluk hebben gehad"*.

Maar vier respondenten noemen ook nadelen rondom de woonomgeving. Voor gezinnen met kleine kinderen zit dit nadeel in het landelijk wonen. Kinderen kunnen als ze klein zijn nog niet alleen over straat dus moeten ze overal naar toe gebracht worden, school, sport, vriendjes en vriendinnetjes, e.d. Toch vinden ze dat dit bij de omgeving hoort: *"wij nemen dat op de koop toe"*. Enkele andere respondenten noemen als nadeel van de woonomgeving het steeds drukker worden van de provinciale weg, de N345, maar: *"Nou moet ik toch zelf ook toegeven dat je er dan blijkbaar aan went, want ik noem het pas als laatste"*.

De waardering van het Bomendijkgebied

Het landschap wordt door alle respondenten erg positief gewaardeerd. Vooral de uiterwaarden langs de IJssel, de IJssel zelf, de Bomendijk en het afwisselende en de verscheidenheid van het landschap worden hoog gewaardeerd. Men vindt het in alle seizoenen van het jaar een prachtig gebied met dan weer weiland en dan weer bos: *"Deze omgeving is me heel 'rijk' met al die bomen, ik hou echt van bomen"*. De respondenten vinden het echt een heel mooi, open landschap: *"Een geweldig, prachtig landschap met een enorme cultuurhistorische waarde"*. Vrijwel alle respondenten vinden dat het een uniek landschap is wat goed bewaard is gebleven. Drie respondenten geven een reden waarom het zo goed bewaard is gebleven; over het landgoed De Poll, waarvan het Bomendijkgebied deel uit maakt, zeggen zij: *"Het landgoed is altijd erg feodaal²¹ bezig geweest en mensen hebben daar nooit binnen kunnen dringen, hierdoor is er nog zoveel van het landgoed en het daarbijbehorende landschap over"*, *"Het is nog echt feodaal zoals het daar gaat, dat dat in 2002 nog kan"* en *"Ik had niet gedacht dat dit in deze moderne wereld nog mogelijk was, die mevrouw heeft het in deze omgeving voor het zeggen"*.

Vrijwel alle respondenten noemen ook de aanwezige overgang in het landschap, een mooie beboste overgang van de zandrug naar het kleigebied. Ze vinden dat het hier al een beetje een Achterhoeks landschap wordt waarbij de dijk de overgang is van het achterliggende rivierenlandschap naar het Veluwe landschap, *"het Veluws massief"*.

De Bomendijk

De meeste respondenten vinden de Bomendijk een speciaal en uniek gebied, een historische oude dijk die specifiek gekenmerkt wordt door zijn bomen en begroeiing: *"Wanneer iets het predikaat uniek krijgt, er is maar weinig van, heeft het iets speciaals en ik vindt het erg fijn dat zoiets dan zo dichtbij is"*. De dijk wordt door velen niet ervaren als een traditionele dijk die dient om water te keren, hij wekt meer de indruk bos te zijn: *"Visueel ruimtelijk zijn die boscomplexen één geheel"*

²¹ Waarbij de adel heerst, maatschappelijk gezien achterhaald, ouderwets (Geerts & Boon, 1999).

waar die dijk dan door loopt als duidelijk ondergeschikt element, je ervaart het alleen als je over die dijk loopt dat het een dijk is". De bomen, tweede generatie bomen omdat de eerste generatie in de Tweede wereldoorlog op één boom na is gekapt, maken de dijk divers doordat je dan weer bomen hebt en dan weer een open landschap. Eén respondent vertelde dat de enige boom die nog van vóór de oorlog op de dijk staat nu stervende is en binnen aanzienlijke tijd waarschijnlijk gekapt moet worden.

Veel respondenten kunnen echt van de dijk genieten: *"Wanneer je onder de bomen gaat zitten met het oog op het open gedeelte, dan zie je dat mooie hoge gras wat verbleekt is door de zon en waar de wind doorheen waait, een prachtig gezicht. Ik kan daar wel uren naar kijken, het verandert constant, er is geen minuut hetzelfde terwijl je gewoon blijft zitten",* vooral de rust en de stilte op de dijk worden erg gewaardeerd. Verschillende respondenten noemen de verscheidenheid aan fauna die je op de dijk ziet: zwarte en witte zwanen, ganzen, ooievaars, konijnen, hazen, reeën e.d. *"Wanneer je geduld hebt en er de tijd voor neemt, kun je erg veel dieren zien op de Bomendijk".* Het kronkelen van de dijk wordt door velen erg mooi gevonden. Dit kronkelen komt door vroegere dijkdoorbraken, hierdoor vormden zich kolken aan de voorkant van de dijk waar dan een nieuwe dijk omheen werd gelegd. De dijk is oorspronkelijk recht geweest maar is zijn achthonderdjarig bestaan door mens en natuur zo geworden als dat hij nu is.

Een aantal respondenten vertelt over de nationale wandelroute die over de Bomendijk loopt en die voor de dijkverbetering erg in trek was. Ze vertellen dat erg veel wandelaars die route liepen waardoor het bij tijd en wijlen gewoon druk was op de dijk. *"Ik kan me best voorstellen dat het voor toeristen teleurstellend is dat ze niet over de dijk mogen lopen, maar dat ze in plaats daarvan over de alternatieve route moeten lopen. Ze komen toch voor de route over de dijk" en "Mensen komen hier toch wel wandelen, de drukte verplaatst zich nu alleen naar een andere route".*

Vier respondenten, twee natuurliefhebbers en twee bewoners, vinden dat bomen niet op een dijk horen te staan omdat zij het talud van de dijk verzwakken. Vanuit dit oogpunt zouden zij dan ook graag zien dat de bomen van de Bomendijk verwijderd zouden worden. *"Als het water komt moet die dijk het water tegen houden! Je kunt niet zeggen van goh, het ligt er leuk als een soort Madurodam, nee, met het oog op de functionaliteit vindt ik dat die bomen van de dijk moeten".*

De agrarische functie van het Bomendijkgebied

De agrariërs die buitendijks (tussen de zomerkade en de Bomendijk in) wonen vinden de dreiging van hoogwater niet zo'n probleem. Eén agrariër heeft zijn bedrijf onlangs beëindigd en zegt: *"Als je geen bedrijf meer hebt is dat gevaar heel acceptabel, met bedrijf ben je een stuk kwetsbaarder".* De andere agrariër heeft nog een lopend agrarisch bedrijf maar ook hij vindt dat het gevaar van hoogwater geen reden is om hier niet meer te blijven wonen; *"Je weet dat je in een gebied woont waar een keer wateroverlast kan komen, maar als je daar mee opgegroeid bent weet je niet beter".* Uit arbeidstechnisch oogpunt zijn beide agrariërs blij dat ze zelf geen meidoornhagen in

hun weilanden hebben staan, omdat het bijhouden van de hagen erg veel tijd kost. Wel vinden zij dat ze in een uniek gebied wonen omdat er in het buitengebied niet meer gebouwd mag worden tenzij er een agrarisch bedrijf vernieuwd wordt. Zij weten dus dat hun woonsituatie met het bijbehorende uitzicht e.d., altijd zo zal blijven. Deze agrariërs vertellen dat het buitengebied in de loop der jaren steeds groener is geworden doordat meer boeren, vanwege financiële redenen, beheersovereenkomsten op hun weilanden afgesloten hebben met de Gemeente.

Agrariërs die niet in het buitendijks gebied wonen zijn niet bezig met de dreiging van eventueel hoogwater, maar maken zich drukker over de ruilverkaveling die in de omgeving heeft plaats gevonden en ook nog steeds plaats vindt. Zij vinden het, in tegenstelling tot de buitendijkse agrariërs, jammer dat de gemeente de uiterwaarden meer natuur wil maken: *"de uiterwaarden zijn voor de landbouw weggekaapt"*. Vanwege de goede, vruchtbare grond aldaar, rivierklei, hadden ze graag wat meer grond in het buitendijks gebied en de uiterwaarden gehad. Alle agrariërs zijn echter erg blij met de vruchtbare grond die zij in het buitendijks gebied hebben. Op één boer na hebben alle boeren buitendijkse gronden en grond in de uiterwaarden. De agrariërs die meidoornhagen en bomen rond hun percelen hebben zijn hier niet zo blij mee. Het bewerken van deze heggen is nogal intensief en met het hooien e.d. heb je vaak last van de schaduwwerking van de bomen die rond de percelen staan.

Enkele natuurliefhebbers zijn minder goed te spreken over de landbouw in de omgeving, zij vinden dat alles te veel gecultiveerd wordt: *"Als ik kijk naar hoe in grote lijnen de graslanden er uit zien, één kleur groen en dat is voor mij gifgroen, een biljartlaken waar nul komma niks meer in te beleven valt"* en *"De weilanden zien er uit als groene woestijnen"*. Deze respondenten zijn tevens van mening dat het beheer van de landbouwgronden extensiever moet worden: *"De toenemende intensivering van de laatste jaren is sluipend, zonder dat je het door hebt is er voor de flora in de omgeving niet veel ruimte meer over"* en *"Er wordt veel te veel met mest gestrooid daar"*.

De authenticiteit van het Bomendijkgebied

Vrijwel alle respondenten vinden dat er de laatste jaren in het Bomendijkgebied zelf niet veel veranderd is. *"De meidoornhagen en de Bomendijk met zijn kolken horen gewoon bij het landschap hier"* en *"Wanneer je in het Bomendijkgebied staat en je kijkt om je heen, dan is alles in harmonie. Er is niets wat je ziet wat niet in het landschap hoort, zoals je elders in Nederland vaak ziet"*. Veel respondenten noemen de werkzaamheden die het landgoed De Poll uitvoert, zij vinden dit erg positief en waarderen het ten zeerste. Het landgoed is bezig met het planten van meidoornhagen, het aanleggen van kikkerpoelen en brengt weer de van origine gekloofde eikenpaaltjes aan tussen de weilanden op het landgoed. Naast deze werkzaamheden vinden veel respondenten het fijn dat het huis op het landgoed De Poll, huize De Poll gerestaureerd en weer bewoonbaar gemaakt is, alleen heeft dit voor velen wel een bijmaak: *"Haar huis is opgeknapt met gemeenschapsgeld maar nu mogen wij als burgers niet meer over de dijk"* en *"Het grote huis op het landgoed is voor miljoenen opgeknapt met ons geld en toch mag niemand daar nu heen,*

voor veel mensen is dit een bron van ergernis. Wij willen het huis ook graag zien, we hebben er toch ook aan meebetaald".

Twee natuurliefhebbers noemen dat het met de botanische waarde van het gebied *"erg droevig"* gesteld is, de fluviatiele soorten (stroomdalsoorten, die vanuit de warme streken langs de grote rivieren in Nederland groeien, zoals veldsalie) zijn nagenoeg uit de omgeving van de Bomendijk verdwenen. Van de Bomendijk zelf waren ze jaren geleden al verdwenen, maar nu zijn ze door de verzwarende van de oude dijk (ten noorden van de Marsstraat) daar ook grotendeels verdwenen. Respondenten uit de andere categorieën vinden de natuur echter prachtig en missen voor hun gevoel niets.

Een vaak genoemde ingreep die recentelijk heeft plaatsgevonden, maar die men niet in eerste instantie noemt, is de ruilverkaveling in de omgeving. Door sommigen wordt deze ingreep ervaren als een aantasting van het landschap: *"Eeuwenoude sloten en oude knotwilgen zijn gedempt en gekapt, zonde"*, anderen vinden het juist een positieve ontwikkeling omdat het land nu veel beter verdeeld is voor de agrariërs. Het steeds meer en op andere plaatsen (mede door de ruilverkaveling) verbouwen van maïs is voor bijna alle respondenten een directe verstoring van het landschap, omdat hierdoor de weidsheid en de openheid van het landschap verloren gaat: *"Maïs heeft een zeer, zeer negatieve invloed op de ruimtelijke beleving van het landschap, drie maanden in het jaar zie je geen moer meer, het is echt een rampgewas"* en *"De ruimtelijke geleiding die er van nature in zit wordt volledig doorsneden"*. Men vindt dat het landschap door het verbouwen van steeds meer maïs zijn originele karakter verliest, vroeger werd er gerst, rogge en tarwe verbouwd. De gemeente streeft er naar om zoveel mogelijk natuur in de regio terug te brengen. Enkele respondenten vinden dit erg jammer omdat ze nu de koeien in het landschap missen en die horen er eigenlijk gewoon bij vinden ze.

Over het nabijgelegen recreatiegebied Bussloo zijn de meningen nogal verdeeld. De één vindt het recreatiegebied een verrijking voor de omgeving, de ander vindt het een enorme aantasting van de omgeving. Vooral de plannen voor de toekomst, de verdubbeling van de golfbaan, baren de respondenten zorgen: *"Waar gaat die golfbaan naar toe en hoeveel gaat er dan weer van het gebied af voor de gewone mens, voor ons?"*.

Het behoud van de Bomendijk

Op enkele respondenten na vindt iedereen dat de Bomendijk zonder meer behouden moet blijven, dit omdat hij speciaal en uniek voor de omgeving is, *"een monument voor de omgeving"*. Voor de respondenten die niet zonder meer vinden dat de dijk behouden moet blijven telt de functionele bestemming, de Bomendijk als waterkering, heel zwaar. Zij vinden dat deze functie voor alles gaat, ook als dat ten koste gaat van de dijk en de bomen die er op staan: *"De dijk kan behouden blijven, mits hij zijn functionaliteit behoudt"* en *"Het algemeen belang is groter dan haar belang"*. Zij willen de dijk wel behouden, maar niet als deze niet veilig blijkt te zijn. Drie respondenten willen de dijk wel graag behouden maar zijn bang dat hij niet behouden kan blijven.

Doordat de damwand in de kruin van de dijk is gedrukt, zijn de wortels van de bomen doorsneden en men vreest dat hierdoor de wortels en daarmee de boom zo beschadigd zijn dat de bomen op de dijk de komende jaren zullen sterven. Tevens zijn er enkele respondenten die vinden dat de dijk slecht onderhouden wordt, vooral nu. In het verleden toen de dijk nog toegankelijk was vonden ze het beheer al niet erg goed, maar nu de dijk afgesloten is wordt er volgens hen helemaal geen beheer meer gepleegd: *"De dijk ziet er overwoekerd en verwaarloosd uit, het is echt heel erg"*.

Veel van de respondenten vinden dat niet alleen de Bomendijk, maar het gehele landschap in de regio behouden moet blijven: *"Het is een unieke, erg mooie en voornamelijk ongerepte omgeving waarin de Bomendijk als het ware centraal staat en dat moet als geheel zeker behouden blijven"* en *"Er zijn heel veel mensen van buiten deze regio die recreëren in deze omgeving, op en rondom de Bomendijk. De dijk is voor hun een soort trekpleister en wanneer die er niet meer is blijven ze misschien wel weg. Dus ook vanuit het economisch oogpunt moet de dijk zeker behouden blijven"*.

De huidige situatie

Veel respondenten zijn na de dijkverbetering niet meer op of in de buurt van de dijk geweest, dit in verband met het herstel van de dijk en de daarmee samenhangende afsluiting: *"Ik weet niet wat die mevrouw met de dijk wil, eerst stonden er bordjes met 'In verband met het herstel van de flora en fauna tijdelijk afgesloten' en nu staat er 'Verboden toegang'. Als je het mij vraagt mogen we er nooit meer op"* en *"Er zijn zelfs boompjes voor het prikkeldraad gepoot en die staan daar niet voor niets hoor, ze heeft het altijd al geweten dat ze hem niet meer open wilde stellen, ze gebruikt de ingreep als een excuus"*.

Een kwart van de respondenten maakt in plaats van de dijk gebruik van de alternatieve route en zij zijn best content met deze route, hij is anders maar ook mooi. Wat zij op de alternatieve route wel heel erg missen is het uitzicht op de IJssel, je loopt achter de dijk in plaats van op de dijk, waardoor je niets van het achterliggende IJsellandschap ziet. *"Wanneer je vanachter dat prikkeldraad naar de dijk staat te kijken vindt ik dat hij een trieste indruk maakt, een gebied wat treurt omdat er geen leven meer is. Het is een hele gekke sfeerbeleving, het was er koud terwijl het toen een hele mooie dag was"*. Eén respondent heeft moreel gezien nog steeds problemen met de damwand die nu in de dijk zit: *"Het is een eeuwenoude dijk waarin soldatengraven liggen, Napoleon is over die dijk getrokken, de Kozakken zijn over de dijk richting Deventer getrokken en het voelt niet juist dat daar nu een damwand doorheen geslagen is"*.

Niet alle respondenten houden zich aan de regels van het landgoed en een aantal is, vrijwel altijd zonder toestemming, op de afgesloten dijk geweest en hun mening over de dijk is eenduidig. Zij vinden allemaal dat de dijk er goed uit ziet, je ziet niets meer van de ingreep, de flora is inmiddels zodanig hersteld dat bijna alles weer groen is en over enkele jaren is alles weer zoals het was. Eén respondent verwoordt dit op een duidelijke manier: *"De dijk is nu al weer voor 90% procent hersteld en die andere 10% duurt nog tien jaar, je moet gewoon geduld hebben"* en *"Het gras is*

te groen, hij moet weer belopen worden en dat kan ook zeker". Eén respondent heeft een hele uitgesproken mening omtrent de afsluiting van de Bomendijk: "Waar zij nou zo'n probleem van maakt snap ik niet. De dijk ziet er erg goed uit, je ziet helemaal niets van de werkzaamheden. Raar eigenlijk, er is zoveel geld tegenaan gesmeten en je ziet helemaal niets, het lijkt net alsof er nooit iets gebeurd is".

De Bomendijk in 2002.

Alle respondenten vinden het jammer dat ze al enkele jaren niet meer op de dijk kunnen en mogen. De achterliggende gedachten variëren nogal: *"Ik vind het jammer dat ik er niet meer op mag, maar er blijft nog zoveel moois over in de omgeving waar ik wel naar toe mag, ik kan me er echt niet druk over maken"* tot *"Ik vind het oneerlijk dat wij niet meer op de dijk mogen want er is helemaal niets mis met die dijk. Die mevrouw krijgt een forse subsidie en daarom kan ze het niet maken om het mooiste gedeelte af te sluiten. Maar als je het mij vraagt houdt zij de dijk gewoon dicht omdat ze meer privacy wil"*. Enkele respondenten zijn van mening dat het niet goed voor de natuur is dat de dijk niet meer toegankelijk is: *"De dijk moet voor mensen toegankelijk blijven, als een gebied wordt afgesloten gaat dat gebied dood, niet letterlijk, maar dan leeft het gewoon niet meer. Het is een gevoelskwestie die ik moeilijk onder woorden kan brengen"* en *"Qua levensgevoel is de dijk op dit moment aan het achteruitgaan, als mensen ergens niet meer komen gaat een gebied stilstaan"*.

Vrijwel alle respondenten zien voor de komende vijftig tot honderd jaar geen problemen met de Bomendijk. Door het damwandscherm wat nu in de kruin van de dijk zit hebben zij weer voldoende vertrouwen in de waterkerende functie van de dijk en zij denken niet dat er met betrekking tot de functionaliteit iets aan de dijk gedaan hoeft te worden in de nabije toekomst.

8.3 Overeenkomsten en verschillen tussen de respondenten

Uit de voorgaande beschrijvingen van de respondenten over het waarnemen en waarderen van het Bomendijkgebied is duidelijk geworden dat alle respondenten het een prachtig en uniek gebied vinden. Alle respondenten zijn erg blij met zo'n mooi stukje natuur zo dicht bij huis. Echt grote verschillen zijn er tussen de respondenten niet gevonden, alleen de agrariërs benadrukken dat de veiligheid van de dijk voor de Bomendijk zelf gaat en als blijkt dat de dijk niet meer veilig is, is dat hetgeen wat voor hun telt, niet het behoud van de Bomendijk.

8.4 De voorspellingskracht

8.4.1 Resultaten uit 1994

De manier waarop betrokkenen het Bomendijkgebied in 1994 waardeerden is na te lezen in het rapport Projectnota/m.e.r. Bomendijk- Deelnota Belevingswaarde. Alleen de voor dit onderzoek relevante aspecten uit het belevingswaardenonderzoek van 1994 worden hier behandeld. Omdat het belevingswaardenonderzoek destijds in een vrij vroeg stadium van het project verricht is en daarna de plannen voor de alternatieven behoorlijk veranderd zijn, zijn er destijds geen al te stellige uitspraken over de effecten van de verschillende alternatieven gedaan, wat van invloed is op de huidige meting. Zoals net genoemd had men bij de uitvoering van het belevingswaardenonderzoek in 1994 nog niet de beschikking over de definitieve ontwerpen, maar waren de tracés wel bekend en bestond er enig inzicht in de globale effecten van deze planalternatieven op de omgeving.

De volgende vier oplossingen zijn destijds aan de respondenten voorgelegd:

1. Het ophogen van de zomerdijk
2. Een dijk over de Marsstraat
3. Het verbeteren van de Bomendijk zelf (het Nulplusalternatief)
4. Een nieuwe dijk over het in de startnotitie gepresenteerde Deventerwegtracé

De derde maatregel, het verbeteren van de Bomendijk zelf, werd uiteindelijk door de respondenten het beste gewaardeerd. Het uitgangspunt voor dit zogenaamde Nulplusalternatief was het "maximaal sparen scenario", wat inhoudt dat de waarden op en naast de dijk tijdens aanleg en gebruik niet aangetast mogen worden. Het Nulplusalternatief was tevens ook het Meest Milieuvriendelijk Alternatief (MMA). Het plan bij dit alternatief was het plaatsen van een schermconstructie in de kruin van de dijk door middel van het drukken van stalen damwanden, waarbij de volgende richtlijnen van toepassing waren:

- De vorm van de dijk (de buitenkant) moet gelijk blijven
- Bomen mogen niet aangetast worden
- De aanleg moet met (zeer) kleinschalig materieel uitgevoerd kunnen worden

Bij de beoordeling van de alternatieven bleken de respondenten te letten op tijdelijke dan wel blijvende aantasting van de Bomendijk, tegemoetkoming aan agrarische, landschappelijke en natuurbelangen tegelijk, aantasting van het landschap van landgoed De Poll, effecten op de agrarische bedrijfsvoering, negatieve gevolgen voor individuele bewoners en ongewenste nevenontwikkelingen. De meeste respondenten hebben gekozen voor het Nulplusalternatief (enkele voor het ophogen van de zomerdijk) omdat de voordelen van dit alternatief zouden zijn dat er geen nieuw dijklichaam in het landschap zou komen te liggen, het karakteristieke landschap als geheel behouden zou kunnen blijven en wat ze vooral belangrijk vonden is dat er geen visuele aantasting plaats zou vinden en dat de ecologische schade minimaal zou zijn. Als nadeel noemden de respondenten bij dit alternatief echter wel dat een ingreep altijd schade oplevert en dat aantasting van de Bomendijk betekent dat het landgoed De Poll aangetast wordt.

Naar aanleiding van het voorgaande kunnen we zeggen dat de voorspelling van de ondervraagde respondenten in 1994 was: "De ingreep in de Bomendijk zelf scoort neutraal, dit wil zeggen dat er verwacht wordt dat er geen aantasting van het landschap plaats zal vinden naar aanleiding van de ingreep".

8.4.2 Resultaten uit 2002

Destijds neigden de meeste respondenten naar het Nulplusalternatief²² omdat ze van mening waren dat die ingreep de minste schade aan de omgeving kon toebrengen. Enkele respondenten zagen meer in het ophogen van de zomerdijk langs de IJssel. Het Nulplusalternatief, het verbeteren van de Bomendijk zelf, is uiteindelijk ook gekozen door Gedeputeerde Staten. Zoals we in het *Intermezzo Belevingswaardenonderzoek Bomendijk*, voorafgaand aan hoofdstuk zeven hebben

²² Zie Projectnota/m.e.r. voor de verbetering van de Bomendijk (1994).

kunnen lezen, is de dijkverbetering inmiddels uitgevoerd en aan het begin van het jaar 2001 afgerond. Om nu te kijken of de voorspellingen die in het belevingswaardenonderzoek van 1994 zijn gedaan werkelijkheid zijn geworden, is de nameting uitgevoerd op de huidige situatie zoals deze medio 2002 was.

In 1994 werden er door de respondenten uit het belevingswaardenonderzoek drie positieve punten en één negatief punt voorspeld:

1. Het karakteristieke landschap zou als geheel behouden kunnen blijven
2. Er zou geen visuele aantasting plaats vinden
3. De ecologische schade zou minimaal zijn
4. Het alternatief levert altijd schade op (een natuurmonument van dit kaliber mag niet aangetast worden)

In paragraaf 8.2 staat beschreven hoe de huidige omgeving waargenomen en gewaardeerd wordt. In de onderstaande tekst wordt aan de hand van die paragraaf gekeken of de vier voorspellingen van toen waarheid zijn geworden.

Het karakteristieke landschap zou als geheel behouden kunnen blijven

Vrijwel alle respondenten zijn het er over eens dat het karakteristieke landschap als geheel niet veranderd is. De ingreep heeft op zo'n manier plaatsgevonden dat er minimaal schade is aangebracht, waardoor er inmiddels niets meer van de ingreep te zien is. Tijdens en ten behoeve van het aanbrengen van de damwand zijn er negentien bomen gekapt en er is *geen* respondent die dit noemt.

Er zou geen visuele aantasting plaats vinden

Er is geen blijvende visuele schade aangebracht. De dijk ziet er nog niet zo uit als voorheen, maar dat komt door de korte herstel tijd. Veel respondenten zijn het met elkaar eens, als je maar lang genoeg wacht, zo'n jaar of tien, dan is de dijk weer precies zoals hij was voor de dijkverbetering.

De ecologische schade zou minimaal zijn

Over de ecologische schade kunnen de respondenten weinig zeggen, omdat zij niet op de Bomendijk mogen en het daardoor ook niet zelf kunnen waarnemen. Enkele natuurliefhebbers noemen het verdwijnen van de fluviatiele soorten, dit is geen gevolg van de dijkverbetering van de Bomendijk maar van de dijkverzwaring die ten noorden van de Marsstraat op de dijk heeft plaatsgevonden. De respondenten die wel op de dijk zijn geweest, vertellen dat er in hun ogen niets veranderd is aan de Bomendijk, zij vinden dat de dijk er net zo uit ziet als voorheen.

Het alternatief levert altijd schade op

De meningen van de respondenten wijken op dit punt van elkaar af. Enkele respondenten vinden inderdaad dat een ingreep in zo'n oude dijk altijd schade oplevert, puur omdat je weet dat er iets gebeurd is. Vele andere respondenten zijn echter van mening dat een ingreep, welk alternatief dan ook gekozen was, altijd schade oplevert maar die is hun ogen niet permanent. Allen zijn zij van

mening dat de natuur sterk genoeg is en dat alle aantastingen zich volledig zullen herstellen de komende jaren.

8.5 Conclusie

Naar aanleiding van de voorgaande paragraaf kan er met zekerheid gezegd worden dat het belevingswaardenonderzoek voorspellingskracht bezit. De vraag is nu alleen nog hoeveel; hoe goed voorspelt belevingswaardenonderzoek de effecten van ingrepen op de kwaliteit van de leefomgeving? Het uiteindelijke oordeel van het belevingswaardenonderzoek in 1994 was: "De ingreep in de Bomendijk zelf scoort neutraal, dit wil zeggen dat er verwacht wordt dat er geen aantasting van het landschap plaats zal vinden naar aanleiding van de ingreep". De resultaten van de interviews in dit onderzoek laten zien dat de kwaliteit van de leefomgeving in de regio rondom de Bomendijk nog steeds hoog is, net als in 1994. De ingreep in de Bomendijk heeft daar geen negatieve invloed op gehad, men is van mening dat door de ingreep het landschap visueel niet is aangetast. Enkele respondenten vinden emotioneel dat de dijk wel aangetast is, maar dat is puur persoonlijk en het zijn er maar een paar. Uit het voorgaande kan worden geconcludeerd dat het belevingswaardenonderzoek uit 1994 heel goed heeft voorspeld wat de effecten van de ingreep op de kwaliteit van de leefomgeving zouden zijn en dat het belevingswaardenonderzoek dus goed in staat is om effecten van ingrepen op de kwaliteit van de leefomgeving te voorspellen.

8.6 Nawoord nameting

Het analyseren van de interviews is een moeilijke en tijdrovende klus geweest. Tijdens de interviews vertellen de respondenten echt wat ze denken en voelen met betrekking tot hun omgeving, waardoor de resultaten soms nogal van elkaar verschillen. Desondanks geeft de nameting een hele goede indruk van de kwaliteit van de leefomgeving zoals die op dit moment rondom de Bomendijk aanwezig is. De interviews zijn stuk voor stuk leuke gesprekken geweest en alle respondenten hebben een goede bijdrage kunnen leveren aan het eindresultaat. Doordat zij hun medewerking hebben verleend is er een goed beeld ontstaan van de kwaliteit van de leefomgeving die representatief is voor alle personen die relaties hebben met het Bomendijkgebied. Hoewel de respondenten zich allemaal verschillend uiten komen de hoofdlijnen van de verhalen overeen. Dit komt doordat er met verschillende categorieën respondenten is gewerkt en zij de accenten op verschillende punten leggen. Deze accentverschillen zijn terug te voeren op de betrokkenheid die respondenten met het Bomendijkgebied hebben, geografisch maar ook persoonlijk. Vooral kunstenaars en natuurliefhebbers zijn lyrisch over de dijk en zijn van mening dat hij uniek en onvervangbaar is. De agrariërs en ook enkele bewoners stellen de functionaliteit van de dijk voorop: indien de Bomendijk het water niet meer kan keren moet hij aangepast of vervangen worden. Zij vinden de dijk wel waardevol, maar hun eigen veiligheid (en die van het bedrijf) stellen zij boven het behouden van de Bomendijk.

Naar aanleiding van de interviews moet opgemerkt worden dat veel respondenten denken dat de barones een conflict heeft met Rijkswaterstaat. Wanneer na de interviews uitgelegd wordt dat dit niet het geval is maar dat het om het Waterschap gaat, denken enkelen ook nog dat deze twee bedrijven hetzelfde zijn. Het is voor Rijkswaterstaat belangrijk om te weten dat dit misverstand aanwezig is in de omgeving van de Bomendijk, dit in verband met draagvlak voor eventuele andere onderzoeken in de omgeving.

Met de uitvoering nameting zijn we in principe aan het einde van dit afstudeeronderzoek gekomen, alle deelvragen ten behoeve van het beantwoorden van de onderzoeksvraag kunnen aan de hand van verschillende hoofdstukken beantwoordt worden. In het volgende hoofdstuk staan de resultaten van het bij de interviews afgenomen scoreformulier beschreven, waarbij er gekeken wordt naar de aanwezigheid van de dominante concepten uit hoofdstuk vier. In het laatste en afsluitende hoofdstuk van dit onderzoek, hoofdstuk tien, worden de uiteindelijke conclusies per deelvraag op een rijtje gezet, staat een discussie over de gebruikte methoden en worden er aanbevelingen met betrekking tot vervolgonderzoek en het belevingswaardenonderzoek gedaan.

9 Resultaten scoreformulier nameting “Belevingswaardenonderzoek Bomendijk”

9.1 Algemeen

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het scoreformulier besproken. De belangrijkste reden voor het afnemen van het scoreformulier was dat hiermee achterhaald kon worden of de vier dominante concepten uit het analysekader door de respondenten ook echt als groepjes, clusters, behandeld worden. Met behulp van een Factoranalyse in SPSS²³ is hier naar gekeken en later in dit hoofdstuk kunnen we zien of er inderdaad in clusters beoordeeld wordt. Om deze reden ligt de nadruk van de resultaten van het scoreformulier dan ook op de criteria 13 tot en met 24, de criteria met betrekking tot de vier dominante concepten uit het analysekader. Voor een overzicht van het scoreformulier wordt verwezen naar bijlage VII; *Nameting “Belevingswaardenonderzoek Bomendijk”*. De opbouw van dit hoofdstuk is als volgt; in de volgende paragraaf staan de resultaten per variabele (SPPS noemt de twaalf criteria variabelen) van de dominante concepten beschreven. Daarna is in paragraaf 9.3, om te kijken of de criteria van de dominante concepten ook door de respondenten als clusters worden beschouwd, de Factoranalyse uitgevoerd. In paragraaf 9.4 is gekeken naar de reductie van factoren uit de Factoranalyse, kunnen minder factoren de variabelen ook representeren? De nadruk van dit hoofdstuk ligt op de criteria die vanuit de dominante concepten zijn toegevoegd, maar in paragraaf 9.5 worden ook de resultaten van de originele eerste twaalf criteria van het scoreformulier uit 1994 en 2002 met elkaar vergeleken. Hierbij is gekeken of er criteria zijn die afwijkend scoren in verhouding met het onderzoek uit 1994. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk staan de uiteindelijke conclusies met betrekking tot het scoreformulier beschreven. De totale scoreformulieren van 1994 en 2002 worden in dit onderzoek *niet* met elkaar vergeleken. Hier is bewust voor gekozen omdat het scoreformulier uit vierentwintig criteria bestaat en er maar negenentwintig respondenten geïnterviewd zijn. Dit zijn te weinig respondenten in verhouding met het aantal criteria, waardoor hier geen uitspraken over gedaan kunnen worden.

9.2 De twaalf variabelen van de dominante concepten

Aan de hand van de onderstaande figuren, figuur 9.1 tot en met 9.12, worden de twaalf variabelen van het scoreformulier (variabele 13 tot en met 24) met betrekking tot de vier dominante concepten allemaal apart toegelicht. Hierbij moet worden vermeld dat er ten behoeve van de Factoranalyse, die in de volgende paragraaf staat beschreven, twee variabelen hergecodeerd zijn, namelijk: *aanwezigheid van geluidsoverlast - geen geluidsoverlast* en *veel verkeer aanwezig - weinig verkeer*, waardoor alle schalen dezelfde kant op wijzen. Voor een verdere uitleg hiervan wordt verwezen naar paragraaf 9.3. De figuren in de onderstaande tekst zijn gemaakt met

²³ Statistisch rekenprogramma.

behulp van Microsoft Excel aan de hand van frequentietabellen uit SPSS. De figuren laten de verdeling van de mening van de respondenten bij de twaalf variabelen zien.

Concept 1; Kwaliteit woonomgeving

1. ik voel me verbonden met de Bomendijk - ik voel me niet verbonden

We zien dat er duidelijk meer mensen zijn die zich enigszins verbonden voelen met de Bomendijk dan mensen die dit niet doen. Vooral kunstenaars, natuurliefhebbers en bewoners voelen zich tamelijk verbonden tot verbonden met de Bomendijk. De figuur heeft echter wel een vreemde verdeling, een dal in het midden met twee pieken. Er zijn dus respondenten die zich verbonden voelen en er zijn respondenten die zich niet verbonden voelen met de Bomendijk. Deze verdeling kan verklaard worden door de aanwezigheid van verschillende categorieën, twee categorieën met respondenten zich niet verbonden voelen met de Bomendijk, recreanten (twee) en agrariërs (vijf), waardoor een vreemde verdeling ontstaat.

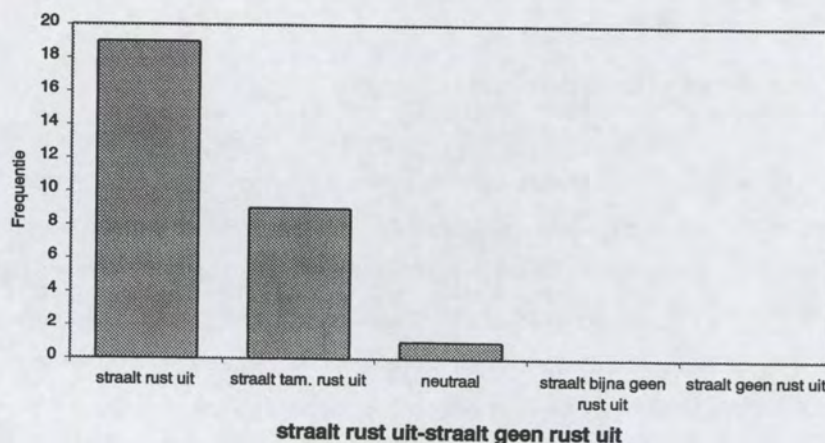

Figuur 9.1

Variabele 13 van het scoreformulier

Concept 1; Kwaliteit woonomgeving

2. straalt rust uit - straalt geen rust uit

Figuur 9.2

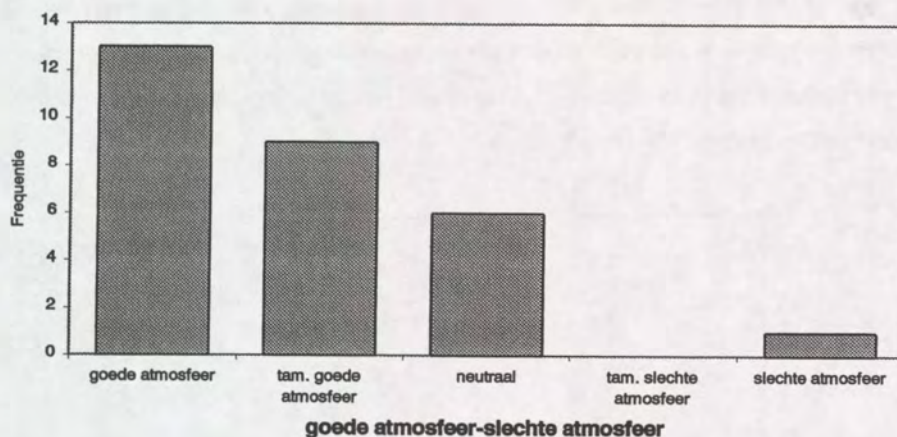
Variabele 14 van het scoreformulier

In figuur 9.2 op de voorgaande pagina zie we dat bijna alle respondenten het er over eens zijn dat de Bomendijk rust uit straalt, er is maar één natuurliefhebber neutraal in zijn mening.

Concept 1; Kwaliteit woonomgeving

3. goede atmosfeer - slechte atmosfeer

Het merendeel van de respondenten (tweeëntwintig) is het er over eens dat op de Bomendijk een tamelijk goede tot goede atmosfeer hangt. Eén kunstenaar vindt dat er een slechte atmosfeer hangt. Drie natuurliefhebbers, twee agrariërs en één kunstenaar zijn neutraal in hun mening rondom de atmosfeer.

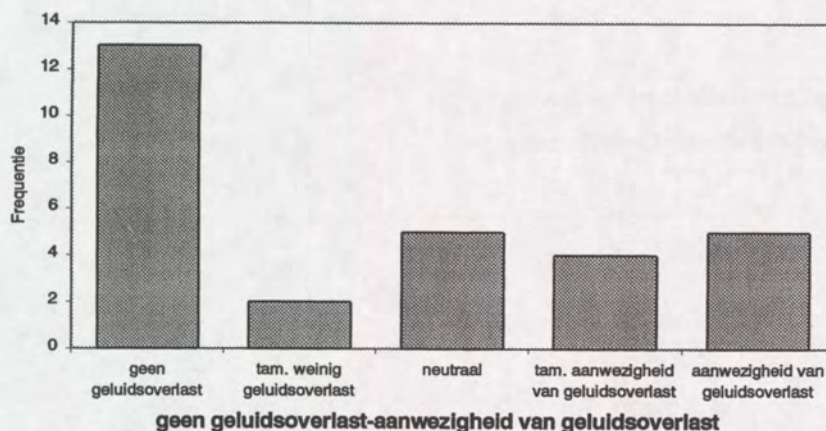

Figuur 9.3

Variabele 15 van het scoreformulier

Concept 1; Kwaliteit woonomgeving

4. geen geluidsoverlast - aanwezigheid van geluidsoverlast

Figuur 9.4

Variabele 16 van het scoreformulier

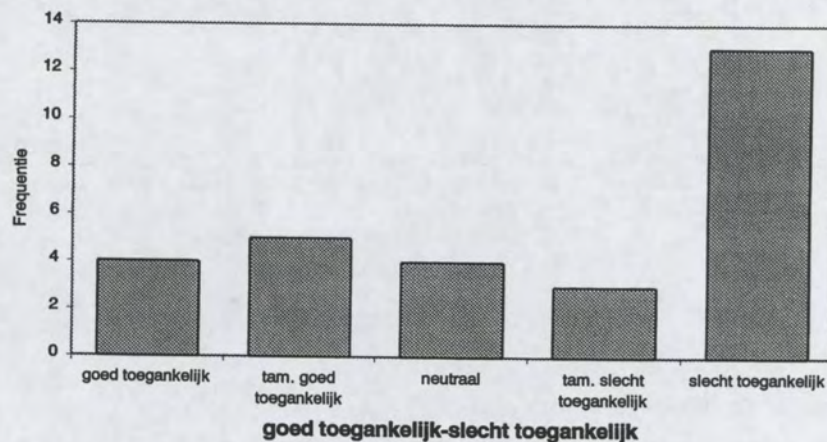
In de figuur kunnen we zien dat er vijftien respondenten zijn die zeggen geen tot vrijwel geen last te hebben van geluidsoverlast. Deze eerste twee staven worden hoofdzakelijk gevormd door bewoners, agrariërs en recreanten. Neutraal in hun mening zijn één agrariër, één kunstenaar, twee natuurliefhebbers en één recreant. De kunstenaars en natuurliefhebbers antwoorden met

betrekking tot deze variabele heel divers en van beide categorieën zeggen twee respondenten last te hebben van geluidsoverlast op de Bomendijk.

Concept 2; Kwaliteit leefomgeving

1. goed toegankelijk - slecht toegankelijk

Zestien respondenten vinden dat de Bomendijk slecht tot tamelijk slecht toegankelijk is, vier zijn neutraal in hun mening en de overige negen respondenten vinden dat de dijk tamelijk tot goed toegankelijk is. De grote verschillen met betrekking tot deze variabele komen waarschijnlijk voort uit het feit dat de dijk niet opengesteld is. Veel respondenten hebben dit als eerste voor ogen en denken er niet aan dat de dijk op zich goed toegankelijk is, alleen nu even niet. De verhoudingen binnen de categorie zijn voor vrijwel alle categorieën gelijk; van de zes agrariërs vinden drie de dijk slecht toegankelijk, van de drie recreanten één recreant, van de zeven kunstenaars drie, van de zeven natuurliefhebbers drie en van de zes bewoners vier.

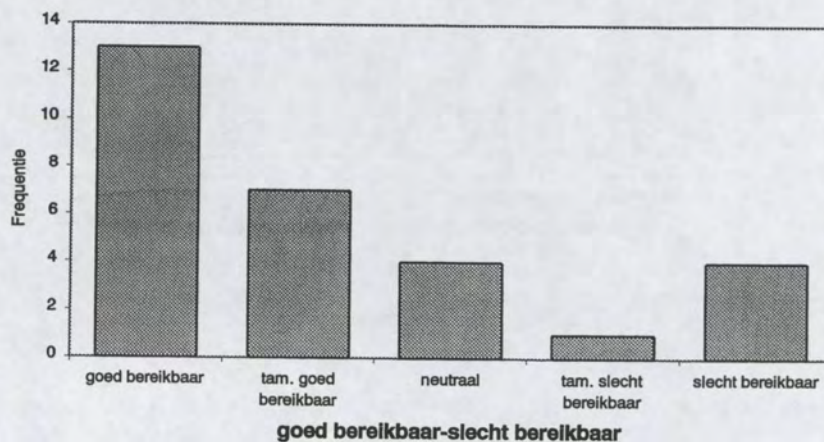

Figuur 9.5

Variabele 17 van het scoreformulier

Concept 2; Kwaliteit leefomgeving

2. goed bereikbaar - slecht bereikbaar

Figuur 9.6

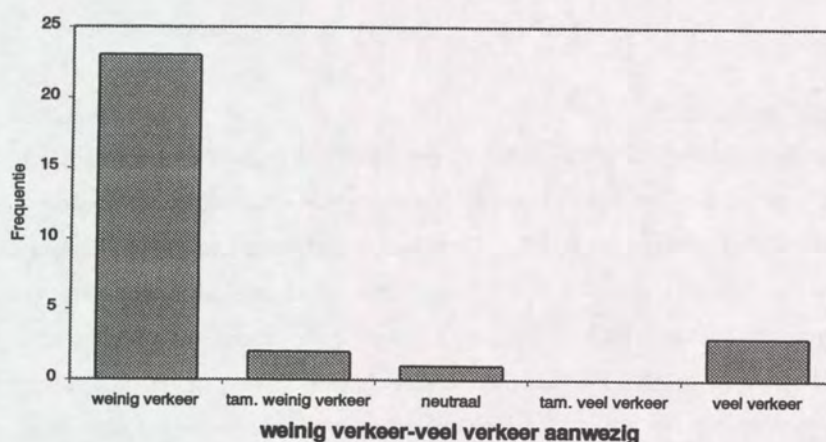
Variabele 18 van het scoreformulier

In figuur 9.6 op de voorgaande pagina zien we dat de meeste respondenten (eenentwintig) de dijk tamelijk tot goed bereikbaar vinden. Twee natuurliefhebbers, één agrariër en één bewoner vinden de dijk slecht bereikbaar en één kunstenaar vindt de dijk tamelijk slecht bereikbaar. Eén agrariër, één natuurliefhebber en één recreant zijn neutraal in hun mening.

Concept 2; Kwaliteit leefomgeving

3. weinig verkeer - veel verkeer aanwezig

We zien dat er drieëntwintig respondenten zijn die vinden dat er weinig verkeer op de Bomendijk aanwezig is. Twee respondenten, één kunstenaar en één recreant, vinden dat er tamelijk weinig verkeer op de dijk is, twee agrariërs en één bewoner vindt dat er veel verkeer op de Bomendijk aanwezig is. Eén kunstenaar is neutraal in zijn of haar mening.

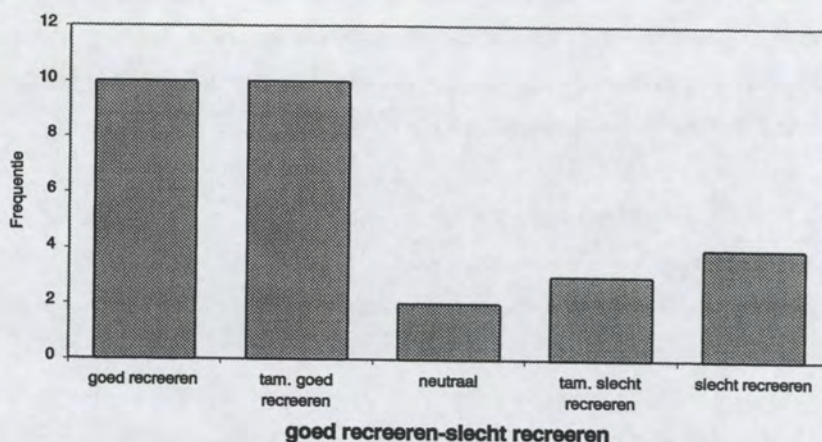
Figuur 9.7

Variabele 19 van het scoreformulier

Concept 3; Recreatie

1. goed recreëren - slecht recreëren

In figuur 9.8 op de volgende pagina zie we dat van alle respondenten tien het er goed recreëren vinden en dat tien het er tamelijk goed recreëren vinden, twintig van alle respondenten zijn dus goed tevreden over het recreëren op de Bomendijk. Alle bewoners zitten op één lijn, zij vinden alles dat je er goed kunt recreëren. Ook de recreanten hebben dezelfde mening, alle drie vinden ze het er tamelijk goed recreëren. De overige categorieën respondenten zijn meer divers in hun antwoorden. Twee kunstenaars, twee agrariërs en één natuurliefhebber vinden zelfs dat het slecht recreëren is op de Bomendijk. We zien dat de verdeling een beetje vreemd is, links zit de piek en wanneer we naar rechts gaan dit daar een dal waarna er weer een lichte stijging volgt. Doordat de dijk niet opengesteld vinden zeven respondenten het tamelijk slecht tot slecht recreëren op de Bomendijk, maar wanneer de dijk open was geweest hadden zij dit waarschijnlijk niet gezegd.

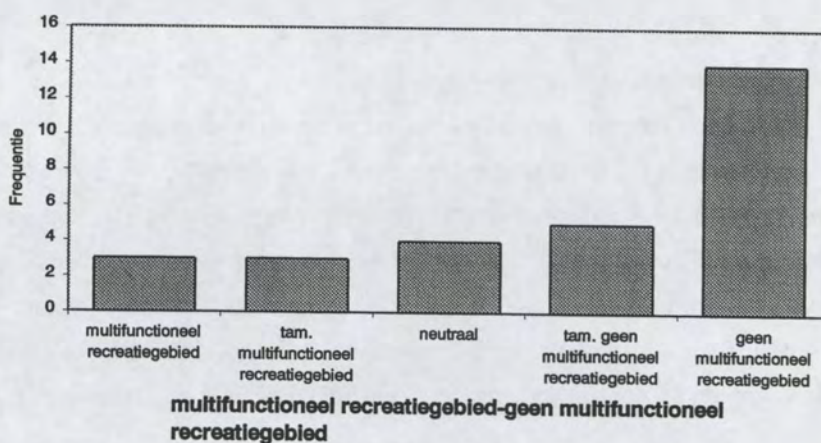
Figuur 9.8

Variabele 20 van het scoreformulier

Concept 3; Recreatie

2. multifunctioneel recreatiegebied - geen multifunctioneel recreatiegebied

Van alle respondenten zijn er veertien respondenten die vinden dat de Bomendijk geen multifunctioneel recreatiegebied is. Deze respondenten bevinden zich in alle categorieën; drie bewoners, drie agrariërs, vier kunstenaars, drie natuurliefhebbers en één recreant. Vijf respondenten vinden dat het niet echt een multifunctioneel recreatiegebied is, één recreant, één kunstenaar en drie natuurliefhebbers. Daarentegen zijn er van alle categorieën in totaal zes respondenten die het enigszins (drie) of juist helemaal (drie) een multifunctioneel recreatiegebied vinden. Vier respondenten zijn neutraal in hun mening; één agrariër, één bewoner, één kunstenaar en één recreant.

Figuur 9.9

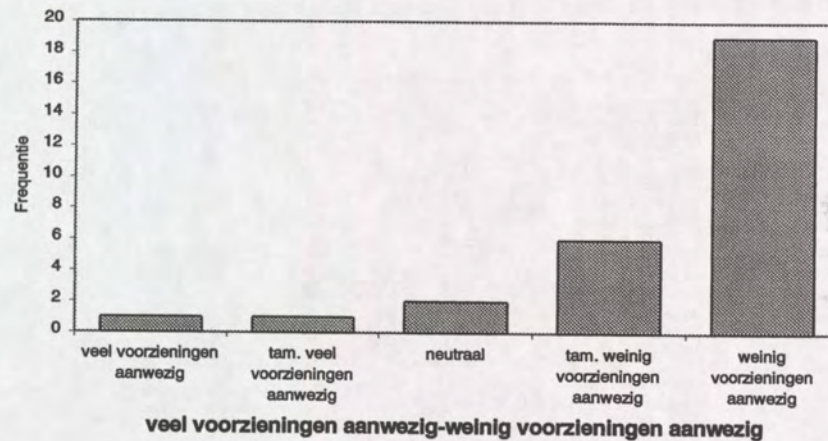
Variabele 21 van het scoreformulier

Concept 3; Recreatie

3. veel voorzieningen aanwezig - weinig voorzieningen aanwezig

Vrijwel alle respondenten (vijfentwintig van de negenentwintig) zijn het qua voorzieningen op de Bomendijk met elkaar eens, zij vinden allemaal dat er tamelijk weinig tot weinig voorzieningen op de dijk aanwezig zijn. Er zijn slechts twee bewoners die dit anders zien, één bewoner vindt dat er

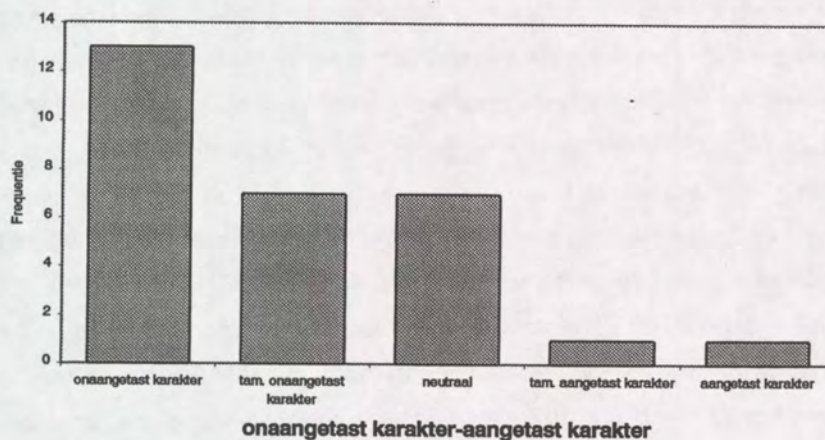
veel voorzieningen op de dijk aanwezig zijn en één bewoner vindt dat er tamelijk veel voorzieningen op de dijk aanwezig zijn. Eén recreant en één natuurliefhebber zijn neutraal in hun mening.

Figuur 9.10 Variabele 22 van het scoreformulier

Concept 4; Natuur & Landschap

1. onaangetast karakter - aangetast karakter

Figuur 9.11 Variabele 23 van het scoreformulier

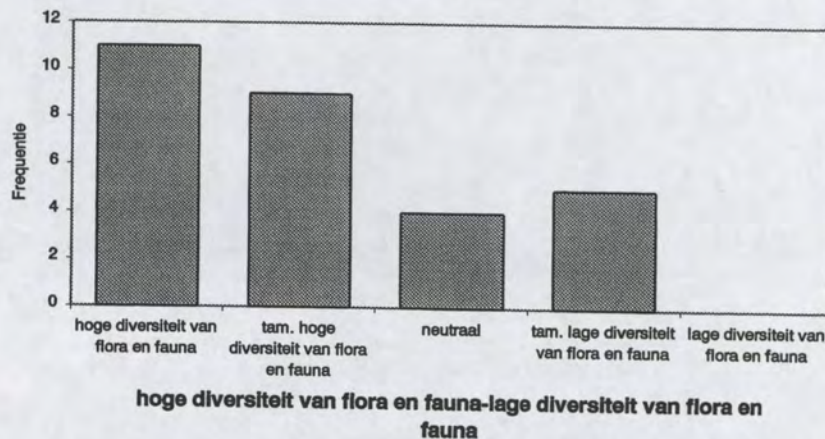
Twintig respondenten vinden dat de dijk een tamelijk onaangetast tot onaangetast karakter heeft. Zeven respondenten, afkomstig uit alle categorieën, zijn neutraal in hun mening. Eén agrariër vindt dat de dijk een tamelijk aangetast karakter heeft. en er is één natuurliefhebber (!) die vindt dat de dijk een aangetast karakter heeft.

Concept 4; Natuur & Landschap

2. hoge diversiteit van flora en fauna - lage diversiteit van flora en fauna

Twintig van de respondenten vinden dat de diversiteit van flora en fauna tamelijk hoog tot hoog is op dijk. De respondenten die de diversiteit hoog vinden bevinden zich hoofdzakelijk in de categorieën bewoners, kunstenaars en recreanten. Diegene die de diversiteit van flora en fauna op

de dijk tamelijk hoog vinden bevinden zich in alle categorieën. Drie natuurliefhebbers en één kunstenaar zijn neutraal in hun mening. Ook zijn er agrariërs, bewoners en natuurliefhebbers die vinden dat de dijk een tamelijk lage diversiteit van flora en fauna heeft, maar geen van de respondenten vindt de diversiteit van flora en fauna echt laag.

Figuur 9.12 Variabele 24 van het scoreformulier

Wanneer we naar de twaalf voorgaande variabelen kijken zien we dat enkele figuren er niet zo uit zien als verwacht, namelijk de figuren *goed toegankelijk*, *goed bereikbaar* en *goed recreëren*. De variabele *goed toegankelijk* heeft zijn piek boven slecht toegankelijk, terwijl de Bomendijk op zich goed toegankelijk is. De variabele *goed bereikbaar* wordt door vijf respondenten tamelijk slecht bereikbaar tot slecht bereikbaar gevonden, terwijl de Bomendijk op zich goed bereikbaar is. De variabele *goed recreëren* heeft een kleine piek aan de rechterzijde van de figuur, dit komt doordat zeven respondenten vinden dat het tamelijk slecht tot slecht recreëren is op de Bomendijk. Deze drie variabelen geven een vertekend beeld van de werkelijkheid, respondenten worden door de afsluiting van de Bomendijk in verwarring gebracht en daardoor weten zij niet goed wat ze moeten antwoorden. De ene respondent antwoordt in het kader van de afsluiting en een andere respondent zegt; "De dijk is nu even niet goed toegankelijk omdat hij afgesloten is, maar buiten dat is de dijk goed toegankelijk en ik neem aan dat het daar om gaat.....". In de discussie van hoofdstuk tien, paragraaf 10.3.6, wordt hier nader op ingegaan.

9.3 De Factoranalyse

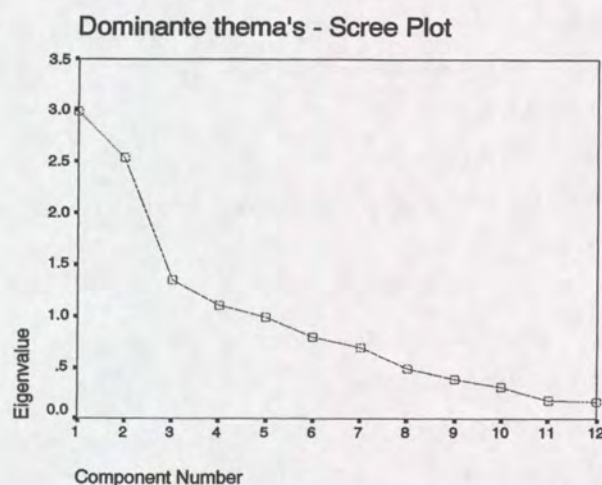
In hoofdstuk vier zijn aan de hand van het analysekader vier dominante concepten naar voren gekomen, waarvan de criteria in de voorgaande paragraaf beschreven staan. Van deze vier concepten zijn criteria aan het scoreformulier toegevoegd met een totaal van twaalf criteria. Door vervolgens dit scoreformulier door de respondenten in te laten vullen, kan in deze paragraaf met behulp van een Factoranalyse²⁴ gekeken worden of deze gevonden concepten ook door de

²⁴ Met behulp van het statistische rekenprogramma SPSS, versie 10.0.

respondenten als clusters worden beoordeeld (binnen SPSS worden de criteria variabelen en de clusters factoren genoemd). De Factoranalyse is uitgevoerd met behulp van een dataset die bestaat uit de scores van de respondenten op de twaalf criteria van de vier concepten, waarbij twee variabelen hergecodeerd zijn, namelijk: aanwezigheid van geluidsoverlast/geen geluidsoverlast en veel verkeer aanwezig/weinig verkeer. Dit omdat voor alle overige variabelen²⁵ geldt dat het positieve antwoord rechts staat en het negatieve links. Voor de zojuist genoemde variabelen was dit precies andersom en zij zijn daarom in de dataset voor SPSS hergecodeerd, waardoor alle schalen dezelfde kant op wijzen. Binnen de Factoranalyse is eerst een zogenaamde factorextractie uitgevoerd, de bij deze factorextractie behorende SPSS uitdraai is na te lezen in bijlage VIII; *Resultaten SPSS*. Indien er in de tekst een tabel "....." wordt genoemd staat deze dan ook in die bijlage, er wordt niet iedere keer expliciet naar bijlage VIII verwezen. Om het aantal factoren binnen de oplossing te bepalen wordt gebruik gemaakt van drie criteria²⁶:

1. Criterium van Kaiser (eigenwaarde van variabele ≥ 1);
2. Knik- en scree criterium (scree plot);
3. Interpreteerbaarheid (Is het begrijpelijk wat we vinden?).

Uit de tabel "Total Variance Explained" en de onderstaande scree plot blijkt dat de er vier factoren zijn met een eigenwaarde ≥ 1 . De bijbehorende proportie verklaarde variantie voor de vijf factoren is 66.54%, dit wil zeggen dat de factoroplossing als geheel (de vier factoren) 66.54% verklaart van de totale variantie in de twaalf variabelen. In de scree plot van figuur 9.13 zien we dat de knik ligt bij de derde factor en het is gebruikelijk om in ieder geval de factoren voor de knik mee te nemen en eventueel nog de factor op de knik. De scree (helling) loopt van drie tot en met twaalf, dit wil zeggen dat deze factoren allemaal op één lijn liggen en daarmee waarschijnlijk niet echt iets toe voegen. Het voorgaande geeft aan dat er twee factoren zijn, die samen 46,07% van de waargenomen variantie verklaren. Dit wil zeggen dat er 46,07% van de variantie aanwezig in de twaalf variabelen, verklaard kan worden door twee factoren.

Figuur 9.13 Scree plot dominante concepten

²⁵ Met betrekking tot het volledige scoreformulier dienen ook de variabelen *vervangbaar* en *ingreep in de Bomendijk* is noodzakelijk voor een statistische analyse hergecodeerd te worden.

²⁶ Bron: de Heus et al. (1999).

SPSS geeft als resultaat van de Factoranalyse (met Varimax rotatie) een tabel waarin vier factoren met een eigenwaarde ≥ 1 staan en de daarbij behorende ladingen per variabele, de tabel "Rotated Component Matrix". We kijken naar deze geroteerde oplossing in plaats van naar de ongeroteerde, omdat de geroteerde oplossing hoge ladingen nog hoger maakt en lage ladingen nog lager, waardoor een eenvoudiger structuur ontstaat en de tabel beter leesbaar is. Het gaat in dit onderzoek om de onderliggende structuur van de variabelen, we willen weten of de vier dominante concepten als clusters gewaardeerd worden? Het gaat hier dus niet om de spaarzaamheid van de oplossing, zo min mogelijk factoren die de variabelen verklaren, maar om de clusters die gevormd zijn ja/nee. Uit de "Rotated Component Matrix" met alle variabelen en geen factoren gegeven blijkt dat er vier factoren aanwezig zijn. Nu we weten dat er door SPSS vier factoren worden onderscheiden binnen de twaalf variabelen, is het in het kader van de dominante concepten belangrijk om te kijken of de inhoud van de factoren overeenkomt met de concepten en deze daardoor door de respondenten als clusters worden gewaardeerd. In de zojuist genoemde tabel kunnen we zien welke variabelen onder welke factoren vallen en voor de leesbaarheid van de tabel zijn deze vet, cursief en onderstreept gemaakt. De hoogste lading van iedere variabele is benadrukt en daarmee wordt duidelijk welke variabele onder welke factor valt. Als ondergrens geldt dat de variabelen een waarde moeten hebben die hoger is dan 0.400 (eigen gestelde waarde) anders worden ze niet meegenomen in de factoren. Deze ondergrens van 0.400 is gesteld omdat een variabele met een lagere lading niets toevoegt en daarmee ook niet thuis hoort in de factoren. In de onderstaande tekst staat eerst een opsomming van de twaalf variabelen en de bijbehorende vier factoren uit de factorextractie. Daarna is er gekeken hoe de gevonden factoren zich verhouden tot de dominante concepten uit het analysekader.

Factor 1; drie variabelen met een hoge lading²⁷:

geen geluidsoverlast - aanwezigheid van geluidsoverlast
goed bereikbaar - slecht bereikbaar
weinig verkeer - veel verkeer aanwezig

Factor 2; vier variabelen met een hoge lading:

ik voel me verbonden met de Bomendijk - ik voel met niet verbonden met de Bomendijk
straalt rust uit - straalt geen rust uit
goede atmosfeer - slechte atmosfeer
goed toegankelijk - slecht toegankelijk

Factor 3; drie variabelen met een hoge lading:

goed recreëren - slecht recreëren
multifunctioneel recreatiegebied - geen multifunctioneel recreatiegebied
veel voorzieningen aanwezig - weinig voorzieningen aanwezig

²⁷ Hoge ladingen zijn in de "Rotated Component Matrix" van bijlage VIII cursief, vet gedrukt en onderstreept.

Factor 4; twee variabelen met een hoge lading:

onaangetast karakter - aangetast karakter

hoge diversiteit van flora en fauna - lage diversiteit van flora en fauna

De onderstaande figuur laat de verhouding tussen de vier dominante concepten en de vier factoren uit de Factoranalyse zien.

Kwaliteit woonomgeving		
1.	in voel me verbonden met de Bomendijk	Factor 2
2.	straalt rust uit	Factor 2
3.	goede atmosfeer	Factor 2
4.	geen geluidsoverlast	Factor 1
Kwaliteit leefomgeving		
1.	goed toegankelijk	Factor 2
2.	goed bereikbaar	Factor 1
3.	weinig verkeer aanwezig	Factor 1
Recreatie		
1.	goed recreëren	Factor 3
2.	multifunctioneel recreatiegebied	Factor 3
3.	veel voorzieningen aanwezig	Factor 3
Natuur & Landschap		
1.	onaangetast karakter	Factor 4
2.	hoge diversiteit van flora en fauna	Factor 4

Figuur 9.14 Dominante concepten in verhouding tot de vier factoren

Binnen de twaalf variabelen van de vier dominante concepten vindt SPSS ook vier factoren. Uit twee door SPSS gevonden factoren, factor drie en vier, blijkt dat de respondenten de twee dominante concepten Recreatie en Natuur & Landschap als clusters beoordelen. De andere twee factoren, factor één en twee, komen gedeeltelijk overeen met de eerste twee dominante concepten. Het blijkt dat respondenten de variabele *aanwezigheid van geluidsoverlast - geen geluidsoverlast* plaatsen onder het concept Kwaliteit leefomgeving, deze variabele wordt door hen in dat cluster gezien maar staat in het analysekader onder het concept Kwaliteit woonomgeving. Door deze variabele te verschuiven naar een ander concept ontstaat er een logischere verdeling, het concept Kwaliteit woonomgeving kan nu gevoelsmatig beoordeeld worden en het concept Kwaliteit leefomgeving kan beoordeeld worden op wat mensen kunnen zien. Volgens de Factoranalyse hoort *goed toegankelijk - slecht toegankelijk* thuis in de eerste factor en dat wil zeggen bij het concept Kwaliteit woonomgeving. Met zekerheid kan gezegd worden dat dit cluster zich in een normale situatie niet zo zou hebben gevormd. Met normaal wordt in dit geval bedoeld dat indien de Bomendijk voor publiek toegankelijk zou zijn geweest tijdens de uitvoering van dit onderzoek, deze variabele hoogstwaarschijnlijk onder het tweede concept, Kwaliteit leefomgeving, en bij de eerste factor zou zijn uitgekomen. Door de afsluiting van de dijk wisten veel respon-

denten niet hoe ze moesten antwoorden waardoor deze nogal sterk wisselenden. De één zei; "Hij is niet goed toegankelijk want je mag er immers niet op" terwijl een ander zei; "De dijk is nu even niet goed toegankelijk omdat hij afgesloten is, maar buiten dat is de dijk goed toegankelijk en ik neem aan dat het daar om gaat.....". Wanneer de dijk niet afgesloten zou zijn geweest hadden waarschijnlijk alle respondenten gezegd dat de dijk goed toegankelijk is. Wanneer we hier van uit gaan en daarnaast de variabele geluidsoverlast verplaatsen naar het concept Kwaliteit leefomgeving, worden er door de burgers dus clusters gevormd van de gevoelsmatige omgevingsvariabelen (Kwaliteit woonomgeving) en van de waarneembare omgevingsvariabelen (Kwaliteit leefomgeving).

9.4 Reductie van factoren

In de onderstaande tabel (9.1) kunnen we zien dat bij de uit de Factoranalyse naar voren gekomen vier factoren de proportie verklaarde variantie van de eerste factor het hoogst is, 24.91%, gevolgd door de tweede factor met 21.16%, de overige twee factoren zitten beide rond de 10%. Op basis hiervan en op basis van de scree plot uit figuur 9.13 kan gezegd worden dat twee factoren de twaalf variabelen voldoende representeren en dat een eventuele derde factor maar 11.29% toevoegt aan de totale proportie verklaarde variantie. De resultaten van de Factoranalyse met als gegeven factoren twee, is na te lezen in bijlage VIII; *Resultaten SPSS*.

Tabel 9.1 Proportie variantie per factor

Dominante thema's - Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2.989	24.912	24.912	2.386	19.883	19.883
2	2.539	21.156	46.068	2.031	16.925	36.808
3	1.354	11.287	57.355	1.825	15.209	52.017
4	1.102	9.183	66.538	1.743	14.521	66.538
5	.986	8.217	74.755			
6	.794	6.613	81.368			
7	.695	5.791	87.159			
8	.493	4.109	91.268			
9	.382	3.182	94.451			
10	.315	2.624	97.075			
11	.182	1.519	98.594			
12	.169	1.406	100.000			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Bij de gekozen twee factoren kunnen we een onderscheid maken tussen het "waarneembare" en "waardeerbare" en dit is wezenlijk anders dan bij drie- of vier factoren.

Wanneer we met twee factoren een Factoranalyse uit voeren valt er één variabele buiten de analyse, de lading van de variabele goed recreëren is maar 0.271 en deze moet minimaal 0.400 zijn (eigen gestelde waarde, zie paragraaf 9.6). Wanneer er maar twee factoren over blijven is er

een duidelijk onderscheidt tussen de "waarneembare" variabelen en de "waardeerbare" variabelen. De eerste factor omvat de variabelen; ik voel me verbonden met de Bomendijk, straalt rust uit, goede atmosfeer, veel voorzieningen aanwezig, onaangetast karakter en hoge diversiteit van flora en fauna. De tweede factor omvat de variabelen; geen geluidsoverlast, goed toegankelijk, goed bereikbaar, weinig verkeer en multifunctioneel recreatiegebied. De tweede factor is meer waarneembaar en de eerste meer waardebaar. Hierbij moet worden vermeld dat dit niet helemaal geldt; wat betreft "veel voorzieningen aanwezig" en "hoge diversiteit van flora en fauna", dit zijn in principe waarneembare variabelen maar vallen in deze Factoranalyse onder de waardeerbare factor.

9.5 Resultaten 1994 en 2002

Deze hele nameting is opgezet om te achterhalen wat de huidige kwaliteit van de leefomgeving rondom de Bomendijk is en in het voorgaande hoofdstuk hebben we de resultaten en conclusies omtrent de interviews kunnen lezen. In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de eerste twaalf variabelen van het scoreformulier. Hadden de respondenten destijds een andere mening met betrekking tot de tegenpolen op het scoreformulier of niet? In de vorige paragrafen van dit hoofdstuk wordt gesproken over variabelen of criteria met betrekking tot het scoreformulier, maar omdat het hier echt over het scoreformulier zelf gaat wordt in de onderstaande tekst gesproken over tegenpolen. Om de verschillen in beoordeling van de tegenpolen te achterhalen zijn de resultaten van het scoreformulier uit 1994 en de resultaten van het scoreformulier van de nameting in één tabel gezet. In deze tabel, tabel 9.2. staan de frequentiescores per tegenpool, hoeveel respondenten hebben een bepaald antwoord gegeven. Hierbij moet worden vermeld dat er in 1994 maar zesentwintig van de negenentwintig scoreformulieren zijn ingevuld, waardoor de mening van drie respondenten ontbreekt.

Wanneer we naar tabel 9.2 op de volgende pagina kijken zien we dat er zo op het eerste gezicht geen grote verschillen in de beoordelingen van toen en nu aanwezig zijn, op alle tegenpolen wordt ongeveer hetzelfde gescoord. Alleen tussen de beoordelingen op de vier tegenpolen; *veilig - onveilig*, *vervangbaar - onvervangbaar*, *Bomendijk kan behouden blijven - ingreep in Bomendijk zelf is noodzakelijk* en *hoge natuurwaarde - lange natuurwaarde*, zien we in vergelijking met 1994 enkele kleine verschillen. Deze verschillen worden in de tabel benadrukt doordat ze vet en onderstreept zijn.

veilig - onveilig

Met betrekking tot de veiligheid zijn er nu meer respondenten, vijftientig, die de dijk veilig tot tamelijk veilig vinden, destijds waren dat er achttien. In 1994 waren er drie respondenten die de dijk onveilig vonden en nu is er *geen* respondent meer die de dijk onveilig vindt. Hoewel meer dan tweederde van alle respondenten de dijk in 1994 ook al veilig vond, blijkt dat dit percentage nu hoger ligt. Op vier respondenten na vinden ze allemaal dat de Bomendijk na de dijkverbetering

veiliger is dan voorheen. De ingreep heeft dus invloed gehad op de beleving van de veiligheid want de respondenten vinden de Bomendijk nu veiliger dan dat de respondenten hem in 1994 vonden.

Tabel 9.2 Resultaten uit 1994 volledig en uit 2002 eerste helft van het scoreformulier

Resultaten van het scoreformulier in 1994 en 2002					
"Wat vindt u van de Bomendijk?"					
	1994*	2002		1994*	2002
veilig	14	18	moet behouden blijven	20	23
tam. veilig	4	7	moet min of meer behouden blijven	3	1
neutraal	4	3	neutraal	3	2
tam. onveilig	1	1	mag min of meer veranderen	0	0
onveilig	3	0	mag veranderen	0	3
uniek	21	22	belangrijk voor eigen recreatie	15	11
tam. uniek	5	5	tam. belangrijk voor eigen recreatie	5	11
neutraal	0	2	neutraal	4	4
tam. gewoon	0	0	tam. niet belangrijk voor recreatie	1	2
gewoon	0	0	niet belangrijk voor recreatie	1	1
onvervangbaar	19	15	B.dijk kan behouden blijven	21	8
tam. onvervangbaar	1	4	kan min of meer behouden blijven	1	4
neutraal	4	2	neutraal	2	6
tam. vervangbaar	2	3	ingreep is min of meer noodzakelijk	0	4
vervangbaar	0	5	ingreep in B.dijk zelf is noodzakelijk	2	7
waardevol	21	22	hoge landschappelijke waarde	21	19
tam. waardevol	3	4	tam. hoge landschappelijke waarde	5	6
neutraal	1	2	neutraal	0	3
tam. niet waardevol	1	1	tam. lage landschappelijke waarde	0	1
niet waardevol	0	0	lage landschappelijke waarde	0	0
mooi natuurgebied	21	22	hoge natuurwaarde	19	13
tam. mooi natuurgebied	5	6	tam. hoge natuurwaarde	6	8
neutraal	0	0	neutraal	1	6
tam. niet bijzonder	0	1	tam lage natuurwaarde	0	1
niet bijzonder	0	0	lage natuurwaarde	0	1
geeft speciale waarde aan omg.	21	20	hoge cultuurhistorische waarde	17	16
geeft tam. spec. waarde aan omg.	5	6	tam. hoge cultuurhistorische waarde	6	8
neutraal	0	3	neutraal	1	3
maakt omg. niet echt waardevol	0	0	tam. lage cultuurhistorische waarde	1	1
maakt omg. niet extra waardevol	0	0	lage cultuurhistorische waarde	1	1

* Van het belevingswaardenonderzoek uit 1994 zijn maar 26 van de 29 scoreformulier ingevuld waardoor de mening van drie respondenten ontbreekt.

onvervangbaar - vervangbaar

De beoordelingen met betrekking tot deze tegenpool zitten redelijk op één lijn, destijds waren er twintig respondenten die de Bomendijk tamelijk onvervangbaar tot onvervangbaar vonden en dat is nu nog steeds zo. Wat echter opvalt is dat niemand de Bomendijk destijds vervangbaar vond, maar dat er nu vijf respondenten zijn die vinden dat de Bomendijk vervangbaar is. Deze vijf respondenten bevinden zich in de categorieën: agrariërs, kunstenaars (twee), natuurliefhebbers en bewoners. Uit de bijbehorende interviewverslagen komt niet duidelijk naar voren waarom zij vinden dat de dijk vervangbaar is, in de verslagen noemen zij het niet.

Bomendijk kan behouden blijven - ingreep in Bomendijk zelf is noodzakelijk

Veel respondenten vroegen bij de beantwoording van deze tegenpool om een uitleg; Wat bedoelt u hiermee? Tegen alle respondenten is gezegd dat zij eigenlijk moesten lezen "kon behouden blijven" en "was noodzakelijk". Wat dit voor consequenties heeft gehad voor de antwoorden op deze tegenpool staat beschreven in de discussie van hoofdstuk tien, paragraaf 10.3.5. In 1994 waren er tweeëntwintig respondenten die vonden dat de Bomendijk min of meer tot zeker behouden zou kunnen blijven en in deze nameting waren er maar twaalf respondenten die achteraf vonden dat de Bomendijk min of meer tot zeker behouden had kunnen blijven. Destijds waren er twee respondenten die een ingreep in de Bomendijk noodzakelijk vonden, achteraf zijn er elf respondenten die vinden dat een ingreep in de Bomendijk zeker noodzakelijk was. Of het nu komt door de vraagstelling van de tegenpool of niet, een feit is dat de respondenten na de dijkverbetering veel meer divers hebben geantwoord en heel anders tegen de ingreep zelf aan kijken dan dat zij dat voor de ingreep deden.

hoge natuurwaarde - lage natuurwaarde

Wanneer we naar de beoordeling van de deze tegenpolen kijken is deze in de nameting minder positief dan in het belevingswaardenonderzoek van 1994. Destijds waren er vijfentwintig respondenten die de natuurwaarde tamelijk hoog tot hoog beoordeelden en nu zijn dat er eenentwintig, dus dat verschil is niet erg groot. Het verschil zit in het feit dat in 1994 negentien respondenten waren die de natuurwaarde hoog beoordeelden en dit zijn er nu nog maar dertien. In de huidige nameting hebben zes respondenten neutraal geantwoord, tegen één in 1994. Ook zijn er nu twee respondenten die de natuurwaarde tamelijk laag tot laag vinden. De hele tendens is nu negatiever en dit zou kunnen komen door de ingreep in de Bomendijk, er zijn namelijk planten verdwenen door de werkzaamheden maar er zijn ook weer nieuwe geplant. Het is echter niet waarschijnlijk dat het lager waardenen komt door de dijkverbetering, omdat de respondenten nu niet op de dijk mogen kunnen ze op zich weinig zeggen over de huidige natuurwaarde. Het tendens verschil met 1994 is gedeeltelijk te verklaren aan de hand van de interviewverslagen. Twee natuurliefhebbers beoordelen de natuurwaarde erg laag omdat de fluviale soorten van de dijk zijn verdwenen, maar zij vertellen ook dat deze al jaren voor de dijkverbetering verdwenen waren. Waarschijnlijk is de negatieve trend een vertekend beeld en hebben de respondenten de vraag niet helemaal goed begrepen, want uit de interviewverslagen komt naar voren dat de meeste respondenten de natuur heel erg mooi vinden en erg waarderen.

9.6 Conclusie

De afsluiting van de Bomendijk is van invloed geweest op de beoordeling van de tegenpolen *goed toegankelijk*, *goed bereikbaar* en *goed recreëren*. In de Factoranalyse zien we dat de variabele *goed toegankelijk* onder een andere factor valt dan werd verwacht en dit heeft te maken met de afsluiting van de dijk. Uit de Factoranalyse blijkt tevens dat de variabele *geen geluidsoverlast* niet goed is geplaatst in het analysekader en dat deze thuis hoort in het concept Kwaliteit leefomgeving. In vergelijking met 1994 is gebleken dat respondenten de Bomendijk door de dijkverbetering veiliger vinden en dat de dijk niet behouden had kunnen blijven zoals hij was, de ingreep is zeker noodzakelijk geweest.

In het volgende hoofdstuk worden de uiteindelijke conclusies per deelvraag op een rijtje gezet, staat een discussie over de gebruikte methoden en worden er aanbevelingen met betrekking tot vervolgonderzoek en het belevingswaardenonderzoek gedaan.

10 Conclusies, discussie en aanbevelingen

10.1 Inleiding

In hoofdstuk twee staat beschreven wat het belevingswaardenonderzoek is en daarna zijn in de hoofdstukken drie tot en met zeven achtereenvolgens een literatuurstudie, een vergelijking van de beoordelings- en beleidskaders, een nameting "Follow-up Risicobeleving" en een nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk" behandeld. In die hoofdstukken komen de resultaten van het betreffende hoofdstuk zelf aan de orde en zij geven samen een antwoord op de drie deelvragen en daarmee ook op de onderzoeksvraag; "In hoeverre zijn er verschillen in beoordelingskaders tussen burgers en experts, wat is de toegevoegde waarde qua informatiewaarde van belevingswaardenonderzoeken voor een milieueffectrapportage en heeft dit invloed op de resultaten van een milieueffectrapportage?". In dit hoofdstuk worden de belangrijkste conclusies met betrekking tot de drie deelvragen besproken en staat er een discussie over de gebruikte methoden in dit onderzoek. Tenslotte worden aan het einde van dit hoofdstuk enkele aanbevelingen gedaan voor een vervolgstudie en voor het belevingswaardenonderzoek.

10.2 Conclusies

In de onderstaande drie subparagrafen staan de conclusies per onderzoeksvraag beschreven. De conclusie met betrekking tot de eerste deelvraag is gebaseerd op de hoofdstukken drie, vier en vijf. De conclusie van de tweede deelvraag is gebaseerd op de hoofdstukken vier, zes, zeven, acht en negen en de derde deelvraag op de hoofdstukken zeven, acht en negen.

10.2.1 De overeenkomsten en verschillen

"Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de beoordelingskaders van burgers en experts met betrekking tot milieueffectrapportages en hoe kunnen deze verschillen gekarakteriseerd worden?".

Aan de hand van het analysekader is gebleken dat de overeenkomsten tussen de beoordelingskaders van burgers en experts groot zijn en juist door deze overeenkomsten zijn er ook verschillen. Het eerste verschil is dat het belevingswaardenonderzoek verder gaat dan de milieueffectrapportage van experts, het beschrijft de onderzoekssituatie fijner en uitgebreider. Het tweede verschil is het aandachtsveld, waar de milieueffectrapportage veel aandacht besteedt aan het milieu wordt in het belevingswaardenonderzoek meer aandacht besteedt aan de omgeving van de burgers, in de ruimste zin van het woord. De verschillen tussen burgers en experts, die uit de literatuur naar voren zijn gekomen zijn conceptualisatie, het cognitieve gat, evaluatie, ervaring met de omgeving en persoonlijkheid. Drie van deze verschillen, conceptualisatie, evaluatie en ervaring met de omgeving vinden we terug in het analysekader.

10.2.2 De informatiewaarde

"Hoe kan de informatiewaarde van belevingswaardenonderzoek in milieueffectrapportages gekarakteriseerd worden?".

De informatiewaarde binnen belevingswaardenonderzoek zit in het feit dat het belevingswaardenonderzoek fijner en uitgebreider ingaat op de leefomgeving van de burger. Dit levert nieuwe en andere inzichten op die niet uit de milieueffectrapportage naar voren komen en hierdoor voegt het belevingswaardenonderzoek zeker iets toe binnen milieueffectrapportages. Gebleken is dat het belevingswaardenonderzoek niet alleen informatiewaarde bezit met betrekking tot milieueffectrapportages, maar ook binnen risicoanalyses. Risicobelevingonderzoeken leveren tevens nieuwe en andere inzichten op ten opzichte van de risicoanalyses van experts dus ook hier heeft het zeker een toegevoegde waarde in de vorm van informatiewaarde.

10.2.3 De voorspellingskracht

"Hoe goed voorspelt belevingswaardenonderzoek de effecten van ingrepen op de kwaliteit van de leefomgeving?".

Goed, het belevingswaardenonderzoek voorspelt de effecten goed en bezit hierdoor zeker voorspellingskracht. Uit de nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk" is gebleken dat de burgers die het belevingswaardenonderzoek vorm geven goed kunnen voorspellen wat de effecten van ingrepen op hun leefomgeving zullen zijn.

10.3 Discussie

Binnen dit afstudeeronderzoek zijn vijf verschillende methoden van onderzoek gebruikt; een literatuurstudie en vier empirische onderzoeken. Drie van de vier onderzoeken zijn kwalitatief en één onderzoek is kwantitatief. De drie kwalitatieve onderzoeken zijn een analyse van beoordelingskaders, persoonlijke interviews met projectleiders en interviews met respondenten rondom de Bomendijk. Het kwantitatieve onderzoek is het scoreformulier dat bij de Bomendijk gebruikt is. Deze discussieparagraaf is geschreven om inzicht te geven in de tevredenheid van de auteur over de gekozen opzet; is alles gegaan zoals het zou moeten gaan of had het misschien beter of anders gekund? Van alle vijf gebruikte methoden wordt in de onderstaande tekst, per methode, toegelicht wat de betrouwbaarheid, geldigheid, validiteit e.d. van de betreffende methoden is geweest. Na de vijf methodes wordt de invloed van de afsluiting van de Bomendijk op de nameting behandeld en aan het einde van de paragraaf staat een conclusie met betrekking tot de discussie.

10.3.1 Literatuurstudie

Het onderwerp van dit onderzoek is vrij specialistisch en nieuw. De onderzoeken (en daarmee ook de beschikbare literatuur) die op het gebied van belevingswaardenonderzoek zijn gedaan zijn uitgevoerd door de Adviesgroep Belevingswaardenonderzoek en door eerdere afstudeerders bij

deze Adviesgroep. Er is bij de zoektocht naar relevante literatuur nog gezocht of andere mensen een vergelijkbaar onderzoek hadden uitgevoerd, maar dit bleek niet het geval te zijn. Er kon dus geen gebruik worden gemaakt van specifieke wetenschappelijke literatuur op het gebied van overeenkomsten en verschillen in beoordelingskaders tussen burgers en experts. Een alternatief is gevonden op een ander vlak, er zijn veel artikelen gevonden over de verschillen in beoordeling tussen burgers en experts op het architectonische vlak. Hoewel op dat moment beseft werd dat dit geen ideale uitgangspositie was voor het opzetten van een theoretisch kader, is er toch gebruik gemaakt van deze architectonische literatuur. Met behulp van deze literatuur is een theoretisch kader opgezet, dat goed gebruikt kon worden voor het verdere onderzoek. Uit de gebruikte literatuur zijn relevante theoretische inzichten naar voren gekomen die goed toepasbaar waren in het verdere onderzoek. De resultaten die uit het analysekader naar voren zijn gekomen sluiten aan op de resultaten van enkele onderzoeken uit de literatuur. Experts hebben een eigen beoordelingssysteem waardoor zij hun omgeving anders begrijpen en evalueren dan burgers dat doen (Wilson, 1996). Het gebruik van dit beoordelingssysteem verschilt op twee punten van het systeem van burgers; conceptualisatie en evaluatie. Beide verschillen zijn terug gevonden in het analysekader, de gevonden concepten voor de burgers zijn evaluatief en de concepten van de experts zijn conceptueel. Dit is vrij logisch omdat burgers de kwaliteit van hun leefomgeving beschrijven, zij evalueren hun omgeving om er iets over te kunnen vertellen. Experts daarentegen zetten allerlei criteria op om de omgeving in een later stadium te kunnen beoordelen, in het analysekader zijn het nog conceptuele concepten en later worden zij voor hen pas evaluatief. Ook ervaring met de omgeving (Purcell, 1984 en 1986) vinden we terug in het analysekader. Purcell beschrijft dat experts mentale representaties hebben van eerdere planprocessen en projecten en burgers van eerdere ervaringen binnen hun leef- en/of woonomgeving. Omdat burgers mentale representaties hebben van eerdere ervaringen met hun omgeving is dat ook hetgeen wat leidt tot hun concepten, voor experts geldt waarschijnlijk dat wanneer zij niet aan de richtlijnen van de milieueffectrapportage gebonden zouden zijn, zij min of meer dezelfde concepten op zouden stellen omdat zij dan putten uit eerdere ervaringen met planprocessen en projecten.

10.3.2 Het analysekader

Voor het opzetten van het analysekader zijn geen metingen uitgevoerd, maar is gebruik gemaakt van de bestaande data in de vorm van belevingswaardenonderzoeken en projectnota/m.e.r. rapporten, waardoor de data op zich betrouwbaar zijn. Daarnaast bepaalt de mogelijkheid tot het navolgen en controleren van de gemaakte methodische stappen in belangrijke mate de betrouwbaarheid van het onderzoek (Baarda et al., 2000). In hoofdstuk vier is getracht zo duidelijk en zorgvuldig mogelijk de gemaakte stappen te omschrijven, waardoor het goed mogelijk moet zijn dezelfde vergelijking nogmaals uit te voeren. Dit kan nodig zijn, want ondanks dat het uiteindelijke analysekader met grote zorgvuldigheid is opgezet, is de vergelijking van de criteria maar door één persoon uitgevoerd, waardoor deze erg subjectief is. De meting is binnen de methode niet herhaald en ook niet door een tweede persoon uitgevoerd, waarmee de interne geldigheid van het analysekader niet zo hoog is als dat hij had kunnen zijn. Om de interne geldigheid te toetsen zal de vergelijking door een andere persoon dan de auteur van dit onderzoek

moeten worden uitgevoerd. De interne geldigheid wordt hoger wanneer er door de tweede persoon overeenstemmingen van het analysekader worden gevonden.

Het aantal onderzoeken en de representativiteit van de onderzoeken zijn tevens punten van aandacht. Het in dit onderzoek opgezette analysekader is gebaseerd op zeventien onderzoeken. Deze onderzoeken hebben niet allemaal evenveel bijgedragen, na twaalf projecten kwam er weinig nieuwe informatie uit de overige vijf projecten naar voren. Voor dit type projecten, vier infrastructuur projecten en dertien waterbeheer projecten, kan dus met een vrij grote zekerheid worden gezegd dat nieuwe belevingswaardenonderzoeken op dit gebied geen invloed hebben op de geldigheid en representativiteit van het huidige analysekader. Wanneer er echter in de toekomst belevingswaardenonderzoeken op andere terreinen dan infrastructuur en waterbeheer worden uitgevoerd, valt de geldigheid van dit analysekader op "het belevingswaardenonderzoek" te betwijfelen. Belevingswaardenonderzoeken op andere terreinen kunnen inhoudelijk van invloed zijn op het analysekader en er kan op dit moment weinig gezegd worden over de representativiteit en daarmee de geldigheid van het analysekader voor een ander soort projecten. Stel dat er in de toekomst ook zo'n zeventien onderzoeken op andere gebieden uitgevoerd worden, dan is het raadzaam om ook voor deze belevingswaardenonderzoeken een analysekader op te zetten, die dan vergeleken kan worden met het huidige analysekader.

10.3.3 Interviews nameting "Follow-up Risicobeleving"

Omdat kwalitatief onderzoek zeer geschikt is om respondenten naar hun ervaring met of naar hun beleving van iets te vragen, is er bij de nameting van risicobelevingonderzoeken gekozen voor interviews in plaats van bijvoorbeeld schriftelijke vragenlijsten. De interviews die in dit kader zijn afgenomen zijn persoonlijke gesprekken geweest met (maar) twee projectleiders. Aan de hand van deze gesprekken zijn drie projecten geëvalueerd. Tijdens deze interviews was het doel niet het achterhalen van de kwaliteit van de leefomgeving, maar de informatiewaarde van risicobelevingonderzoeken in risicoanalyses. De betrouwbaarheid van dit onderzoek is vrij hoog omdat hij uitgevoerd is door twee interviewers en omdat het een herhaalde meting is, er zijn drie projecten geëvalueerd. De resultaten die uit deze nameting naar voren zijn gekomen zijn wel betrouwbaar, maar niet zo valide. Valide is meten wat je beoogt te meten en in dit geval kunnen we niet met zekerheid zeggen of gemeten is wat we wilden meten. Doordat de risicobelevingonderzoeken al enige jaren geleden zijn uitgevoerd konden de respondenten alleen maar in hoofdlijnen antwoorden en er is per project maar één respondent geïnterviewd.

10.3.4 Interviews nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk"

Bij een kwalitatief onderzoek zoals de nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk" zijn de volgende punten van belang: de betrouwbaarheid, de interne- en de externe geldigheid. Binnen de nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk" doen zich twee situaties voor die de betrouwbaarheid niet ten goede komen, er is slechts één interviewer (auteur van dit onderzoek) en de meting is maar één maal uitgevoerd. Er is met betrekking tot het belevingswaardenonderzoek maar één nameting uitgevoerd, omdat er op het moment dat dit afstudeeronderzoek uitgevoerd

werd er maar één project volledig doorlopen was (van belevingswaardenonderzoek tot uitvoering van de ingreep en de afronding daarvan). Hoewel het, met het oog op de betrouwbaarheid, gewenst is dat er meerdere projecten nagemeten worden was dat in dit geval dus niet mogelijk. Om de betrouwbaarheid toch zo hoog mogelijk te houden is een taperecorder gebruikt ten behoeve van de dataregistratie, waardoor er nooit een verlate of indirecte registratie plaats kan vinden omdat het hele interview op tape staat.

Kwalitatief onderzoek is sterk in het bieden van garanties voor de interne geldigheid (Baarda et al., 2000). Dit omdat de hele onderzoeksaanpak eigenlijk bedoeld is om de bestaande situatie, met behulp van de nameting, zo goed mogelijk weer te geven. De uitspraken die tijdens de interviews zijn gedaan geven goed weer wat er bij de onderzochte respondenten leeft, wat de kwaliteit van hun leefomgeving is. De resultaten van de interviews zijn dus een juiste weergave van de bestaande situatie, de regio rondom de Bomendijk, waardoor de interne geldigheid van het onderzoek hoog is.

De externe geldigheid heeft te maken met het feit of de conclusies overdraagbaar zijn, zijn ze inhoudelijk te generaliseren. Hiermee wordt bedoeld dat de gevonden resultaten overdraagbaar zijn naar vergelijkbare of overeenkomstige situaties, die niet onderzocht zijn. In het geval van de nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk" is inhoudelijke generalisatie niet nodig, het gaat hier alleen om de beschrijving van deze specifieke onderzoekssituatie om de vergelijking te kunnen maken met het onderzoek uit 1994. Het gaat er in dit geval dus om of de toegepaste methode bij de nameting vergelijkbaar is met de methode die in 1994 is gebruikt. Eerder in dit onderzoek, in hoofdstuk zeven, staat beschreven dat er binnen de nameting naar gestreefd is om de meting van 1994 zo goed mogelijk te herhalen door middel van het gebruik van dezelfde categorieën, dezelfde manier van interviewen e.d. Dit is gelukt, de nameting is nagenoeg op dezelfde manier uitgevoerd als destijds (alleen door een andere interviewer, maar dat was onvermijdelijk) waardoor de beide onderzoeken goed met elkaar te vergelijken zijn.

10.3.5 Scoreformulier Bomendijk

Het scoreformulier is niet altijd valide, er is niet altijd gemeten wat beoogt was te meten. Een voorbeeld; de tegenpolen *Bomendijk kan behouden blijven - ingreep in Bomendijk zelf is noodzakelijk* van het originele scoreformulier werden door de respondenten nogal als verwarrend ervaren. Voorafgaand aan het afnemen van de interviews was hier niet bij stil gestaan omdat de vragen van het oorspronkelijke scoreformulier hetzelfde moesten blijven, maar achteraf had dit misschien beter gekund. Een mondelinge toelichting bij de vraag bracht uitkomst, maar het was beter geweest wanneer de tegenpolen van te voren, voor het afnemen van de interviews, omgezet zouden zijn naar de verleden tijd; *Bomendijk kon behouden blijven - ingreep in Bomendijk zelf was noodzakelijk*. Al na het afnemen van enkele interviews werd duidelijk dat dit een probleem was, maar er is toen voor gekozen om het niet aan te passen omdat de vraag dan niet voor alle respondenten hetzelfde was geweest. Het bovenstaande geldt ook voor de tegenpolen *goed toegankelijk, goed bereikbaar en goed recreëren*, veel respondenten wisten in verband met de

afsluiting van de Bomendijk niet goed wat ze hier op moesten antwoorden. De één zei; "*Hij is niet goed toegankelijk want je mag er immers niet op*" en een ander zei; "*De dijk is nu even niet goed toegankelijk omdat hij afgesloten is, maar buiten dat is de dijk goed toegankelijk en ik neem aan dat het daar om gaat.....*". Door de emoties rondom de afsluiting zijn de genoemde tegenpolen zo verschillend beantwoord, waardoor niet gemeten is wat beoogt was te meten. Er kan voor de hierboven genoemde vier tegenpolen niet met zekerheid worden gezegd of alle respondenten de vraag op dezelfde manier geïnterpreteerd hebben, waardoor deze antwoorden niet betrouwbaar zijn.

10.3.6 Invloed van de afsluiting van de Bomendijk

Het in het *Intermezzo "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk"* beschreven conflict tussen het Waterschap Veluwe en de eigenaresse van het landgoed, barones van Lynden, is direct van invloed geweest op de uitvoering van de nameting.

De Bomendijk is afgesloten voor publiek.

Door dit conflict is namelijk het voor dit onderzoek belangrijke tracé van de Bomendijk, tussen het landgoed De Poll in Voorst en de Marsstraat in Wilp, afgesloten en het niet op de dijk mogen wandelen heeft een grote invloed op het waarnemen en waarderen van respondenten. Uit de interviews is naar voren gekomen dat veel respondenten boos, verdrietig of teleurgesteld zijn omdat zij niet meer over de dijk mogen wandelen en dit heeft zeker invloed gehad op de manier waarop zij op dit moment hun leefomgeving waarnemen, ze kunnen de dijk niet bekijken, en waarderen. Ook uit de resultaten van het scoreformulier is duidelijk naar voren gekomen dat de afsluiting invloed gehad heeft op de beoordeling. Een drietal tegenpolen op het scoreformulier, *goed toegankelijk*, *goed bereikbaar* en *goed recreëren*, zijn erg beïnvloed doordat burgers niet op de Bomendijk mogen. Doordat de scoreformulieren in de aanwezigheid van de interviewer zijn afgenomen kan met een vrij grote zekerheid gezegd worden dat indien de dijk niet afgesloten zou

zijn geweest deze tegenpolen anders (meer logisch) zouden zijn ingevuld. Maar, de indruk van de interviewer en tevens auteur van dit onderzoek is dat de invloed van de afsluiting niet zo groot is geweest dat het een negatieve invloed heeft gehad op de kwaliteit van de leefomgeving. De waardering van de respondenten over de leefomgeving is nu al goed en verwacht wordt dat wanneer de dijk wel open zou zijn geweest, de waardering alleen nog maar hoger en positiever zou zijn geweest.

10.3.7 Conclusie

In de voorgaande tekst hebben we gezien dat individueel voor al de vijf gebruikte methoden positieve en negatieve punten te noemen zijn. De reden dat er echter gebruik is gemaakt van zoveel methoden is dat wanneer je binnen één onderzoek vanuit verschillende (methodische) invalshoeken gegevens verzameld, je een beter beeld krijgt van de situatie (Baarda et al., 2000). Het toepassen van meerdere methoden heet de multimethode-aanpak. Door voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag gebruik te maken van de vijf hierboven beschreven methoden is het zowel een herhaalde meting (= betrouwbaarheid) als een overlappende en opstapelende meting (= geldigheid). Door vier maal een methodische meting uit te voeren, één vergelijking, twee interviews en het scoreformulier, is beter (namelijk meer betrouwbaar en meer geldig) naar voor gekomen wat we wilden weten. De resultaten van alle vier methoden wijzen in dezelfde richting, namelijk dat er overeenkomsten zijn tussen burgers en experts maar ook verschillen en dat juist door de verschillen het belevingswaardenonderzoek zeker iets toevoegt binnen de (objectieve) milieueffectrapportage van experts en dat burgers (en daarmee het belevingswaardenonderzoek) heel goed in staat zijn om de effecten van een ingreep op de kwaliteit van hun leefomgeving te voorspellen. De reikwijdte, bruikbaarheid en toepasbaarheid van de resultaten uit dit onderzoek blijven beperkt tot dit onderzoek en het belevingswaardenonderzoek. Omdat het belevingswaardenonderzoek vrij specialistisch is wordt niet verwacht dat de resultaten ook meer algemeen, bijvoorbeeld voor andere onderzoeksvelden, toegepast kunnen worden.

10.4 Aanbevelingen

Op basis van de voorgaande conclusies en discussie kunnen nog enkele aanbevelingen worden gedaan. De aanbevelingen zijn opgedeeld in aanbevelingen voor een vervolgstudie en aanbevelingen specifiek gericht op het belevingswaardenonderzoek van de Bouwdienst Rijkswaterstaat.

10.4.1 Vervolgstudie

- Indien er in de toekomst op andere terreinen dan infrastructuur en waterbeheer belevingswaardenonderzoeken worden uitgevoerd, dient de procedure voor het opzetten van een analysekader nogmaals doorlopen te worden. Het analysekader dat uit die onderzoeken naar voren komt moet dan vergeleken worden met het analysekader uit dit onderzoek. Dit om de representativiteit en daarmee de geldigheid van het analysekader uit dit onderzoek met betrekking tot belevingswaardenonderzoeken in het algemeen zeker te stellen.
- In veel projecten die na 1994 zijn uitgevoerd zijn meer respondenten gebruikt, indien binnen één van die projecten de procedure volledig doorlopen is (uitvoering en afronding van de ingreep) moet er nogmaals een nameting uitgevoerd worden zodat met meer zekerheid gezegd kan worden dat belevingswaardenonderzoek voorspellingkracht heeft.

10.4.2 Belevingswaardenonderzoek

De onderstaande aanbevelingen zijn gebaseerd op het voor u liggende afstudeeronderzoek. Omdat er in dit onderzoek oude belevingswaardenonderzoeken zijn nagemeten kan het zijn dat de aanbevelingen inmiddels niet meer van toepassing zijn, omdat de methode in de loop der jaren verder is ontwikkeld.

- Het gebruik van de Multiple Sorting Task kan wellicht een waardevolle aanvulling zijn op de het belevingswaardenonderzoek.
- Met de concepten uit het analysekader is het mogelijk om voor infrastructurele- en waterbeheer projecten het belevingswaardenonderzoek meer te structureren, waardoor het verwerken van de resultaten minder arbeidsintensief wordt en de vier fases sneller doorlopen kunnen worden.
- Door het structureren aan de hand van de concepten uit het analysekader kun je tevens het belevingswaardenonderzoek kwantificeren, waardoor het waarschijnlijk eerder en beter geaccepteerd wordt door experts, omdat dit meer herkenbaar voor hen is.
- Maak bij het uitvoeren van de interviews gebruik van meer respondenten, waardoor de meting statistisch sterker wordt en voer meer kwantitatieve metingen uit om de interviews te kunnen onderbouwen.

Literatuurlijst

- Adviesgroep Belevingswaardenonderzoek (mei 2002). *Leidraad Belevingswaardenonderzoek* (concept).
- Afdeling Beleidsevaluatie en -instrumentatie van het ministerie van Financien (1993). *Beleids-onderzoek, het ontwikkelen en beoordelen van beleidsmaatregelen en -projecten*. Den Haag: Sdu Uitgeverij Plantijnstraat.
- Agresti, A. & Finlay, B. (1997). *Statistical Methods for the Social Sciences (Third, International Edition)*. Upper Saddle River, New Jersey: PRENTICE-HALL.
- Baarda, D.B. & Goede, M.P.M. de (1997). *Basisboek Methoden en Technieken*. Houten: Educatieve Partners Nederland BV.
- Baarda, D.B., Goede, M.P.M. de & Teunissen, J. (2000). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek*. Groningen: Stenfert Kroese, p/a Wolters-Noordhoff bv.
- Bouwdienst Rijkswaterstaat; interne documenten.
- Bouwdienst Rijkswaterstaat, augustus 2001. Themanotitie Veiligheid.
- Brown, G. & Gifford, R. (2001). Architects predict lay evaluations of large contemporary buildings: whose conceptual properties? *Journal of Environmental Psychology* (2001) 21, 93-99.
- Canter, D. (1981). The potential of facet theory for applied social psychology. *Applied Social Psychology Annual*, Vol. 2.
- Craik, K.H. & Zube, E.H. (1976). The development of perceived environmental quality indices. K.H. Craik & E.H. Zube (eds.), *Perceiving Environmental Quality*, 3-20. Toronto: Holt, Rinehart and Winston.
- Dearden, P. (1978). Visual landscape quality: some problems in landscape perception and an evaluation of the Saanich Peninsula, British Columbia. PhD. Thesis, University of Victoria, B.C., 401 pp.
- Dearden, P. (1981). Public participation and scenic quality analysis. *Landscape Planning*, 8, 3-19.
- Devlin, K. & Nasar, J.L. (1989). The beauty and the beast: some preliminary comparisons of 'high' versus 'popular' residential architecture and public versus architect judgements of same. *Journal of Environmental Psychology* (1989) 9, 333-344.
- Directie Oost-Nederland; interne documenten.
- Emans, B. (1990). *Interviewen. Theorie, techniek en training*. Groningen: Wolters-Noordhoff bv.
- Gans, H.J. (1969). Planning for people, not buildings. *Environmental Planning*, 1: 33-43.
- Geerts, G. & Boon, C.A. den (1999). *Groot woordenboek der Nederlandse taal (dertiende uitgave)*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie BV.
- Gifford, R. (1997). Chapter 2; Environmental Perception and Cognition, Chapter 3; Environmental Attitudes, Appraisals, and Assessments and Chapter 4; Personality and Environment. *Environmental Psychology: principles and practices- 2nd ed.*, 16-940. Boston: Allyn & Bacon.
- Groat, L. (1982). Meaning in Post Modern Architecture: an examination using the multiple sorting task. *Journal of Environmental Psychology*, 2, 2-22.

- Groat, L. N. & Canter, D. (1981). Uses of the multiple sorting task: linking research and practice. Paper presented at the Environmental Design Research Association Conference held at Iowa State University, Ames, Iowa. April, 1981.
- Henschen, T. & Hershenson, D. B. (1975). Values, interests and architectural preferences. *Man-Environment Systems*, 5, 239-244.
- Hershberger, R. (1980). A study of meaning and architecture. In EDRA1: *Proceedings of the First Annual Environmental Design Research Association Conference*.
- Heus, P. de, Leeden, R. van der & Gazendam, B. (1999). *Toegepaste Data-analyse*. Maarssen: Elsevier/De Tijdstroom.
- Hubbard, P. (1994). Professional vs lay tastes in design control-an empirical investigation. *Planning Practice and Research*, Vol. 9, No. 3, 271-287.
- Kleunen, P.J. van, Meesters, H.J.N. & Stefess, H. (1994). *Projectnota/m.e.r. voor de verbetering van de Bomendijk (Uitgave van de Bouwdienst Rijkswaterstaat in opdracht van Waterschap Oost-Veluwe)*. Alphen aan den Rijn: Drukkerij Holland.
- Leff, H. & Deutsch, P. (1973). Construing the physical environment: differences between environmental professionals and lay persons. W. Preiser (ed.), *Environmental Design Research: Volume 1 Selected Papers EDRA 4*, 284-297. Stroudberg: Dowden, Hutchinson and Ross.
- Nasar, J. L. (1989). Symbolic meanings of house style. *Environment and Behaviour*, 21, 235-257.
- Nasar, J.L. & Johnson, E. (1990). The personality of the profession. *Landscape Journal*, Vol. 9, No. 2, 102-108.
- Onderzoek Risicobeleving Hoogwater. *Deltaplan in uitvoering*, infobulletin nr.3, jaargang 4, oktober 1998.
- Potijk, G. (2002). Contoverse Bomendijk duurt voort. *Apeldoorse Courant*, 24-07-2002.
- Potijk, G. (2002). Wandelaars klagen over afsluiting Bomendijk. *Apeldoornse Courant*, 25-07-2002.
- Purcell, A.T. (1986). Environmental Perception and affect: a schema discrepancy model. *Environment and Behavior*, 18(1), 3-30.
- Rodenhuis, A. (2001). Kwaliteit van milieueffectrapportage door de bril van de burger. Afstudeeropdracht binnen het project 'Methode-ontwikkeling Belevingswaardenonderzoek', in opdracht van Bouwdienst Rijkswaterstaat, Utrecht.
- Stolp, A. (2001). Beoordeling vanuit het perspectief van de burger, Belevingswaardenonderzoek. *kenMERken* 8/6, 14-17.
- Stolp, A. (1994). *Project m.e.r. Bomendijk, Deelnota Belevingswaarde*. Utrecht: Bouwdienst Rijkswaterstaat.
- Stolp, A. & Sorber, A. (2000). *Belevingswaardenonderzoek Bomendijk, projectsheet*. Utrecht: Bouwdienst Rijkswaterstaat.
- Stolp, A. & Welie, C.E.M. van. De bril van de burger, Belevingswaardenonderzoek als onderdeel van de m.e.r.. *kenMERken* 7/3, juni 2000, 4-7.
- Vining, J. (1992). Environmental emotions and decisions: a comparison of the responses and expectations of forest managers, an environmental group, and the public. *Environment and Behavior*, Vol. 24, No. 1, 3-34.
- Wilson, M.A. (1996). The socialization of architectural preference. *Journal of Environmental Psychology*, 16, 33-44.

Wilson, M.A. & Canter, D. (1990). The development of professional concepts. *Applied Psychology: An International Review*, 39, 431-455.

Wolf, A. van der (2002). Bomendijk dicht door conflict over opknappen. *Deventer Dagblad*, 14-02-2002.

Begrippenlijst

Additionele waarde

De meerwaarde/toegevoegde waarde van belevingswaardenonderzoek, welke de vorm informatiewaarde, doorwerking en draagvlakontwikkeling aan kan nemen.

Beleidskader

Deskundigen beschrijven effecten vaak zo objectief mogelijk en de daaruit voortkomende rapporten bestaan daardoor meestal grotendeels uit technische en natuurwetenschappelijke informatie.

Beleving

Waarneming en waardering (van bijvoorbeeld de omgeving).

Belevingswaarde

Aspecten van de leefomgeving die door burgers relevant worden gevonden. Belevingswaarden komen voort uit waarneming en waardering van de omgeving.

Belevingswaardenonderzoek

Effectvoorspellingsinstrument welke kan worden ingepast in een milieueffectrapportage.

Burger

Bewoners van het studiegebied, alsmede mensen die er werken, recreëren, regelmatig het gebied bezoeken of er andere activiteiten ondernemen en die mogelijk gevolgen zullen ondervinden van een project of ingreep. Bij projecten worden burgers ook wel aangeduid met de term 'gebiedsgebruikers' of 'betrokkenen'.

Commissie voor de m.e.r.

De Commissie voor milieueffectrapportage is in 1987 opgericht en heeft de wettelijke taak om overheden in Nederland te adviseren bij besluitvorming over activiteiten en beleid met belangrijke milieugevolgen. Daarnaast adviseert de Commissie op basis van een overeenkomst met de Staatssecretaris voor Ontwikkelingssamenwerking over milieu- en sociale aspecten van projecten en programma's om de duurzaamheid van ontwikkelingssamenwerking en armoedebestrijding te bevorderen. De Commissie draagt ook bij aan de institutionele opbouw van de capaciteit voor milieu- en duurzaamheidstoetsing in ontwikkelingslanden. Voor meer informatie over de Commissie m.e.r. wordt verwezen naar: www.commissiemer.nl

Expert

De kenner, een deskundige op een bepaald gebied.

Expert judgements

Oordelen van experts welke beschreven staan in het beleidskader.

Gebiedsgebruiker

Bewoners van het studiegebied, alsmede mensen die er werken, recreëren, regelmatig het gebied bezoeken of er andere activiteiten ondernemen en die mogelijk gevolgen zullen ondervinden van een project of ingreep. Bij projecten worden gebiedsgebruikers ook wel aangeduid met de term 'burgers' of 'betrokkenen'.

m.e.r.

Zie Milieueffectrapportage.

MER

Het milieueffectrapport, het eindproduct van de milieueffectrapportage. In het rapport staan de resultaten van het onderzoek naar de mogelijke gevolgen van een plan voor het milieu.

MST

Zie Multiple Sorting Task

Milieueffectrapportage (m.e.r.)

Milieueffectrapportage levert de informatie die nodig is om het milieubelang volwaardig mee te wegen bij de besluiten over plannen en projecten met grote milieugevolgen. In Nederland is de milieueffectrapportage vanaf 1987 verplicht voor een wettelijk vastgelegde lijst van activiteiten.

Multi-criteriumanalyse

De multi-criteriumanalyse wordt gebruikt om tot een volledige of partiële rangordening van alternatieven te komen door toetsing aan alle relevant geachte beoordelingscriteria en heeft een rangschikking als resultaat. De eerste stap is het vergelijkbaar maken van de in verschillende eenheden uitgedrukte criteriumscores door middel van standaardisatiemethoden. Vervolgens worden er in de meeste gevallen kwalitatieve gewichten toegekend omdat de methodiek veronderstelt dat de verschillende beoordelingscriteria in belangrijkheid van elkaar verschillen.

Multiple Sorting Task

Het algemene principe van de MST is als volgt: er wordt aan de respondenten gevraagd of ze van een set elementen de elementen afzonderlijke willen categoriseren, waarbij de set van elementen gebaseerd is op oordelen of relatieve gelijkheden tussen die elementen. De MST heeft vier belangrijke voordelen: 1) MST vereist geen vooraf gestelde beoordelingsschaal; 2) de antwoorden van de respondenten 'puur' zijn doordat ze niet bevooroordeeld worden door de onderzoeker; 3) MST neemt veel minder tijd in beslag dan andere soortgelijke meetinstrumenten; 4) MST kan zowel als verbale en niet-verbale meetmethode worden gebruikt.

Public judgements

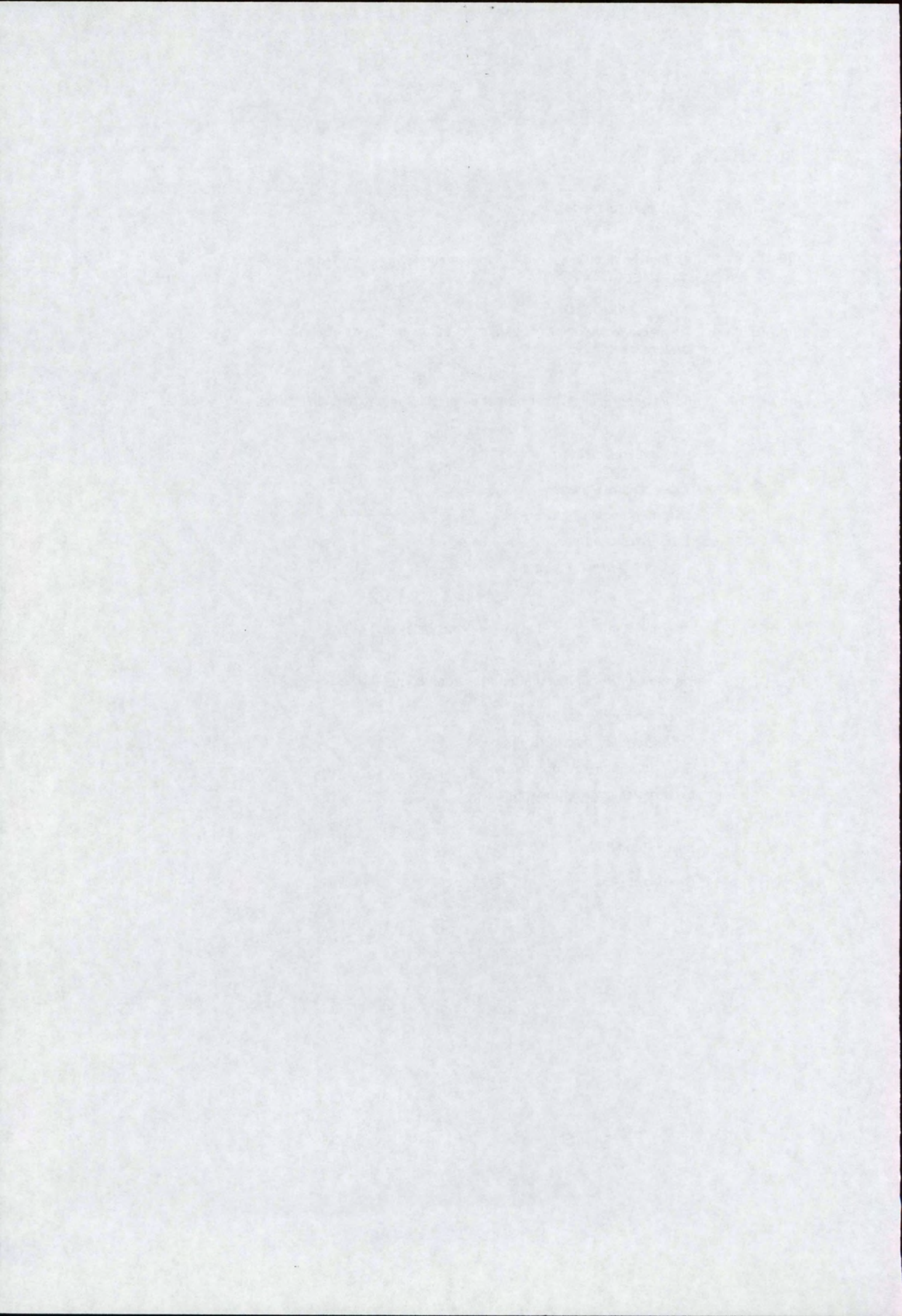
Oordelen van burgers welke beschreven staat in het beoordelingskader.

Lijst met figuren en tabellen

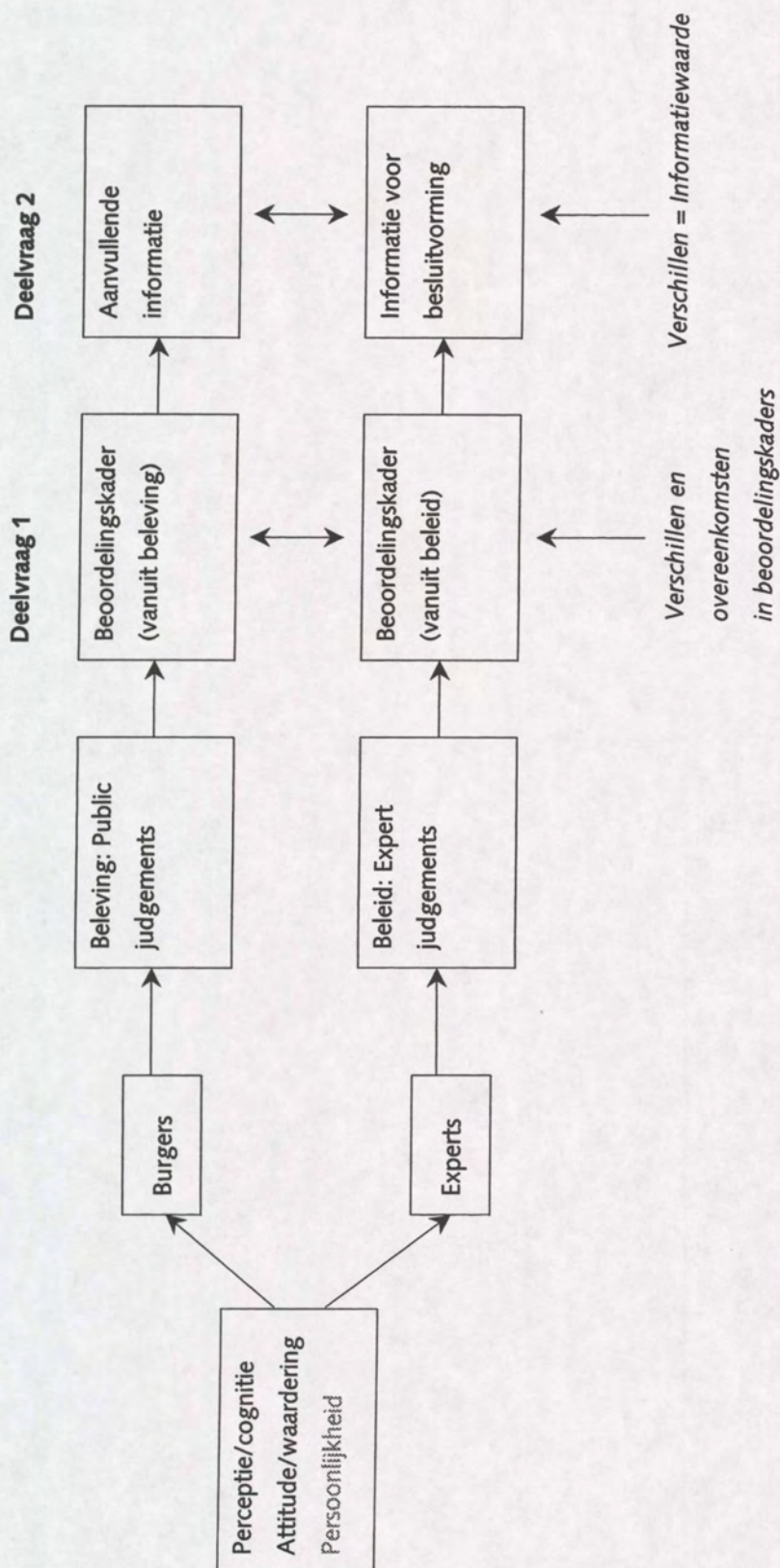
Pagina	3	Figuur 1.1	- Conceptueel model
Pagina	5	Figuur 1.2	- Overzicht beantwoording deelvragen
Pagina	33	Tabel 4.1	- Analyse kader belevingswaardenonderzoek en m.e.r.
Pagina	47	-	- Procedure bij het belevingswaardenonderzoek en risicobeleving
Pagina	53	Foto	- De Bomendijk in 1994.
Pagina	62	Figuur 7.1	- Scoreformulier respondenten
Pagina	71	Foto	- De Bomendijk in 2002.
Pagina	78	Figuur 9.1	- Variabele 13 van het scoreformulier
Pagina	78	Figuur 9.2	- Variabele 14 van het scoreformulier
Pagina	79	Figuur 9.3	- Variabele 15 van het scoreformulier
Pagina	79	Figuur 9.4	- Variabele 16 van het scoreformulier
Pagina	80	Figuur 9.5	- Variabele 17 van het scoreformulier
Pagina	80	Figuur 9.6	- Variabele 18 van het scoreformulier
Pagina	81	Figuur 9.7	- Variabele 19 van het scoreformulier
Pagina	82	Figuur 9.8	- Variabele 20 van het scoreformulier
Pagina	82	Figuur 9.9	- Variabele 21 van het scoreformulier
Pagina	83	Figuur 9.10	- Variabele 22 van het scoreformulier
Pagina	83	Figuur 9.11	- Variabele 23 van het scoreformulier
Pagina	84	Figuur 9.12	- Variabele 24 van het scoreformulier
Pagina	85	Figuur 9.13	- Scree plot dominante concepten
Pagina	87	Figuur 9.14	- Dominante concepten in verhouding tot de vijf factoren
Pagina	88	Tabel 9.1	- Proportie variantie per factor
Pagina	90	Tabel 9.2	- Resultaten uit 1994 volledig en uit 2002 eerste helft van het scoreformulier
Pagina	98	Foto	- De Bomendijk is afgesloten voor publiek

Lijst met bijlagen

BIJLAGE I	Conceptueel model
BIJLAGE II	Overzicht van uitgevoerde en lopende belevingswaardenonderzoeken 1993 - 2001
BIJLAGE III	Chronologische overzicht van uitgevoerde en lopende belevingswaardenonderzoeken 1993 - 2001
BIJLAGE IV	Tabel beoordelingskader burger en beleidskader expert (B/B-tabel)
BIJLAGE V	Het analysekader <i>Tabel criteria experts</i> <i>Lijst met "expert" criteria</i> <i>Tabel criteria burgers</i> <i>Lijst met "burger" criteria</i>
BIJLAGE VI	Vragenlijst interviews "Follow-up Risicobeleving"
BIJLAGE VII	Nameting "Belevingswaardenonderzoek Bomendijk" <i>Kaart Bomendijkgebied</i> <i>Scoreformulier respondenten</i> <i>Brief uitnodiging respondenten</i> <i>Brief bedanken respondenten</i>
BIJLAGE VIII	Resultaten SPSS <i>Dominante concepten</i>

Conceptueel model

BILAGE II

Overzicht van uitgevoerde en lopende belevingswaardenonderzoeken 1993 - 2001

Infrastructurele projecten

- Tracéstudie/m.e.r. Tangenten Eindhoven: vermindering congestiekansen op de rijkswegen rond Eindhoven
- Tracéstudie/m.e.r. Rijksweg 16/13: verbetering doorstroming tussen RW 16 en RW 13 (A20 Terbregseplein-Kleinpolderplein)
- Tracéstudie/m.e.r. A12/HSL-oost: verbetering A12 Utrecht-Duitse grens en aanleg hoge snelheidsverbinding
- Tracéstudie/m.e.r. Rijksweg 2 Passage Maastricht: verbeteren van het passage-tracé tot volwaardige snelweg

Waterbeheer projecten

- M.e.r. Bomendijk: dijkverbetering tracé met parkbos op landgoed De Poll langs de IJssel bij Deventer
- M.e.r. Uitwijkhaven Lobith: constructie/uitbreiding van uitwijkhaven voor beroepsvaart
- M.e.r. Baggerspeciedepot IJmeer: locatie-onderzoek voor de aanleg van een grootschalig baggerspeciedepot voor vervuild slib
- Risicobeleving baggeren Waal: onderzoek naar beleving van veiligheid en hinder onder baggeraars en schippers bij proeven met verschillende baggertechnieken op de Waal
- M.e.r. structurele aanpak zoute baggerspecie Noord-Holland: onderzoek naar preventie-, stort-, en verwerkingsmogelijkheden op verschillende locaties in de provincie Noord-Holland
- M.e.r. Lekkanaal 3^e Beatrixsluis: aanleg van derde kolk Prinses Beatrix Sluizencomplex
- Sanering Hollandsche IJssel: herinrichting van twee oeverlocaties
- Evaluatie De Kerf: onderzoek naar risicobeleving en natuurbeleving van een "kerf" in de duinen bij Bergen

Waterbeheer-beleidsontwikkeling

- Visie op kustontwikkelingen: onderzoek naar belevingswaarden van de Noordzeekust en effecten hierop van mogelijke toekomstige ontwikkelingen
- Risicobeleving Hoogwater: onderzoek naar de beleving van risico's in buitendijkse gebieden
- Rivierenland: onderzoek naar de beleving van leven met water in het kader van een lange termijn verkenning over een mogelijk toekomstig Nederland zonder dijken
- Baten van Water: bijdrage aan ontwikkeling van een integrale afwegingsmethodiek voor waterbeleid en beheer, in het bijzonder op het gebied van sociaal-culturele aspecten
- Waarde van Water: casestudy over waarden van grondwater en de implicaties daarvan voor mogelijke beheersscenario's voor grondwater

Projecten en beleidsontwikkeling met nationale of regionale scope

- Voorstudie TNLI: voorstudie in het kader van de verkenning Toekomst Nationale Luchtvaart Infrastructuur
- Project Mainportontwikkeling Rotterdam: 3 belevingswaardenonderzoeken voor de oplossingsrichtingen Tweede Maasvlakte, Zuid-West Nederland en Bestaand Rotterdams Gebied
- Meervoudig Ruimte Gebruik: onderzoek naar de ruimtelijke kwaliteit vanuit het perspectief van beleving

(Bron: Bouwdienst Rijkswaterstaat intern)

Chronologisch overzicht van uitgevoerde en lopende belevingswaardenonderzoeken 1993 - 2001

Nr.	Naam	Jaartal	doorlopen fasen	afronding MER	Besluitvorming
1	M.e.r. Bomendijk: dijkverbetering tracé met parkbos op landgoed De Poll langs de IJssel bij Deventer	1993/94	2	okt. 1994	begin 1995
2	M.e.r. Uitwijkhaven Lobith: constructie/uitbreiding van uitwijkhaven voor beroepsvaart	1995	2	?	?
3	M.e.r. baggerspeciedepot Umeer: locatie-onderzoek voor de aanleg van een grootschalig depot voor vervuild slib	1995/96	1, 2	1998	nee, project stopgezet
4	Tracéstudie/m.e.r. Tangenten Eindhoven: vermindering congestiekansen op de rijkswegen rond Eindhoven	1995/97	1, 2, voorloper 3	1998	1998?
5	Tracéstudie/m.e.r. Rijksweg 2 Passage Maastricht: verbeteren van het passage-trace tot volwaardige snelweg	1996/98	1, 2, 3	in 1999 stopgezet	nee (geen geld)
6	Risicobeleving baggeren Waal: onderzoek naar de beleving van veiligheid en hinder onder baggeraars en schippers bij proeven met verschillende baggertechnieken op de Waal	1997/98	pilot	projectstudie, afgerond in 1998	?
7	Risicobeleving Hoogwater: onderzoek naar de beleving van risico's in buitendijkse gebieden	1997/98	2	afronding studie?	n.v.t.
8	Visie op kustontwikkelingen: onderzoek naar belevingswaarden van de Noordzeekust en effecten hierop van mogelijke toekomstige ontwikkelingen	1997/98	2	n.v.t.	n.v.t.
9	Tracéstudie/m.e.r. Rijksweg 16/13: verbetering doorstroming tussen RW 16 en RW 13 (A20 Trebergseplein-Kleinpolderplein)	1997/99	1, 2, 3, 4	1999	nee (geen geld)
10	M.e.r. Structurele aanpak zoute baggerspecie Noord-Holland: onderzoek naar preventie-, stort-, en verwerkingsmogelijkheden op verschillende locaties in Noord-Holland	1997/00	1, 2, 3, 4	2001	2001
11	Tracéstudie/m.e.r. A12/HSL-Oost: verbetering A12 Utrecht-Duitse grens en aanleg hoge snelheidsverbinding	1998/00	1, 2, 3	stopgezet in 2000, nieuwe studie naar benuttingvarianten	-
12	Voorstudie TNLI: voorstudie in het kader van de verkenning Toekomst Nationale Luchtvaart Infrastructuur	1998	2	afronding voorstudie 1999?	?
13	Project Mainportontwikkeling Rotterdam: 3 belevingswaardeonderzoeken voor de oplossingsinrichtingen Tweede Maasvlakte, Zuid-West Nederland en Bestaand Rotterdam Gebied	1998/00	- 1, 2, 3 (SM2V) - 1, 2, 3 (ZWN) - 1, 2, 3 (BRG) fases 4 aangepast, alternatieven ZWN en BRG afgevalen.	2001	2001

14	Evaluatie De Kerf: onderzoek naar risicobeleving en natuurbeleving van een "Kerf" in de duinen bij Bergen	1999	2			
15	Rivierenland: onderzoek naar de beleving van leven met water in het kader van een lange termijn verkenning over een mogelijk toekomstig Nederland zonder dijken.	2000	2		afronding studie 2001	n.v.t.
16	M.e.r. Iekkanaal 3° Beatrixsluis: aanleg van derde kolk Prinses Beatrixsluizencomplex	2000/01	1, 2, 3		loopt nog	
17	Sanering Hollandsche IJssel: herinrichting van twee oeverlocaties	2001	1, 2, aangepaste 3 ^e fase		loopt nog	
18	Baten van Water: bijdrage aan ontwikkeling van een integrale afwegingsmethodiek voor waterbeleid en beheer, in het bijzonder op het gebied van sociaal-culturele aspecten	2001	n.v.t.			
19	Waarden van Water: casestudy over waarden van grondwater en de implicaties daarvan voor mogelijke beheersscenario's voor grondwater	2001/02	n.v.t.			
20	Meervoudig Ruimte Gebruik: onderzoek naar ruimtelijke kwaliteit vanuit het perspectief van beleving	nog niet gestart				

(Bron: Bouwdienst Rijkswaterstaat intern)

BULAGE IV

Tabel Beoordelingskader burger en beleidskader expert

M.e.r. Bomendijk: dijkverbetering tracé met parkbos op landgoed De Poll langs de IJssel bij Deventer	
Belevingsonderzoek - juni 1994	Projectnota/m.e.r. - oktober 1994
Burgers Natuur en landschap 1. <i>het bomendijkgebied als ongerept natuurgebied en als uniek landschap; de totaliteit</i> 2. <i>de bomendijk als beelddrager van landgoed De Poll</i> 3. <i>het onaangetaste karakter van het Bomendijkgebied</i> 4. <i>de variatie en veelheid, die het gebied een speciale uitstraling geven</i> Landbouw 5. <i>bedrijfseconomisch belang</i> 6. <i>behoud landschapsbeeld landgoed De Poll</i> Recreatie 7. <i>wandelen</i> 8. <i>ervaren van speciale gevoelens die het gebied bij sommige oproept</i> 9. <i>opdoen van inspiratie</i>	Experts (Definitief) Rivier en waterkering 1. <i>veiligheid</i> 2. <i>rivierbeheer</i> 3. <i>beheer en onderhoud</i> 4. <i>bouwkosten</i> Grondgebruik 5. <i>bewoning</i> 6. <i>land- en tuinbouw</i> 7. <i>bos en beplanting</i> 8. <i>recreatie</i> 9. <i>infrastructuur</i> 10. <i>eigendomssituatie en beheer</i> Abiotisch milieu 11. <i>geologie</i> 12. <i>grondwater</i> 13. <i>oppervlaktewater</i> 14. <i>bodem</i> 15. <i>geomorfologie</i> Biotisch milieu 16. <i>flora en vegetatie</i> 17. <i>fauna</i> 18. <i>landschapsecologische relaties</i> Cultuurhistorie 19. <i>archeologie</i> 20. <i>historische geografie</i> 21. <i>bouwkundige objecten</i> Landschap 22. <i>ruimtelijke opbouw</i> 23. <i>beelddragers</i>
M.e.r. Uitwijkhaven Lobith: constructie/uitbreiding van uitwijkhaven voor beroepsvaart	
Belevingswaardenonderzoek - 1994	Projectnota/m.e.r. - oktober 1996
Burgers Landschapsbeleving <i>eenheid</i> <i>delen binnen de eenheid</i> <i>scheiding en verweving</i> <i>interne differentiatie</i> <i>continuïteit</i> Gebruik <i>landbouw</i> <i>dorpsuitbreiding</i> <i>industrie</i> <i>recreatie</i> Historisch karakter Natuurlijkheid Ruimtelijkheid	Experts (Definitief) Geomorfologie ▪ <i>vernietiging van aardkundig waardevolle projecten, de waarde wordt bepaald door zeldzaamheid, gaafheid en representativiteit</i> Morfologie en (water)bodem ▪ <i>hoeveelheid verwijderde verontreinigde grond per aanleg per klasse m³</i> ▪ <i>immissie naar de omgeving van de verontreinigingen</i> ▪ <i>jaarlijkse baggerkosten</i> Oppervlaktewater ▪ <i>verandering in de maatgevende hoogwaterstand (MHW) in centimeters</i> ▪ <i>verandering waterstand bij afvoeren lager dan MHW (verhoging gewenst)</i> ▪ <i>verandering stroming op de rivier</i> ▪ <i>beïnvloeding waterkwaliteit</i>

Grondwater

- veranderingen in stijghoogte
- verandering in flux

Natuur

- verlies aan natuurwaarden door vernietiging, aantasting en versnippering

Landschap

- visueel-ruimtelijke kwaliteit van het landschap
- kenmerkendheid; is een element karakteristiek voor het gebied
- oriëntatie; zijn er elementen in het landschap welke als herkenningspunt (baken) fungeren
- structuur; het element maakt deel uit van een samenhangend en ordenend patroon
- gaafheid; is een element gaaf en daardoor duidelijk herkenbaar

Cultuurhistorie

- doorsnijding/vergraving van cultuurhistorisch waardevolle projecten

Archeologie

- aantasting van het archeologisch bodemarchief

Wonen

- verlies van het aantal bestaande woningen

Recreatie

- verlies recreatieve ruimten (in hectare)

Landbouw

- verlies agrarische bedrijven (in aantal)
- verlies landbouwgronden (in hectare)

Infrastructuur

- verlenging van wegen en fietspaden
- verschil in lengte van de infrastructuur tussen oud en nieuw dijklichaam

Geluid

- toe- of afname van het aantal woningen met een geluidbelasting groter dan 55 dB(A)
- toename van het oppervlak in het stiltegebied met een geluidbelasting die groter is dan 50dB(A)
- toename van de geluidbelasting op de camping en de recreatieplas "De Bijland" (beide zijn onderdeel van het stilte(deel)gebied "De Bijland") in verband met de geluidsoverlast van recreanten

Externe veiligheid

- overschrijding van de voorgestelde normen voor zowel het groepsrisico als het individueel risico

Regionale economie

- stimulering regionale economie
- toe- of afname economische activiteiten

M.e.r. Baggerspeciedepot IJmeer: locatie-onderzoek voor de aanleg van een grootschalig baggerspeciedepot voor vervuild slib

Belevingsonderzoek - november 1996

Projectnota/m.e.r. - november 1997

Burgers

1. openheid, ruimte en horizon. Het IJmeer wordt alom gewaardeerd vanwege het uitzicht. In het volgebouwde Nederland zijn er niet veel plaatsen waar je nog naar de horizon kunt turen.
2. het IJmeer is een natuurlijke oase van rust en ruimte; een rustpunt in een hectische omgeving. Het IJmeer betekent rust, ruimte en een stukje oorspronkelijke, relatief

Experts (Definitief)

Bodem en water

- bodem
- grondwater
- oppervlaktewater
- autonome ontwikkeling bodem en water

ongerepte omgeving, ingeklemd tussen gebieden die in het teken staan van de ontwikkeling, vol ingrepen en activiteiten. De uitstraling van het IJmeer wordt ervaren als rustgevend, natuurlijk.

3. het IJmeergebied als natuurgebied en gebied met hoge cultuurhistorische waarde. Het kleinschalige, schilderachtige karakter van de zuid- en westkust van het IJmeer worden zeer gewaardeerd. Verder wordt het IJmeer gezien als een gebied met een natuurlijk karakter en hoge natuurwaarden.
4. Het IJmeer is een multifunctioneel recreatiegebied. Het IJmeer is geschikt voor vele vormen van kust- en waterrecreatie. Daar wordt dan ook intensief gebruik van gemaakt. Met name voor recreatieschepen betekent het IJmeer 'het ruime sop' of de toegang daartoe richting Markermeer en IJsselmeer.
5. de kust van Flevoland is oninteressant en weinig waardevol. Aan de lange recht dijk valt voor recreanten, in vergelijking met andere delen van het IJmeergebied, weinig te beleven.

Natuur

- ecologie
- flora
- macrofauna
- vissen
- vogels
- autonome ontwikkeling natuurwaarden

Mens

- landschap
- cultuurhistorie en archeologie
- wonen
- geluid
- negatieve belevingswaarde

Gebruik

- verkeer
- recreatie en toerisme
- beroepsscheepvaart
- beroepsvisserij en landbouw
- zandwinning
- energievoorziening

Tracéstudie/m.e.r. Tangenten Eindhoven: vermindering congestiekansen op de rijkswegen rond Eindhoven

Toetsend belevingswaardenonderzoek - september 1997

Trajectnote/m.e.r. - April 1998

Burgers

Omwonenden

1. geluidhinder in en om woning
2. direct zicht op de snelweg
3. direct zicht op geluidsschermen
4. groene woonomgeving
5. doorgaand verkeer/sluipverkeer
6. rechtstreeks wandelen/fietsen in een landelijke omgeving
7. natuur/recreatiegebied in de onmiddellijke omgeving
8. goede bereikbaarheid van de stad

Recreanten

9. geluidhinder
10. direct zicht op de snelweg
11. doorgaand verkeer/sluipverkeer

Experts (Definitief)

Beleidsvelden

Verkeer en vervoer

- mobiliteit
- bereikbaarheid
- economie

Woon- en leefmilieu

- verkeersveiligheid
- geluid en trillingen
- luchtkwaliteit
- risico's van het vervoer van gevaarlijke stoffen
- sociale beleving
- overige milieueffecten

Natuur en landschap

- versnippering (doorsnijding ecologische verbindingen)
- verstoring

Tracéstudie/m.e.r. Rijksweg 2 Passage Maastricht: verbeteren van het passage-tracé tot volwaardige snelweg

Toetsend belevingsonderzoek bestaande traverse en woonkern Meerssen - 1998

Geen projectnota/m.e.r.

Burgers

Kwaliteit wonen/leefomgeving

- a. dat mijn rust niet verstoord wordt door verkeersgeluid
- b. dat mijn woning niet staat te trillen door verkeer
- c. dat ik niet de hele dag uitlaatgassen ruik
- d. dat ik mijn ramen niet iedere dag hoeft te wassen
- e. dat ik vanuit mijn woning een vrij uitzicht heb
- f. dat ik niet bang hoeft te zijn voor ongelukken met gevaarlijke stoffen

Experts

Door tussenkomst van het MIT (Meerjarenprogramma Infrastructuur en Transport) nooit afgemaakt.

- g. dat er veel groenvoorzieningen in de buurt zijn
- h. dat de winkels in de buurt goed bereikbaar zijn
- i. dat er geen onveilige verkeerssituaties in de buurt zijn
- j. dat ik in een levendige omgeving woon (verkeer kan zien)
- k. dat ik geen hinder ondervind van sluipverkeer
- l. dat ik de traverse (A2) veilig kan oversteken
- m. dat ik andere wegen in de buurt veilig kan oversteken
- n. dat ik vanuit mijn woning vlug op de traverse (A2) kan komen
- o. dat ik gemakkelijk in andere wijken kan komen
- p. dat ik in dit huis kan blijven wonen
- q. dat ik in deze buurt kan blijven wonen

Tracéstudie/m.e.r. Rijksweg 2 Passage Maastricht: verbeteren van het passage-tracé tot volwaardige snelweg

Toetsend belevingsonderzoek "spiegeltracé" - 1998

Geen projectnota/m.e.r.

Burgers	Experts
Kwaliteit wonen/leefomgeving a. dat mijn rust niet verstoord wordt door verkeersgeluid b. dat mijn woning niet staat te trillen door verkeer c. dat ik niet de hele dag uitlaatgassen ruik d. dat mijn ramen niet iedere dag hoeft te wassen e. dat ik vanuit mijn woning een vrij uitzicht heb f. dat ik niet bang hoeft te zijn voor ongelukken met gevaarlijke stoffen g. dat er veel groenvoorzieningen in de buurt zijn h. dat de winkels in de buurt goed bereikbaar zijn i. dat er geen onveilige verkeerssituaties in de buurt zijn j. dat ik in een levendige omgeving woon (verkeer kan zien) k. dat ik geen hinder ondervind van sluipverkeer l. dat ik de traverse (A2) veilig kan oversteken m. dat ik andere wegen in de buurt veilig kan oversteken n. dat ik vanuit mijn woning vlug op de traverse kan komen o. dat ik gemakkelijk in andere wijken kan komen p. dat ik in dit huis kan blijven wonen q. dat ik in deze buurt kan blijven wonen	Door tussenkomst van het MIT (Meerjarenprogramma Infrastructuur en Transport) nooit afgemaakt.

Tracéstudie/m.e.r. Rijksweg 2 Passage Maastricht: verbeteren van het passage-tracé tot volwaardige snelweg

Toetsend belevingsonderzoek verknoping Rijksweg 2/Rijksweg 79 - 1998

Geen projectnota/m.e.r.

Burgers	Experts
Kwaliteit wonen/leefomgeving a. dat mijn rust niet verstoord wordt door verkeersgeluid b. dat mijn woning niet staat te trillen door verkeer c. dat ik veel (open) ruimte bij mijn huis heb (tuin, gazon) d. dat er veel groenvoorzieningen in de buurt zijn e. dat ik in een landelijke omgeving woon f. dat er geen onveilige verkeerssituaties in de buurt zijn g. dat de wijk/de buurt/het dorp een ruime opzet heeft h. dat ik geen hinder ondervind van sluipverkeer i. dat ik vanuit mijn woning vlug op de snelwegen kan komen j. dat ik gemakkelijk in andere wijken/dorpen kan komen k. dat ik in dit huis kan blijven wonen l. dat ik in deze buurt kan blijven wonen	Door tussenkomst van het MIT (Meerjarenprogramma Infrastructuur en Transport) nooit afgemaakt.

Visie op kustontwikkelingen: onderzoek naar belevingswaarden van de Noordzeekust en effecten hierop van mogelijke toekomstige ontwikkelingen

Belevingswaardenonderzoek – februari 1998

Geen projectnota/m.e.r.

Burgers	
Kernkwaliteiten van de kust 1. openheid, ruimte en horizon <i>de respondenten waarderen de kust onder meer vanwege het gevoel van ruimte en openheid, oneindigheid en de driedimensionaliteit van de duinen.</i> 2. de kust is een natuurlijke oase van rust en ruimte <i>de kust biedt de respondenten geestelijke ontspanning, door zijn eigenschappen als: veranderlijkheid, de weidsheid, de wind, het geluid en de geur, het contact met de natuur, de sociale functie en het feit dat je er kunt recreëren.</i> 3. het kustgebied als natuur- en woongebied <i>wonen aan de kust wordt door de respondenten zeer gewaardeerd: het geeft een gevoel van ruimte en vrijheid, en de voordelen van de kust zoals beschreven onder 1 en 2. Daarbij wordt het kleinschalige van de kustplaatsen als positief ervaren. Het contact met de natuur is voor veel respondenten erg belangrijk.</i> 4. de kust als recreatiegebied <i>Aan de kust zijn vele vormen van recreatie mogelijk. Dit draagt bij aan de ontspanning die de kust biedt.</i>	

Risicobeleving baggeren Waal: onderzoek naar beleving van veiligheid en hinder onder baggeraars en schippers bij proeven met verschillende baggertechnieken op de Waal

Pilot Baggertechniek belevingswaardenonderzoek - juni 1998

Geen projectnota/m.e.r.

Burgers (baggeraars en schippers)	
1. wendbaarheid baggervaar tuig 2. communicatie met verkeerspost, de riviermeester, begeleidende patrouilleboten, baggerschepen 3. bebording op baggerschepen 4. begeleiding door patrouilleboten 5. drukte scheepvaart 6. weersomstandigheden 7. stroming 8. hoogte waterstand	

Risicobeleving Hoogwater: onderzoek naar de beleving van risico's in buitendijkse gebieden

Belevingswaardenonderzoek – februari 1998

Geen projectnota/m.e.r.

Burgers	Experts
Maasgebied ▪ indien opgegroeid met de Maas heeft de rivier een bijzondere waarde, deze waardering heeft betrekking op de rust, vrijheid en de natuur ▪ overstromingen van de Maas worden als bijzonder vervelend ervaren, maar is geen reden tot verhuizing. De voordelen van de woonomgeving wegen op tegen de nadelen van de wateroverlast ▪ verkeer, criminaliteit, gezondheid, werkloosheid en het weer (tuinders) zijn algemene risico's die genoemd worden ▪ voor sommige respondenten is de overstroming van de Maas een risico waar rekening mee gehouden moet worden, voor anderen niet. Waalgebied ▪ vooral de aanwezigheid van natuurschoon, de prettige leefomgeving, de voor bedrijven gunstige geografische ligging en het wonen aan de rivier worden gewaardeerd ▪ ook speelt de persoonlijke band met het water een rol, het	Projectleider Peter Wondergem, Interview uit Deltaplan in uitvoering

zij vanwege de rust en het gevoel van vrijheid dat de rivier oproept, het zij vanwege het rivierenlandschap

- *als algemeen risico wordt hoogwater genoemd, maar over het algemeen zegt men zich redelijk veilig te voelen vanwege de dijkversterking (binnendijks) en de hoge ligging van de woningen (buitendijks)*

IJsselgebied

- *veel genoemde begrippen zijn vrijheid, mooie natuur, prachtig landschap en het landelijk karakter van het gebied*
- *de rivier speelt een belangrijke rol in het leven van de respondenten, vanwege de positieve maar ook de negatieve aspecten*
- *voor de boerenbedrijven in de uiterwaarden wordt schaalvergroting bemoeilijkt vanwege de boezemfunctie van deze gebieden*
- *respondenten zijn zeer gehecht aan het gebied waar zij wonen en nemen de risico's van overstroming op de koop toe*
- *als algemene risico's worden het verkeer, criminaliteit en het weer genoemd. Sommige respondenten noemen ook het risico van hoogwater*
- *met name de bewoners die al hun hele leven in een uiterwaard wonen vinden dat het hoge water, net als andere risico's, inherent is aan het leven dat zij leiden*

IJsselmeergebied

- *zowel in Volendam als op Kampereiland zijn de respondenten goed te spreken over hun omgeving, ook de positieve waardering van water komt hier naar voren.*
- *aspecten als rust, de natuur en mooi uitzicht worden door de respondenten genoemd, hoogwaterstanden en de mogelijkheid van een overstroming zijn absoluut geen reden om te vertrekken uit het gebied*
- *als algemene risico's worden drugsgebruik, criminaliteit en toename van verkeer en storm genoemd*

Noordzeegebied

- *de meeste respondenten zijn van oorsprong afkomstig uit het onderzoeksgebied en men heeft dan ook een sterke binding met het gebied*
- *de zee speelt een belangrijke rol in de beleving, de respondenten voelen zich verbonden met de zee en waarderen het water vanwege: de vrijheid, de rust, de ruimte, de weidse luchten, de atmosfeer, de kleur van het water en de mooie zonsondergangen*
- *als algemene risico's worden genoemd: de toename van het verkeer en de overschrijding van de maximumsnelheid, criminaliteit (inbraak), drugsoverlast (Katwijk), storm en bedrijfsongevallen. Deze risico's worden 'zwaarder' ingeschat dan het risico van hoogwater of overstroming*

Benedenrivierengebied

- *alle respondenten hebben hun woning uitgekozen vanwege de rust, de uitstraling van en het zicht op het water. De meesten hebben een sterke binding met het water*
- *hoewel zij zich zorgen maken over schade aan materiële bezittingen wegen de nadelen van hoogwater niet op tegen de voordelen van aan het water wonen*
- *naast het verkeer op de weg wordt als algemeen risico voornamelijk het water genoemd. Niet alleen in verband met overstroming of hoogwater (schade aan woningen), maar ook met betrekking tot ongelukken op het water (men vindt botsingen tussen schepen met explosieve lading gevaarlijk)*

Burgers	Experts (Definitief)
Gebied 1 - Aanleg rijksweg 16/13 1. rustige woonomgeving 2. voorzieningen in de woonomgeving 3. bereikbaarheid van het centrum van Rotterdam 4. aanwezigheid rustige recreatiemogelijkheden 5. de aanwezigheid van veel verschillende planten en dieren 6. de aanwezigheid van een uitgestrekt natuurgebied (niet onderbroken door autowegen) 7. aanwezigheid goede fietsmogelijkheden 8. geluid van verkeer op rijkswegen 9. de bereikbaarheid van recreatieplaatsen 10. hinder uitlaatgassen van auto's 11. drukte op de lokale wegen 12. de grote verscheidenheid aan recreatiemogelijkheden 13. landelijke woonomgeving 14. de files op de rijkswegen 15. geluid van verkeer op lokale wegen 16. sluipverkeer in de woonomgeving 17. zicht op de rijksweg 18. de bereikbaarheid van andere watersportgebieden via het water	Verkeer en verkeersveiligheid 1. het totaal aantal slachtoffers op de verschillende wegvakken, gerelateerd aan de verkeersprestatie: het ongevalsrisico 2. functietoets: de mate waarin de intensiteit op de wegvakken van het onderliggend wegennet overeenkomt met de gewenste intensiteit, in relatie tot de functie en de vormgeving van de weg 3. het rijgedrag in tunnels Economie 1. directe effecten, uitgedrukt in de reductie van filekosten 2. indirecte effecten, uitgedrukt in: ▪ verbeteren van de bereikbaarheid ▪ versterking sectorstructuur ▪ meer ruimte voor economische activiteiten ▪ aantrekken/behoud koopkrachtige bevolking Ruimtelijke ordening 1. directe lokale effecten: ▪ grondgebruik ▪ aantal restzones dat ontstaat ▪ afsluiten, verleggen of veranderen van verbindingen ▪ mate van verandering van ruimtelijke relaties en samenhangen 2. bovenlokale effecten: ▪ de mate van bundeling met reeds bestaande infrastructuur ▪ ondersteuning van de stedelijke infrastructuur (mate van doorsnijding en de mate van beïnvloeding van de bereikbaarheid) ▪ ondersteuning van het locatiebeleid Milieu 1. geluid ▪ de omvang van het verkeerslawaaï ▪ het aantal (ernstig) gehinderden bij cumulatie van verschillende soorten lawaai 2. trillingen 3. lucht ▪ emissies van een aantal stoffen door het wegverkeer ▪ lokale luchtkwaliteit 4. veiligheid transport gevaarlijke stoffen ▪ interne veiligheid: het risico voor weggebruikers ▪ externe veiligheid: het risico voor omwonenden 5. bodem en water ▪ bodem: ▪ verontreiniging ▪ zetting als gevolg van grondwaterstandsval ▪ zetting als gevolg van ophoging ▪ afvoer verontreinigde grond ▪ water: ▪ verontreiniging ▪ verdroging ▪ aantasting grondwatervoorraad ▪ verplaatsing verontreiniging ▪ verandering kwel 6. ecologie ▪ vernietiging van leefgebieden (aantal ha) ▪ verstoring van leefgebieden (aantal ha) ▪ versnippering van leefgebieden ▪ verontreiniging van de leefgebieden als gevolg van verspreiding van verontreinigingen, verzuring en vermesting ▪ verdroging van vegetatie

Gebied 2 en 3 - verbeteren rijksweg 20

1. rustige woonomgeving
2. voorzieningen in de woonomgeving
3. hinder uitlaatgassen van auto's
4. bereikbaarheid van centrum van het Rotterdam
5. aanwezigheid rustige recreatiemogelijkheden
6. geluid van verkeer op rijkswegen
7. de aanwezigheid van veel verschillende planten en dieren
8. aanwezigheid goede fietsmogelijkheden
9. de aanwezigheid van een uitgestrekt natuurgebied (niet onderbroken door autowegen)
10. landelijke woonomgeving
11. drukte op de lokale wegen
12. de files op de rijkswegen
13. sluipverkeer in de woonomgeving
14. geluid van verkeer op lokale wegen
15. de grote verscheidenheid aan recreatiemogelijkheden
16. zicht op de rijksweg
17. de bereikbaarheid van recreatieplaatsen
18. de bereikbaarheid van andere watersportgebieden via het water

6. landschap
 - schaalconflicten
 - restgebieden/versnippering
 - ontwikkelingspotentieel rood/groen
 - aantasten/versterken stadslandschappelijk patroon
 - oriëntatiemogelijkheden weggebruiker
 - continuïteit lengteprofiel
 - continuïteit/kwaliteit dwarsrelaties
 - gevolgen voor cultuurhistorische waarden en monumenten
 - gevolgen voor archeologische waarden en monumenten

M.e.r. structurele aanpak zoute baggerspecie Noord-Holland: onderzoek naar preventie-, stort-, en verwerkingsmogelijkheden op verschillende locaties in de provincie Noord-Holland

Effectenbepaling beleevingswaardenonderzoek - november 2000

Projectnota/m.e.r. – november 2001

Burgers - IJmuiden	Experts (Definitief)
Zes criteria: 1. overlast en hinder 2. toegankelijkheid 3. weidsheid en openheid 4. natuur 5. recreatie 6. sfeer en karakter Recreanten weids uitzicht over zee uitwaaien op de pier parkeermogelijkheden vrije toegang pier zicht op schepen plek om uit te waaien gemoedelijke sfeer schoon strand jachthaven rustig strand pier als doel naar toe te lopen vismogelijkheden diversiteit recreatie ruime strandactiviteiten vogels en dieren op de pier pier levendig ongerepte natuur karakter IJmuiden surfplek	Bodem en (grond)water ▪ de bodem vanwege afgraving en bedelving ▪ de grondwaterstand vanwege ontgraving en peilbeheersing ▪ de grondwaterkwaliteit vanwege verspreiding van vervuiling ▪ de oppervlaktewaterkwaliteit vanwege verspreiding van vervuiling en door vertroebeling Ecologie ▪ de omvang van het leefgebied vanwege ruimtebeslag ▪ de kwaliteit van het leefgebied in de omgeving vanwege verandering van de grondwaterstand, bedelving, verstoring van de rust, vervuiling en vertroebeling van het oppervlaktewater Landschap ▪ de landschappelijke samenhang en de openheid ▪ cultuurhistorische en archeologische waarden ▪ aardkundige (geomorfologische) waarden zoals de duinen in het kustgebied Woon- en leefmilieu ▪ zie landschappelijke- en natuurwaarden Ruimtegebruik ▪ ruimtebeslag ter plaatse van de voorzieningen

bewoners IJmuiden

natuur, strand, duinen

ongerepte natuur

woonomgeving

weids uitzicht over zee

toegankelijkheid (ligging)

sfeer

diversiteit recreatie

parkeergelegenheid

haven, scheepvaart

schoon strand

veiligheid (geringe criminaliteit)

voorzieningen

rust

dichtbij het werk

overlast industrie en verkeer

stank en roet

ruimte strandactiviteiten

zicht op schepen

pier om uit te waaien

bewoners Seaport marina

weids uitzicht over zee

natuur, strand, duinen

uitzicht

rust

schoon strand

ongerepte natuur

zicht op schepen vanaf pier

haven

Burgers - Wijk aan Zee

recreanten

schoon strand

sfeer

vismogelijkheden

surfplek

rustig strand

parkeermogelijkheden

vrije toegang pier

weids uitzicht

plek om uit te waaien

pier om uit te waaien

vogels en dieren bij pier

ongerepte natuur

ruimte strandactiviteiten

zicht op schepen

pier om naar toe te lopen

uitgesproken karakter Wijk aan Zee

levendige pier

diverse recreatiemogelijkheden

bewoners

gemoedelijk sfeer

ongerepte natuur

rustig strand

uitgesproken karakter Wijk aan Zee

weids uitzicht over zee

schoon strand

natuur, duinen, strand

woonomgeving

diversiteit recreatie

ruimte strandactiviteiten

uitwaaien Noordpier

Burgers - Noorder IJpolderplas

recreanten

schoon water

ongerepte natuur

duikmogelijkheden

- *de invloed van maatregelen op het gebruik van de ruimte er omheen*

wandelen
toegankelijkheid
rust
vismogelijkheden
mogelijkheden rustig recreëren
variatie (water)planten, vissen en dieren

bewoners
vrijheid wonen
rust
ongerepte natuur
schoon water
rustige recreatie
variatie planten en dieren

Burgers - Velsen-Zuid (tussen de tunnels)

recreanten

n.v.t.

bewoners

rustig
ongerepte natuur
gemoedelijk
uitzicht over water
centrale ligging, bereikbaarheid
recreatieve mogelijkheden
groen, bossen
de eigen woning
zicht op schepen
uitgesproken karakter
parkeergelegenheid

Burgers - Den Helder

recreanten

andere eigenschap: (natuur algemeen, zee/water
recreatiemogelijkheden)
mogelijkheden zeevissen
rust
trailerhelling
frisse lucht
ruimte

bewoners

frisse lucht
rust
ruimte
natuur, strand, duinen, zee
ligging, nabijheid familie
werk dichtbij
verkeer, ov, bereikbaarheid
voorzieningen
schoon milieu
woning
natuur Oostoever
fraaie stad
sociale omgeving
criminaliteit

Tracéstudie/m.e.r. A12/HSL-oost: verbetering A12 Utrecht-Duitse grens en aanleg hoge snelheidsverbinding

Toetsend beleevingswaardenonderzoek - januari 2000

Projectnota/m.e.r. - 2001

Burgers

Studiegebied A12 Utrecht-Veenendaal

1. *buiten wonen (rust, groen en ruimte) maar toch dicht bij de stad*
2. *de bereikbaarheid van sociale contacten (familie en vrienden) en voorzieningen (winkels, scholen, e.d.)*

Experts (Definitief)

Studiegebied A12 Utrecht-Veenendaal (inspraak)

Bodem en water

Grondwater

- *verandering gemiddelde grondwaterstijghoogte in een gemiddelde situatie en een natte situatie*

3. de verkeersveiligheid van fietsers en voetgangers op de lokale wegen en fietspaden
 4. het geluid van de A12
 5. de toegankelijk van het openbaar (bereikbaarheid station, aantal parkeerplaatsen, stallingsmogelijkheden fiets, e.d.)
 6. het verkeer op de lokale wegen (de hoeveelheid, het geluid, de uitlaatgassen en het sluipverkeer)
 7. de kwaliteit van de lucht
 8. de toegankelijkheid van de A12 (aantal op- en afritten, de doorstroming van het verkeer op de A12, e.d.)
 9. de aanwezigheid van natuur- en / of recreatiegebieden in de buurt (de hoeveelheid en de variatie)
 10. het geluid van het spoor
 11. de verkeersveiligheid van alle weggebruikers op de A12
 12. de invloed van het spoor/A12 op het behoud van mijn huis
 13. de kwaliteit van de natuur (planten en dieren)
 14. de binding met de omgeving (met mensen en/of met het gebied)
 15. de veiligheid in verband met het vervoer van gevaarlijke stoffen over de weg
 16. de veiligheid in verband met het vervoer van gevaarlijke stoffen over het spoor
 17. de aanwezigheid van een uitgestrekt oppervlak natuurgebied - zonder onderbrekingen door de A12 en/of het spoor
 18. de aanwezigheid van gebouwen en landgoederen van cultuurhistorische waarde
 19. het aantal plaatsen waar je op de A12/het spoor kunt passeren (tunnels, overgangen)
 20. het afwisselende natuurlijke landschap
 21. de sociale veiligheid van tunnels onder het spoor/A12
 22. de trilling door verkeer (trein c.q. vrachtauto's)
 23. de bereikbaarheid van natuur- en of recreatiegebieden
 24. de mogelijkheid van agrarische bedrijfsvoering
 25. het zicht op de A12 (de weg, het verkeer en/of de geluidsschermen)
 26. het licht van de A12 voor mensen
 27. het licht en geluid van de A12/het spoor voor dieren
 28. het aantal bezoekers in natuur- en/of recreatiegebieden
 29. het zicht op het spoor (het spoor, het verkeer en/of de geluidsschermen)
- verandering in kwel en infiltratie-intensiteit in een gemiddelde en een natte situatie
- Bodem- en waterkwaliteit**
- verontreiniging bodem-, grondwater- en waterbodempkwaliteit als gevolg van afstromend wegwater en verwaaiing
- Natuur**
- Vernietiging**
- natuurbeschermingswetgebieden
 - begrensde gebieden binnen de EHS (netto EHS)
 - natuurschoonwetgebieden
- Versnippering**
- doorsnijding en barrièrewerking
- Verdroging**
- permanente aantasting van het grondwaterpeil
- Verstoring**
- verstoring van broedvogels door geluid
- Landschap**
- Geomorfologie**
- aantasting Gea-objecten
 - aantasting overige geomorfologische vormen
- Archeologie**
- aantasting archeologische waarden
 - aantasting terreinen met archeologische verwachtingswaarden
 - aantasting archeologische vindplaatsen
- Cultuurhistorie**
- aantasting cultuurhistorische landschapstypen
 - aantasting van cultuurhistorisch en landschappelijk waardevolle elementen en patronen
 - aantasting van landgoederen
- Visuele beleving**
- toe- of afname van visuele hinder ten opzichte van de huidige situatie
 - herstel/aantasting van eenheid binnen de landschapstypen
- Sociale aspecten en leefmilieu**
- Subjectieve verkeersveiligheid**
- inrichting van de weg
 - aard van het verkeer
- Sociale veiligheid**
- sociale veiligheid van tunnels en viaducten
- Bereikbaarheid langzaam verkeer**
- tijdverlies bij het oversteken van een kruisende verbinding (traverse)
 - tijdverlies bij het omrijden of omlopen naar de dichtstbijzijnde verbinding, indien de bestaande verbinding wordt afgesloten of omgelegd
 - mate waarin bij ongelijkvloerse kruisingen hoogteverschillen overwonnen moeten worden
- Barrièrewerking**
- aantal relaties: aantal potentiële verplaatsingen van de ene naar de andere zijde
 - wegkenmerken: aanwezigheid oversteekmogelijkheden, oversteeklengte en hoogteverschillen
 - verkeerskenmerken: intensiteit en snelheid van het verkeer
- Visuele hinder voor bewoners**
- indringing landschap
 - blokkering horizon
- Gedwongen vertrek**
- te slopen woningen (hoeveelheid)
- Sociale integratie**
- samenhang dorps- of stadsdelen die zich onderscheiden van de omgeving
 - aanwezigheid eigen voorzieningen
 - relatieve omvang van andere sociale aspecten zoals gedwongen vertrek en sociale veiligheid

Economie en ruimtelijke ordening

Directe effecten

- kosten-bate analyse

Indirecte effecten

- versterken en uitbouwen van de mainports
- benutten en versterken van de economische potenties van steden
- aansluiting op het ruimtelijk beleid

Duurzaam bouwen

- energiegebruik (realisatie/gebruik van infrastructuur)
- gebruik van ruimte en grondstoffen

Geluid en trillingen

Geluid

- oppervlakte te plaatsen geluidsschermen
- aantal ernstig geluidgehinderde personen
- oppervlakte van het gebied met een geluidbelasting van meer dan 50 dB(A)
- oppervlakte stiltegebied met een geluidniveau van meer dan 40dB(A)

Trillingen

- aantal woningen binnen 50 m van de A12
- aantal van deze woningen wat mogelijk trillingshinder kan ondervinden

Kosten

- verharding inclusief alle verkeersvoorzieningen
- benodigd grondwerk
- grondaankoop inclusief benodigde opstallen
- geluidwerende voorzieningen
- alle viaducten, bruggen en tunnels
- aanpassingen aan het onderliggend wegennet bij de kruisingen en aansluitingen
- tijdelijke faseringsmaatregelen voor de uitvoering
- verleggen van belangrijke kabels en leidingen

Recreatie

Uniciteit/verplaatsbaarheid

- verplaatsbaar
- verplaatsbaar, mits aan een aantal randvoorwaarden wordt voldaan
- uniek, niet verplaatsbaar

Aantasting van de functie

- ruimtebeslag heeft geen gevolg voor de functie
- recreatieve functie kan allen gewaarborgd worden met extra maatregelen
- recreatieve functie gaat geheel verloren

Verstoring recreatieve terreinen door geluid

- geluid

Landbouw

- verlies landbouwareaal als gevolg van verbreding of verlegging van tracé
- verdwijnen bedrijfsgebouwen
- doorsnijding percelen en gewijzigde bereikbaarheid
- toename van barrièrewerking
- doorsnijding landinrichtingsprojecten

Wonen, wegen, werken

Wonen

- de oppervlakte aangetast bestaand woongebied
- aantal te verwijderen woningen
- aantal en soort getroffen voorzieningen
- oppervlakte aangetast toekomstig woongebied

Werken

- oppervlakte aangetast bestaand werkgebied
- aantal te verwijderen bedrijfsgebouwen en bedrijven
- oppervlakte aangetast toekomstig werkgebied

Wegen

- het verdwijnen of aantasten van

Studiegebied A12 Veenendaal-Ede/Wageningen

1. de verkeersveiligheid van fietsers en voetgangers op de lokale wegen en fietspaden
2. de toegankelijkheid van de A12 (aantal op- en afritten, de doorstroming van het verkeer op de A12, e.d.)
3. de bereikbaarheid van sociale contacten (familie en vrienden) en voorzieningen (winkels, scholen, e.d.)
4. buiten wonen (rust, groen en ruimte) maar toch dicht bij de stad
5. de kwaliteit van de lucht
6. het verkeer op de lokale wegen (de hoeveelheid, het geluid, de uitlaatgassen en het sluipverkeer)
7. de toegankelijk van het openbaar (bereikbaarheid station, aantal parkeerplaatsen, stallingsmogelijkheden fiets, e.d.)
8. de aanwezigheid van natuur- en / of recreatiegebieden in de buurt (de hoeveelheid en de variatie)
9. het geluid van de A12
10. de verkeersveiligheid van alle weggebruikers op de A12
11. de invloed van het spoor/A12 op het behoud van mijn huis
12. de veiligheid in verband met het vervoer van gevaarlijke stoffen over de weg
13. de kwaliteit van de natuur (planten en dieren)
14. het geluid van het spoor
15. het aantal plaatsen waar je op de A12/het spoor kunt passeren (tunnels, overgangen)
16. de trilling door verkeer (trein c.q. vrachtauto's)
17. de binding met de omgeving (met mensen en/of met het gebied)
18. de sociale veiligheid van tunnels onder het spoor/A12
19. de aanwezigheid van een uitgestrekt oppervlak natuurgebied - zonder onderbrekingen door de A12 en/of het spoor
20. het zicht op de A12 (de weg, het verkeer en/of de

verbindingsmogelijkheden, kruisend of parallel aan de hoofdstructuur

Stedenbouwkundige structuren

- organisatie
- oriëntatie
- identiteit

Kabels en leidingen

Kabels en leidingen

- reserveren van een aparte strook parallel aan de A12
- bovengrondse hoogspanningsleiding

Bouwtijd, bouw hinder en fasering

- om behalve in de gebruiks- en beheersfase ook in de aanlegfase aandacht te schenken aan milieueffecten

Externe veiligheid

Kwantitatief

- risicoberekeningen

Kwalitatief

- mogelijke onderscheidende criteria: ligging van het tracé, aantal en soort rijstroken en ligging en geluidsschermen

Luchtverontreiniging

Emissies

- stikstofoxiden, NO_x
- kooldioxide, CO_2
- koolwaterstoffen, VOS (vluchtige organische stoffen)

Lokale luchtverontreiniging

- stikstofdioxide
- fijn stof

Goederenvervoer

- ontwikkeling van het vrachtverkeer

Studiegebied A12 Veenendaal-Ede/Wageningen (Inpraak)

Verkeer en vervoer

Mobiliteit

- voertuigkilometers in studiegebied hoofdwegenet en onderliggend wegennet voor personenauto's en vracht
- modal-split auto en OV
- effecten onderliggend wegennet

Bereikbaarheid

- congestiekansen 2010 voor alle A12-wegvakken
- toekomstvastheid van de oplossingen

Verkeersveiligheid

- verkeersongevallen op hoofdwegenet
- verkeersslachtoffers op hoofdwegenet
- verkeersongevallen op onderliggend wegennet
- verkeersslachtoffers op onderliggend wegennet
- potentiële conflictpunten wegontwerp

Bodem en water

Bodem

- doorsnijding gebieden met bijzondere aard(bodem)kundige waarden
- vergraven bodemverontreinigingslocaties

Grondwater

- verandering gemiddelde grondwaterstijghoogte in een droog en in een nat seizoen
- verandering in kwel en infiltratie-intensiteit in een droog en in een nat seizoen

Bodem-, grondwater- en waterbodempkwaliteit

- aantasting bodem-, grondwater en waterbodempkwaliteit als gevolg van: afstromend wegwater, verwaaiing en calamiteiten

geluidsschermen)

21. de bereikbaarheid van natuur- en of recreatiegebieden
22. de mogelijkheid van agrarische bedrijfsvoering
23. het afwisselende natuurlijke landschap
24. de veiligheid in verband met het vervoer van gevaarlijke stoffen over het spoor
25. het licht en geluid van de A12/het spoor voor dieren
26. het licht van de A12 voor mensen
27. de aanwezigheid van gebouwen en landgoederen van cultuurhistorische waarde
28. het zicht op het spoor (het spoor, het verkeer en/of de geluidsschermen)
29. het aantal bezoekers in natuur- en/of recreatiegebieden

Oppervlaktewater

- aantasting primaire waterlopen/bergend vermogen

Natuur

Vernietiging

- ruimtebeslag gebieden met beleidsmatige status of specifieke natuurwaarde

Versnippering

- barrièrewerking en omvang beschikbaar areaal

Verdroging

- aantasting vegetatie en flora

Verstoring

- verstoring van broedvogels door geluid
- verstoring door verlichting

Landschap

Geomorfologie

- aantasting Gea-objecten
- aantasting overige geomorfologische vormen

Archeologie

- aantasting archeologische hoge en zeer hoge waarden
- aantasting archeologische vindplaatsen
- aantasting potentieel archeologisch waardevol gebied

Cultuurhistorie

- aantasting historische cultuurlandschapstypen
- aantasting NSW-landgoederen

Visuele beleving

- visuele hinder vanuit de omgeving
- visuele hinder vanaf de weg

Sociale aspecten

Visuele hinder

- visueel blokkerende en indringende werking van infrastructuur en verkeer

Subjectieve verkeersveiligheid

- mate van scheiding tussen snel- en langzaam verkeer

Hoogteverschillen en wachttijden langzaam verkeer

- te overbruggen hoogteverschil en de aanwezigheid van verkeersregelinstallaties bij kruisingen

Omrijden langzaam verkeer

- verhouding tussen hemelsbrede- en feitelijke afstand tot voorziening

Sociale veiligheid

- overzichtelijkheid en toezicht op kruisingen

Gedwongen vertrek

- te slopen woningen

Geluid en trillingen

Geluid

- te plaatsen geluidsschermen
- geluidsbelaste woningen en woonwagenstandplaatsen
- geluidsgehinderden
- geluidsbelaste 'overige geluidsgevoelige bestemmingen'
- geluidsbelast grondoppervlak
- geluidsbelast stiltegebied
- geluidsbelast verblijfsrecreatie
- geluidsbelaste begraafplaatsen

Trillingen

- woningen binnen 50 m van de A12

Recreatie

Recreatieve paden en routes

- aan te passen recreatieve paden en routes

Recreatieve terreinen en voorzieningen

- ruimtebeslag recreatieve terreinen en voorzieningen

Verstoring recreatieve terreinen door geluid

- geluidsbelaste dagrecreatieve terreinen

Landbouw

Agrarisch economische activiteiten

- doorsnijding bedrijfslocaties
- ruimtebeslag landbouwareaal

Studiegebied A12 Ede/Wageningen-Duitse grens

1. *buiten wonen (rust, groen en ruimte) maar toch dicht bij de stad*
2. *het geluid van de A12*
3. *de bereikbaarheid van sociale contacten (familie en vrienden) en voorzieningen (winkels, scholen, e.d.)*
4. *de kwaliteit van de lucht*
5. *de verkeersveiligheid van fietsers en voetgangers op de lokale wegen en fietspaden*
6. *de toegankelijk van het openbaar (bereikbaarheid station, aantal parkeerplaatsen, stallingmogelijkheden fiets, e.d.)*
7. *de toegankelijkheid van de A12 (aantal op- en afritten, de doorstroming van het verkeer op de A12, e.d.)*
8. *de aanwezigheid van natuur- en / of recreatiegebieden in de buurt (de hoeveelheid en de variatie)*
9. *het geluid van het spoor*
10. *het verkeer op de lokale wegen (de hoeveelheid, het geluid, de uitlaatgassen en het sluipverkeer)*

Verkavelingsituatie en bereikbaarheid

- *aantasting verkavelingsituatie en bereikbaarheid (inclusief invloed van/op landinrichtingsprojecten)*

Wonen, werken en wegen

Wonen

- *oppervlakte aangetast bestaand bruto woongebied (te verwijderen woningen)*
- *getroffen bestaande voorzieningen*
- *oppervlakte aangetast toekomstig bruto woongebied*

Werken

- *oppervlakte aangetast bestaand bruto werkgebied*
- *te verwijderen bedrijfsgebouwen/bedrijven*
- *oppervlakte aangetast toekomstig bruto werkgebied*

Wegen

- *aantasting kruisende en parallelle wegen bestaand en toekomstig*

Kabels en leidingen

Kabels en leidingen

- *aan te passen kabels en leidingen die beperkingen aan huidige of toekomstige functies opleggen (kruisend)*
- *aan te passen kabels en leidingen die beperkingen aan huidige of toekomstige functies opleggen (parallel, langsliggend)*

Installaties

- *aan te passen installaties*

Externe veiligheid

Individueel risico (IR)

- *toets aan de grenswaarde 10^{-5} (bestaande situaties)*
- *toets aan de grenswaarde 10^{-6} (nieuwe situaties)*

Groepsrisico (GR)

- *toets GR aan de hand van fN-curve*

Luchtverontreiniging

Emissie

- NO_x
- CO_2
- SO_2
- *VOS (vluchtige organische stoffen)*

Concentraties

- *achtergrondconcentraties NO_2*
- *fijn stof*

Economie

Systeemeffecten

- *gemonetariseerde reistijdwinst*

Omgevingseffecten

- *overall waardering kerngebied*
- *overall waardering studiegebied*

Studiegebied A12 Ede/Wageningen-Duitse grens (Inspraak)

Verkeer en vervoer

Mobiliteit

- *voertuigkilometers in studiegebied hoofdwegenet en onderliggend wegennet voor personenauto's en vracht*
- *modal-split auto en OV*
- *effecten onderliggend wegennet*

Bereikbaarheid

- *congestiekansen 2010 voor alle A12-wegvakken*

Verkeersveiligheid

- *verkeersongevallen op hoofdwegenet*
- *verkeersslachtoffers op hoofdwegenet*
- *verkeersongevallen op onderliggend wegennet*
- *verkeersslachtoffers op onderliggend wegennet*
- *potentiële conflictpunten wegontwerp*

Bodem en water

11. de kwaliteit van de natuur (planten en dieren)
12. de veiligheid in verband met het vervoer van gevaarlijke stoffen over de weg
13. de verkeersveiligheid van alle weggebruikers op de A12
14. de invloed van het spoor/A12 op het behoud van mijn huis
15. de veiligheid in verband met het vervoer van gevaarlijke stoffen over het spoor
16. de trilling door verkeer (trein c.q. vrachtauto's)
17. de aanwezigheid van een uitgestrekt oppervlak natuurgebied - zonder onderbrekingen door de A12 en/of het spoor
18. de binding met de omgeving (met mensen en/of met het gebied)
19. de aanwezigheid van gebouwen en landgoederen van cultuurhistorische waarde
20. het afwisselende natuurlijke landschap
21. het zicht op de A12 (de weg, het verkeer en/of de geluidsschermen)
22. de bereikbaarheid van natuur- en of recreatiegebieden
23. het aantal plaatsen waar je op de A12/het spoor kunt passeren (tunnels, overgangen)
24. de sociale veiligheid van tunnels onder het spoor/A12
25. het licht en geluid van de A12/het spoor voor dieren
26. het zicht op het spoor (het spoor, het verkeer en/of de geluidsschermen)
27. de mogelijkheid van agrarische bedrijfsvoering
28. het licht van de A12 voor mensen
29. het aantal bezoekers in natuur- en/of recreatiegebieden

Bodem

- doorsnijding gebieden met bijzondere aard(bodem)kundige waarden
- vergraven bodemverontreinigingslocaties

Grondwater

- verandering gemiddelde grondwaterstijghoogte in een droog en in een nat seizoen
- verandering in kwel en infiltratie-intensiteit in een droog en in een nat seizoen

Bodem-, grondwater- en waterbodemkwaliteit

- aantasting bodem-, grondwater en waterbodemkwaliteit als gevolg van: afstromend wegwater, verwaaiing en calamiteiten

Oppervlaktewater

- aantasting primaire waterlopen/bergend vermogen

Natuur

Vernietiging

- ruimtebeslag gebieden met beleidsmatige status of specifieke natuurwaarde

Versnippering

- barrièrewerking en omvang beschikbaar areaal

Verdroging

- aantasting vegetatie en flora

Verstoring

- verstoring van broedvogels door geluid
- verstoring door verlichting

Landschap

Geomorfologie

- aantasting Gea-objecten
- aantasting overige geomorfologische vormen

Archeologie

- aantasting archeologische hoge en zeer hoge waarden
- aantasting archeologische vindplaatsen
- aantasting potentieel archeologisch waardevol gebied

Cultuurhistorie

- aantasting historische cultuurlandschapstypen
- aantasting NSW-landgoederen

Visuele beleving

- visuele hinder vanuit de omgeving
- visuele hinder vanaf de weg

Sociale aspecten

Visuele hinder

- visueel blokkerende en indringende werking van infrastructuur en verkeer

Subjectieve verkeersveiligheid

- mate van scheiding tussen snel- en langzaam verkeer
- Hoogteverschillen en wachttijden langzaam verkeer
- te overbruggen hoogteverschil en de aanwezigheid van verkeersregelininstallaties bij kruisingen

Omrijden langzaam verkeer

- verhouding tussen hemelsbrede- en feitelijke afstand tot voorziening

Sociale veiligheid

- overzichtelijkheid en toezicht op kruisingen

Gedwongen vertrek

- te slopen woningen

Geluid en trillingen

Geluid

- te plaatsen geluidsschermen
- geluidsbelaste woningen en woonwagendplaatsen
- geluidsgehinderden
- geluidsbelaste 'overige geluidsgevoelige bestemmingen'
- geluidsbelast grondoppervlak
- geluidsbelast stiltegebied
- geluidsbelast verblijfsrecreatie
- geluidsbelaste begraafplaatsen
- onderliggend wegnnet
- effecten tijdens de verbreding van de A12

Trillingen

- *woningen binnen 50 m van de A12*

Recreatie

Recreatieve paden en routes

- *aan te passen recreatieve paden en routes*

Recreatieve terreinen en voorzieningen

- *ruimtebeslag recreatieve terreinen en voorzieningen*

Verstoring recreatieve terreinen door geluid

- *geluidsbelaste dagrecreatieve terreinen*

Landbouw

Agrarisch economische activiteiten

- *doorsnijding bedrijfslocaties*
- *ruimtebeslag landbouwareaal*

Verkavelingsituatie en bereikbaarheid

- *aantasting verkavelingsituatie en bereikbaarheid (inclusief invloed van/op landinrichtingsprojecten)*

Wonen, werken en wegen

Wonen

- *oppervlakte aangetast bestaand bruto woongebied (te verwijderen woningen)*
- *getroffen bestaande voorzieningen*
- *oppervlakte aangetast toekomstig bruto woongebied*

Werken

- *oppervlakte aangetast bestaand bruto werkgebied*
- *te verwijderen bedrijfsgebouwen/bedrijven*
- *oppervlakte aangetast toekomstig bruto werkgebied*

Wegen

- *aantasting kruisende en parallelle wegen bestaand en toekomstig*

Kabels en leidingen

Kabels en leidingen

- *aan te passen kabels en leidingen die beperkingen aan huidige of toekomstige functies opleggen (kruisend)*
- *aan te passen kabels en leidingen die beperkingen aan huidige of toekomstige functies opleggen (parallel, langsliggend)*

Installaties

- *aan te passen installaties*

Externe veiligheid

Individueel risico (IR)

- *toets aan de grenswaarde 10^{-5} (bestaande situaties)*
- *toets aan de grenswaarde 10^{-6} (nieuwe situaties)*

Groepsrisico (GR)

- *toets GR aan de hand van fN-curve*

Luchtverontreiniging

Emissie

- NO_x
- CO_2
- SO_2
- *VOS (vluchtige organische stoffen)*

Concentraties

- *achtergrondconcentraties NO_2*
- *fijn stof*

Economie

Systeemeffecten

- *gemonetariseerde reistijdwinst*

Omgevingseffecten

- *overall waardering kerngebied*
- *overall waardering studiegebied*

Vorstudie belevingswaarden ten behoeve van TNLI: voorstudie in het kader van de verkenning Toekomst Nationale Luchtvaart Infrastructuur

Vorstudie belevingswaardenonderzoek - juli 1998

Geen projectnota/m.e.r.

Burgers	
Flevopolder 1. de binding met de woonplaats 2. de ruimte, rust en natuur 3. de centrale ligging van de plaats 4. de infrastructuur van de polder 5. de woonlasten en de kosten van levensonderhoud 6. de sfeer en het karakter van het dorp Aan de kust De kustplaats als woonplaats: bewoners waarderen de plaats waarin ze wonen zeer. Veelal hebben zij een binding met de woonplaats en waarderen het karakter en de ligging ervan. De kustplaats als trekpleister/badplaats/recreatieplaats: bewoners en recreanten recreëren in hun badplaats vanwege de binding die ze hebben met de plaats en vanwege de ligging ervan. Ze waarderen de gezonde en/of schone lucht. Een ander positief punt van de badplaatsen is dat de mogelijkheid voor recreatie en ontspanning dichtbij is, dat geeft een gevoel van vrijheid. Ook de afwisseling die het toeristisch seizoen geeft wordt als positief ervaren. De kust zelf: algemeen worden de ruimte en rust erg gewaardeerd, evenals de geestelijke ontspanning en het contact met de natuur. Positief worden gewaardeerd het reliëf van de duinen, het wild wat er voorkomt en de verschillende recreatiemogelijkheden als wandelen, fietsen, zwerven en hengelen. Het strand voorziet ook in recreatieve behoeften, zoals wandelen, zonnebaden, zwemmen, spelen, jatten, zwerven en hengelen. Daarnaast vervult het strand ook een sociale behoefte, namelijk met vrienden, met het gezin of met een hond samen naar het strand gaan. Men vindt de zee heel bijzonder, de veranderlijkheid ervan (het is altijd anders), de ruimte op zee, de weidsheid, de wind en de natuur.	

Project Mainportontwikkeling Rotterdam: 3 belevingswaardenonderzoeken voor de oplossingsrichtingen Tweede Maasvlakte, Zuid-West Nederland en Bestaand Rotterdams Gebied

Toetsend belevingswaardenonderzoek – 1999

Projectnota/m.e.r. – oktober 1999

Burgers	Experts (Definitief)
Tweede Maasvlakte (SM2V) Woon- en leefomgeving 1. dorpse karakter 2. criminaliteit 3. aantal voorzieningen 4. groene karakter 5. weidsheid omgeving 6. nabijheid haven/industrie 7. aanwezigheid toeristen 8. nabijheid recreatie Haven en industrie 9. uitstraling haven 10. gevaarlijke stoffen 11. verkeer haven/industrie 12. geluid haven/industrie 13. kwaliteit lucht haven/industrie Recreatie en natuur 14. nabijheid strand	Aspecten en criteria (voor alle oplossingsrichtingen) Ruimtelijke kwaliteit ▪ functieverandering (wonen, landbouw, bedrijven) ▪ duurzaam ruimtegebruik ▪ efficiënt ruimtegebruik ▪ flexibel ruimtegebruik Landschap ▪ cultuurhistorie ▪ archeologie ▪ aardkundige waarden ▪ ruimtematen/landschapsbeeld Economie ▪ vestigingsplaatseisen ▪ economische effecten (toegevoegde waarde, werkgelegenheid) ▪ relatie met autonome ontwikkeling Verkeer en vervoer ▪ bereikbaarheid (modal split, verhouding intensiteit-capaciteit, transportefficiency) ▪ leefbaarheid

15. strandrecreatie
16. recreatie duinen/bos
17. soorten recreatie
18. voorzieningen recreatie
19. bereikbaarheid recreatie
20. nabijheid haven/industrie bij recreatie
21. afwisseling in natuur
22. plant- en diersoorten
23. ligging haven/industrie bij natuur

Zuid-West Nederland (Moerdijk, Vlissingen en Terneuzen)

Woon- en leefomgeving

1. dorps karakter
2. aantal voorzieningen
3. criminaliteit
4. weidsheid omgeving
5. bereikbaarheid OV
6. verkeersveiligheid
7. afstand woning - haven/industrie
8. groene karakter

Haven en industrie

9. aangezicht haven en industrie
10. geluid van haven en industrie
11. luchtkwaliteit
12. veiligheid haven en industrie
13. risico's gezondheid

Recreatie en natuur

14. afwisselende landschap
15. bijzondere plant- en diersoorten
16. afstand haven/industrie - recreatiegebieden
17. variatie recreatiemogelijkheden
18. bereikbaarheid recreatiegebieden
19. voorzieningen recreatiegebieden

Bestaand Rotterdams gebied (BRG)

1. het karakter van de woonplaats (stedelijk karakter zoals druk, mensen met andere culturele achtergrond, hoogbouw of dorps karakter zoals rust, ruim van opzet, laagbouw)
2. het sociale klimaat in de buurt (de sfeer, de mentaliteit van bewoners, de betrokkenheid van de mensen met elkaar)
3. het groene karakter in de buurt
4. de criminaliteit
5. het aantal voorzieningen, zoals winkels, scholen, medische- en zorgvoorzieningen, uitgaansgelegenheden en speelplaatsen
6. de nabijheid van gebieden waar men kan recreëren (bijvoorbeeld open gebied (polder), duinen, zee, strand en bos)
7. de luchtkwaliteit (stof, stank)
8. het (sluip)verkeer van en naar de haven en industrie
9. de ligging van de woning ten opzichte van de Nieuwe Maas/Nieuwe Waterweg
10. de afstand van de haven en industrie tot de plaatsen waar men recreëert
11. de uitstraling van Rotterdam als de grootste haven van de wereld
12. de afstand van de woning tot de haven en industrie

▪ veiligheid

Milieu

- geluidhinder
- stankhinder
- stofhinder
- luchtkwaliteit
- bodemkwaliteit
- waterkwaliteit
- klimaatverandering
- industriële ecologie
- externe veiligheid

Natuur

- biodiversiteit ecosystemen
- biodiversiteit soorten
- natuurlijkheid

Recreatie

- kwaliteit
- bereikbaarheid

Kust en zee

- waterbeweging
- morfologie
- zandwinning

Evaluatie De Kerf: onderzoek naar risicobeleving en natuurbeleving van een "Kerf" in de duinen bij Bergen

Belevingswaardenonderzoek – juli 1999

Geen projectnota/m.e.r.

Burgers

Beleving van de woonomgeving

prachtige, afwisselende omgeving
vrijheid van het buiten wonen
karakter van de dorpen:

- Schoorl en Groet: dorps en gemoedelijk
- Bergen: mensen van buiten, elitair
- afwezigheid grote nieuwbouwlocaties en industrie

rust en drukte

- erg druk 's zomers en in het weekend
- doordeweeks en 's winters rustig
- drukte is economisch van belang

veilig wonen

bereikbaarheid

- uit de stad, maar de stad dichtbij
- slechte openbaar-vervoerverbindingen

Natuurbeleving

het waarnemen van natuur

- waarnemen van landschap
 - variatie in bos, heide, duin en polder
 - noordelijke duinen kaal, zuidelijke bloemrijk
 - dennenaanplant niet mooi
 - geulen, heuveltjes, e.d. op het strand
 - kracht van de zee
- hoeveelheid en variatie in planten en dieren
- variatie in routes, bijzondere plekken

ontspanning in de ongerepte natuur

- drukte
 - voldoende rustige plekken
 - negatief effect betreding en vertrapping
 - duingebied is kwetsbaar
 - hoeveelheid paden
- route afhankelijk van drukte, weer, etc.
- natuurontwikkeling
 - meer variatie of bijzondere natuur op zich
 - positief
 - zo min mogelijk kunstmatige ingrepen

Beleving van de Kerf

landschappelijke aanwinst

- interessant
 - kijken hoeveel water er staat
 - veranderingen op het strand bij de monding (geulen, heuvels)
 - verwachting/mogelijkheid interessante natuurontwikkeling
- doel van tochtjes
- zicht door de zeereep
- grappig

publiekstrekker, geen meerwaarde natuur

- vegetatie wordt vertrapt door grote toeloop
- betreding langs de hele Kerf
- zonnebaden en zwemmen
- vertrapping van omringende duinen
- verstuviging is geen natuurontwikkeling
- te klein?

teveel vuil

toegankelijkheid

na aanleg Kerf is het gebied net zo veilig

diverse locaties voor ingreep

toepasbaarheid op andere plekken

informatiepanelen voor anderen bedoeld

informatievoorziening bij aanleg voldoende

Beleving van dynamisch kustbeheer in het algemeen

geen helder beeld van maatregelen en effecten

kustafslag punt van zorg

zandsuppleties opgemerkt, twijfel aan effectiviteit

verstuvingen weinig opgemerkt, niet herkenbaar als

kustbeheer

Rivierenland: onderzoek naar de beleving van leven met water in het kader van een lange termijn verkenning over een mogelijk toekomstig Nederland zonder dijken

Verkenkend belevingswaardenonderzoek - januari 2001

Geen projectnota/m.e.r.

Burgers

Op basis van de resultaten van dit onderzoek kan geen voorlopige lijst met belevingswaarden voor het studiegebied Rivierenland worden opgesteld. Het onderzoek levert echter wel een aantal interessante gezichtspunten over:

- *de betekenis van de aanwezigheid van water c.q. de rivier voor de kwaliteit van de woon- en leefomgeving*
- *veiligheid in relatie tot de rivier en de rol van de overheid daarbij*
- *de wijze waarop buitendijks wonenden, binnendijks dichtbij het water wonenden en natuurliefhebbers aankijken tegen het concept Rivierenland*

M.e.r. Lekkanaal 3^e Beatrixsluis: aanleg van derde kolk Prinses Beatrix Sluizencomplex

Effectbepaling belevingswaardenonderzoek (concept) - mei 2002

Projectnota/m.e.r.

Burgers

Prinses Beatrixsluis en directe omgeving

Overlast en hinder

Veiligheid i.v.m. het vervoer van gevaarlijke stoffen
Gebruikscomfort voor pleziervaart

Toegankelijkheid

Zicht op schepen in de sluis
Zicht op de techniek van het schutten

Natuur

Het groene karakter
Uitzicht op weids rivierenlandschap

Recreatie

Levendigheid van de scheepvaart
Sluis als ontmoetingsplaats
Mogelijkheid tot vissen

Karakter/sfeer

Sluis als imposant bouwwerk
Architectonische vormgeving sluis
Sluis als industrieel erfgoed
Sluis als herkenningspunt

Merwedekanaal en directe omgeving

Overlast en hinder

Wachten voor open brug
Geluid door beroepsvaart

Toegankelijkheid

Rustig water voor de pleziervaart
Gevarieerde keuzemogelijkheden voor vaarroutes

Natuur

'Groene omgeving'
Het water als element van vrijheid en rust

Recreatie

Levendigheid van het scheepvaartverkeer

Experts

Trajectnota/m.e.r. is nog niet gestart.

Sanering Hollandsche IJssel: herinrichting van twee oeverlocaties

Verkenkend belevingswaardenonderzoek – mei 2001

Geen projectnota/m.e.r.

Burgers

Experts

Baai van Krimpen en Loswal 3

Product:

Uitvoeringsplan Hollandsche IJssel: Plan van aanpak voor de waterbodem - 2000

- *vervuiling van het water*
- *rivier als vaarweg*
- *cultuurhistorische betekenis*
- *natuurlijk aanzien oevers*
- *aanwezigheid van veel soorten vogels*
- *zicht op het water*
- *weidsheid van het landschap (achterland)*
- *nabijheid van landelijk gebied*
- *wisselend uiterlijk van de rivier*
- *dynamiek van het water*
- *stroming van het water*
- *overlast bij hoog water*
- *verdichting van de oevers door verstedelijking*
- *voorzieningsniveau in de directe woonomgeving*
- *aanwezigheid van groen in de directe woonomgeving*
- *het wonen langs de rivier*
- *veerkracht op de dijk*
- *toegankelijkheid van de oevers*
- *sociale veiligheid*
- *(alleen Loswal 3) nabijheid stedelijk gebied*
- *(alleen Loswal 3) aanwezigheid van dieren*
- *(alleen Baai van Krimpen) aanwezigheid recreatieve voorzieningen*

BIJLAGE V – HET ANALYSEKADER

Tabel Criteria experts

Tabel Criteria experts (beleidskader)

BOMENDIJK Rivier en waterkering Grondgebruik Abiotisch milieu Biotisch milieu Cultuurhistorie Landschap	UITWIJKHAVEN LOBITH Geomorfologie Morfologie en waterbodern Oppervlaktewater Grondwater Natuur Landschap Cultuurhistorie Archeologie Wonen Recreatie Landbouw Infrastructuur Geluid Externe veiligheid Regionale economie
BAGGERSPECIEDEPOT IJMEER Bodem en water Natuur Mens Gebruik	TANGENTEN EINDHOVEN Verkeer en vervoer Woon- en leefmilieu Natuur en landschap
RIJKSWEG 2 PASSAGE MAASTRICHT Geen projectnota/m.e.r., door tussenkomst van het MIT (Meerjarenprogramma Infrastructuur en Transport) nooit afgemaakt.	VISIE OP KUSTONTWIKKELINGEN Geen projectnota/m.e.r.
BAGGEREN WAAL Geen projectnota/m.e.r.	HOOGWATER Geen projectnota/m.e.r.
RIJKSWEG 16/13 Verkeer en verkeersveiligheid Economie Ruimtelijke ordening Milieu	ZOUTE BAGGERSPECIE NOORD-HOLLAND Bodem en (grond)water Ecologie Landschap Woon- en leefmilieu Ruimtegebruik
A12/HSL-OOST Bodem en water Natuur Landschap Sociale aspecten en leefmilieu Economie en ruimtelijke ordening Duurzaam bouwen Geluid en trillingen Kosten Recreatie Landbouw Wonen, wegen, werken Stedebouwkundige structuren	TNLI Geen projectnota/m.e.r.

Kabels en leidingen Bouwtijd, bouw hinder en fasering Externe veiligheid Luchtverontreiniging Goederen vervoer	
PMR3 Ruimtelijke kwaliteit Landschap Economie Verkeer en vervoer Milieu Natuur Recreatie Kust en zee	DE KERF Geen projectnota/m.e.r.
RIVIERENLAND Geen projectnota/m.e.r.	BEATRIXSLUIS Trajectnota/m.e.r. nog niet gestart.
HOLLANDSCHE IJSSEL Geen projectnota/m.e.r., product: Uitvoeringsplan Hollandsche IJssel: Plan van aanpak voor de waterbodem.	

Lijst met "expert" concepten

1. **Woon- en leefmilieu**
 - geluid en trillingen
 - luchtverontreiniging
 - geluid/stank/stof hinder
 - veiligheid (verkeers- en sociale)
 - risico's vervoer gevaarlijke stoffen
 - sociale beleving
2. **Grondgebruik**
 - wonen
 - infrastructuur
 - recreatie en toerisme
 - land- en tuinbouw
 - bos en beplanting
 - (beroeps) scheepvaart
 - visserij
 - zandwinning
 - energievoorziening
 - eigendomssituatie en beheer
3. **Verkeer en vervoer**
 - mobiliteit
 - bereikbaarheid
 - veiligheid
 - leefbaarheid
 - barrièrewerking
4. **Regionale economie**
 - economie
 - kosten
 - kabels en leidingen
 - bouwtijd, bouwhinder en fasering
5. **Abiotisch/biotisch milieu**
 - Abiotisch*
 - geologie/morfologie
 - grondwater
 - (water) bodem
 - oppervlaktewater
 - Biotisch milieu*
 - flora (vegetatie) en fauna
 - landschapsecologie en relaties
6. **Cultuurhistorie**
 - archeologie
 - historische geografie
 - bouwkundige objecten
7. **Landschap**
 - ruimtelijke opbouw
 - ruimtelijke kwaliteit
 - kenmerkendheid (karakteristiek voor gebied)
 - oriëntatie (herkenningspunt)
 - vernietiging
 - versnippering (restgebieden)
 - verdroging
 - verstoring
 - continuïteit

Tabel Criteria burgers

Tabel Criteria burgers (beoordelingskader)

BOMENDIJK Natuur en landschap Landbouw Recreatie	UITWUKHAVEN LOBITH -
BAGGERSPECIEDEPOT IJMEER Openheid, ruimte en horizon Oase van rust en ruimte Natuurgebied Cultuurhistorische waarde Multifunctioneel recreatiegebied Kust Flevoland oninteressant en weinig waardevol	TANGENTEN EINDHOVEN <i>Omwonenden</i> geluidhinder in en om woning direct zicht op de snelweg direct zicht op geluidsscherm groene woonomgeving doorgaand verkeer/sluipverkeer rechtstreeks wandelen/fietsen in landelijke omg. natuur/recreatiegebied in de onmiddellijke omg. goede bereikbaarheid van de stad <i>Recreanten</i> geluidhinder direct zicht op de snelweg doorgaand verkeer/sluipverkeer
RIJKSWEG 2 PASSAGE MAASTRICHT <i>Alleen deelaspecten:</i> rust niet verstoord wordt door verkeersgeluid woning niet staat te trillen door verkeer niet de hele dag uitlaatgassen ruik ramen niet iedere dag hoeft te wassen vanuit mijn woning een vrij uitzicht heb niet bang hoeft te zijn voor ongelukken met gevaarlijke stoffen veel groenvoorzieningen in de buurt zijn de winkels in de buurt goed bereikbaar zijn geen onveilige verkeerssituaties in de buurt zijn in een levendige omgeving woon (verkeer kan zien) geen hinder ondervind van sluijverkeer de traverse (A2) veilig kan oversteken andere wegen in de buurt veilig kan oversteken vanuit mijn woning vlug op de traverse kan komen gemakkelijk in andere wijken kan komen in dit huis kan blijven wonen in deze buurt kan blijven wonen	VISIE OP KUSTONTWIKKELINGEN Openheid, ruimte en horizon De kust is een natuurlijke oase van rust en ruimte Het kustgebied als natuur- en woongebied De kust als recreatiegebied
BAGGEREN WAAL <i>Alleen deelaspecten:</i> Wendbaarheid baggervaartuig Communicatie met verkeerspost, de Riviermeester, begeleidende patrouilleboten, Baggerschepen Bebording op baggerschepen Begeleiding door patrouilleboten Drukke scheepvaart Weersomstandigheden Stroming Hoogte waterstand	ZOUTE BAGGERSPECIE NOORD-HOLLAND Recreanten Bewoners IJmuiden Bewoners seaport Marina

RIJKSWEG 16/13

Alleen deelaspecten:

Rustige woonomgeving

Voorzieningen in de woonomgeving

Bereikbaarheid van het centrum van Rotterdam

Aanwezigheid rustige recreatiemogelijkheden

De aanwezigheid van veel verschillende planten en dieren

De aanwezigheid van een uitgestrekt natuurgebied (niet onderbroken door autowegen)

Aanwezigheid goede fietsmogelijkheden

Geluid van verkeer op rijkswegen

De bereikbaarheid van recreatieplaatsen

Hinder uitlaatgassen van auto's

Drukke op de lokale wegen

De grote verscheidenheid aan recreatiemogelijkheden

Landelijke woonomgeving

De files op de rijkswegen

Geluid van verkeer op lokale wegen

Sluipverkeer in de woonomgeving

Zicht op de rijksweg

De bereikbaarheid van andere watersportgebieden via het water

HOOGWATER

Maasgebied

Indien opgegroeid heeft bijzondere waarde (rust, vrijheid en natuur)

Overstromingen vervelend, maar geen reden tot verhuizen

Algemene risico's: verkeer, criminaliteit, gezondheid, werkeloosheid en het weer

Sommige overstromingen een risico, andere niet

Waalgebied

Aanwezigheid van natuurschoon

Prettige leefomgeving

Voor bedrijven gunstige geografische ligging

Persoonlijke band met water

Algemeen risico is het hoogwater, maar toch redelijk veilig door dijkversterking en ligging woningen

IJsselgebied

Vrijheid

Mooie natuur

Prachtig landschap

Landelijk karakter van het gebied

Rivier speelt belangrijke rol

Schaalvergroting bemoeilijkt door boezemfunctie

Gehecht aan gebied waar ze wonen, risico's op de koop toe

Algemene risico's: verkeer, criminaliteit en het weer (sommige ook hoogwater)

Bewoners die er al hun hele leven wonen vinden hoogwater geen probleem

IJsselmeergebied

Positieve waardering van water

Rust

De natuur

Uitzicht

Hoogwater geen reden om te vertrekken

Algemene risico's: drugsgebruik, criminaliteit, toename verkeer en storm

Noordzeegebied

Van oorsprong sterke binding met het gebied

Voelen verbonden met zee

Water waarderen vanwege vrijheid, rust, ruimte, weidse luchten, de atmosfeer, kleur van het water en zonsondergang

Algemene risico's: toename verkeer, overschrijding max.snelheid, criminaliteit (inbraak), drugsoverlast, storm en bedrijfsongevallen. Deze risico's zwaarder ingeschat dan die van hoogwater

Benedenrivierengebied

Rust

Uitstraling van het water

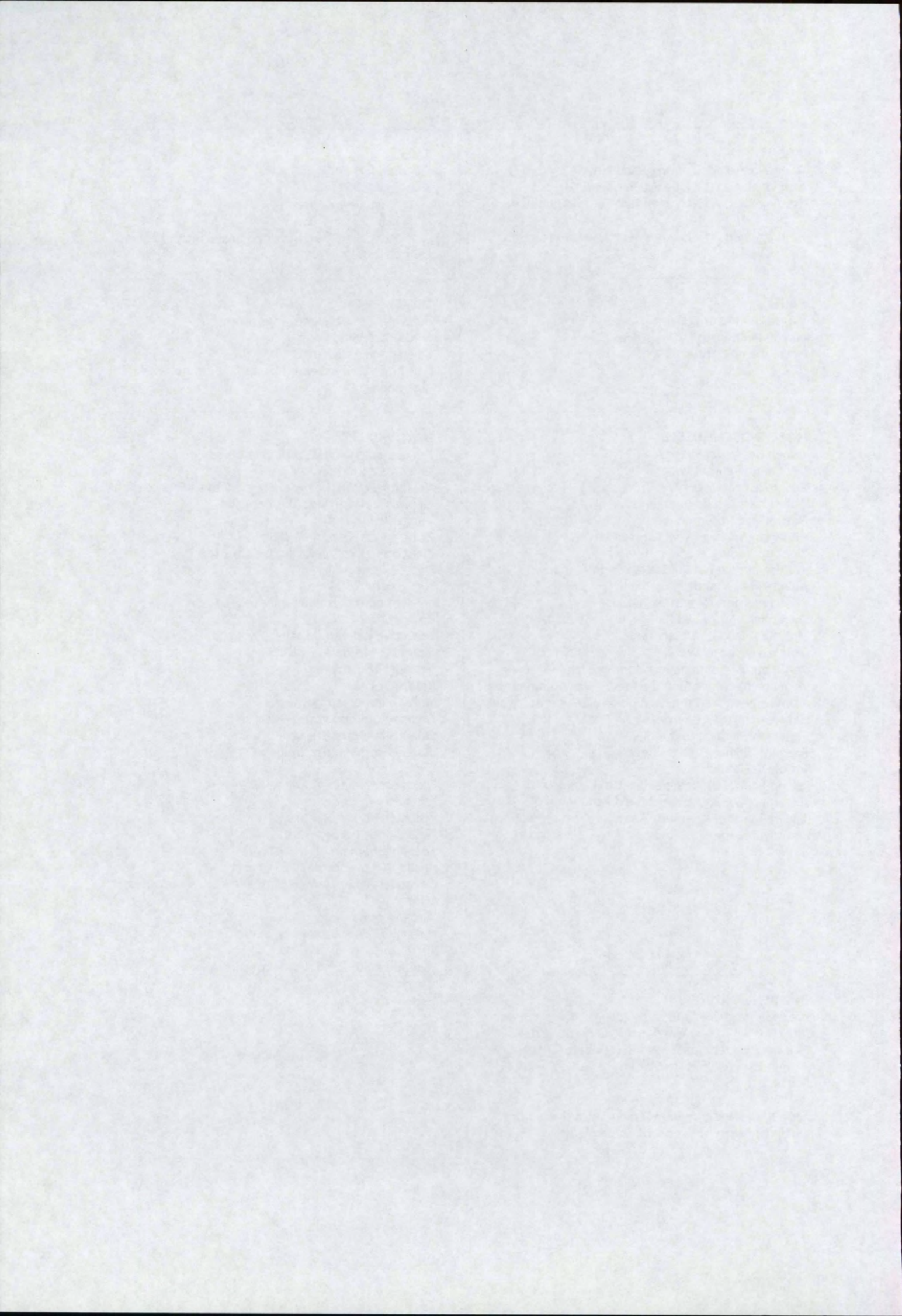
Zicht op het water uit woning

Velen een sterke binding met het water

Nadelen van hoogwater wegen niet op tegen het wonen aan het water

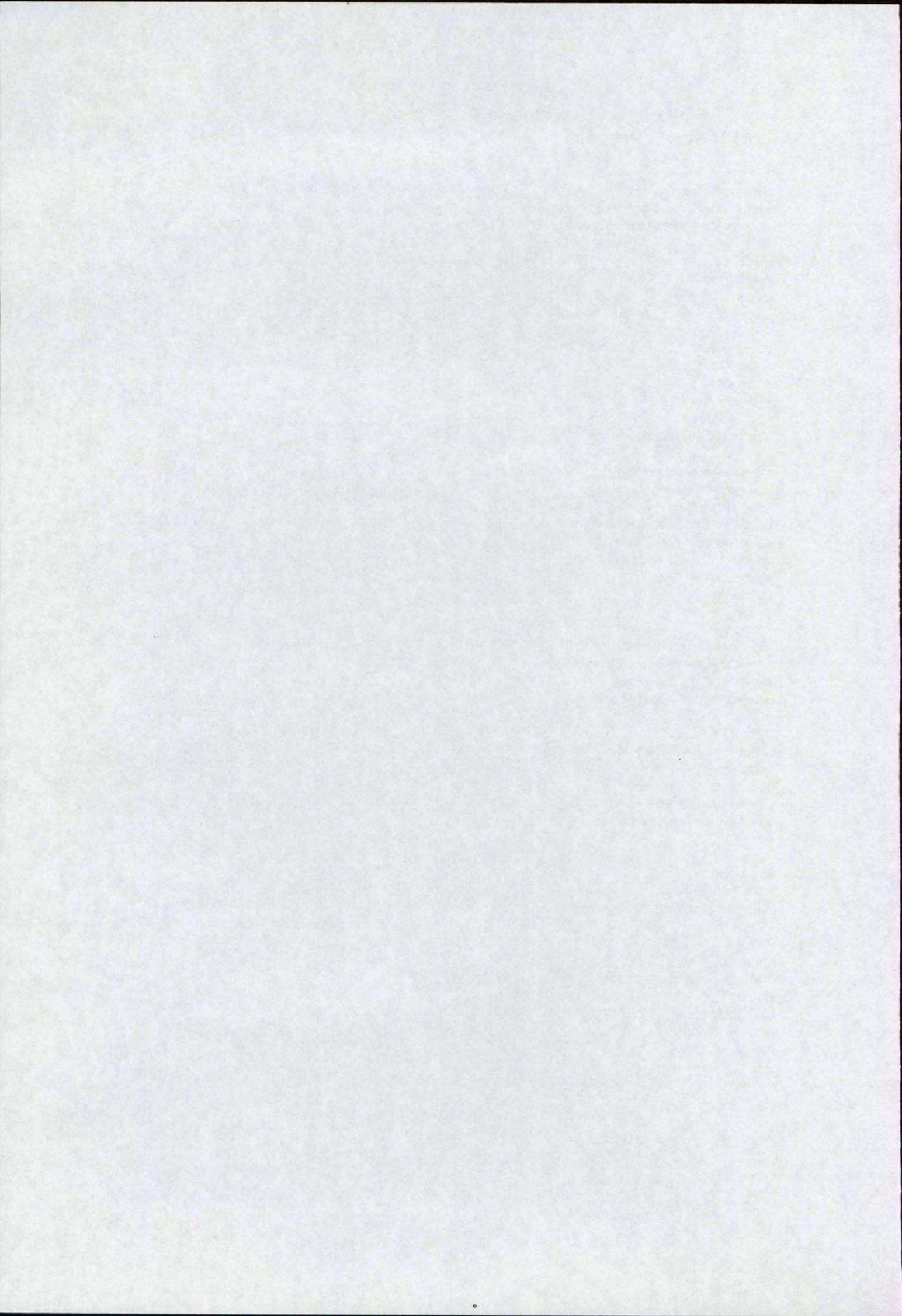
Algemene risico's: verkeer op de weg en het water (hoogwater en ongelukken op het water)

A12/HSL-OOST Alleen deelaspecten, opgedeeld in: Studiegebied A12 Utrecht-Veenendaal Studiegebied A12 Veenendaal-Ede/Wageningen Studiegebied A12 Ede?wageningen- Duitse grens	TNLI Flevopolder Aan de kust: Kust als woonplaats Kust als trekpleister/badplaats/recreatieplaats De kust zelf
PMR3 Woon- en leefomgeving Haven en industrie Recreatie en natuur	DE KERF Beleving van de woonomgeving Natuurbeleving Beleving van de Kerf Beleving van dynamisch kustbeheer in het algemeen
HOLLANDSCHE IJSSEL <i>Alleen deelaspecten:</i> Vervuiling van het water Rivier als vaarweg Cultuurhistorische betekenis Natuurlijk aanzien oevers Aanwezigheid van veel soorten vogels Zicht op het water Weidsheid van het landschap (achterland) Nabijheid van landelijk gebied Wisselend uiterlijk van de rivier Dynamiek van het water Stroming van het water Overlast bij hoog water Verdichting van de oevers door verstedelijking Voorzieningenniveau in de directe woonomgeving Aanwezigheid van groen in de directe woonomgeving Het wonen langs de rivier Verkeersveiligheid op de dijk Toegankelijkheid van de oevers Sociale veiligheid (alleen Loswal 3) Nabijheid stedelijk gebied (alleen Loswal 3) Aanwezigheid van dieren (alleen Baai van Krimpen) Aanwezigheid recreatieve voorzieningen	BEATRIXSLUIS <i>Prinses Beatrixsluis en directe omgeving</i> <i>Overlast en hinder</i> Veiligheid i.v.m. het vervoer van gevaarlijke stoffen Gebruikscomfort voor pleziervaart <i>Toegankelijkheid</i> Zicht op schepen in de sluis Zicht op de techniek van het schutten <i>Natuur</i> Het groene karakter Uitzicht op weids rivierenlandschap <i>Recreatie</i> Levendigheid van de scheepvaart Sluis als ontmoetingsplaats Mogelijkheid tot vissen <i>Karakter/sfeer</i> Sluis als imposant bouwwerk Architectonische vormgeving sluis Sluis als industrieel erfgoed Sluis als herkenningspunt <i>Merwedekanaal en directe omgeving</i> <i>Overlast en hinder</i> Wachten voor open brug Geluid door beroepsvaart <i>Toegankelijkheid</i> Rustig water voor de pleziervaart Gevarieerde keuzemogelijkheden voor vaarroutes <i>Natuur</i> 'Groene omgeving' Het water als element van vrijheid en rust <i>Recreatie</i> Levendigheid van het scheepvaartverkeer
RIVIERENLAND <i>Interessante gezichtspunten (geen belevingswaarden):</i> Betekenis van de aanwezigheid van water c.q. rivier voor de kwaliteit van de woon- en leefomgeving Veiligheid in relatie tot rivier en rol van de overheid daarbij De wijze waarop buitendijks wonenden, binnendijks dicht bij het water wonenden en natuurliefhebbers aankijken tegen het concept Riverenland	

Lijst met "burger" concepten

1. **Kwaliteit woonomgeving**
indien opgegroeid bijzondere waarde
verbonden voelen met omgeving
rust
uitzicht
weidse luchten
de atmosfeer
landelijk karakter gebied
vrijheid
openheid
ruimte
horizon
sociale veiligheid
geluidsoverlast
hinder uitlaatgassen
2. **Kwaliteit leefomgeving**
verkeersveiligheid
toegankelijkheid
bereikbaarheid van het centrum
infrastructuur voor fietsers
drukke op lokale wegen
aanwezigheid files
sluipverkeer
3. **Recreatie**
multifunctioneel recreatiegebied
bereikbaarheid van recreatiegebied
aanwezige voorzieningen
bereikbaarheid over het water
4. **Natuur en landschap**
cultuurhistorische waarde
uniek landschap
onaangetaste karakter
variatie en veelheid
diversiteit flora en fauna
water
5. **Economie**
Werkgelegenheid
Gunstige geografische ligging
6. **Risico's**
hoogwater
risico van overstromingen
verkeer
criminaliteit
werkeloosheid
vervuiling

BULAGE VI

Vragenlijst interviews "Evaluaties van risicobelevingen"

Follow-up interview met(projectleider)

Datum : dd-mm-2002

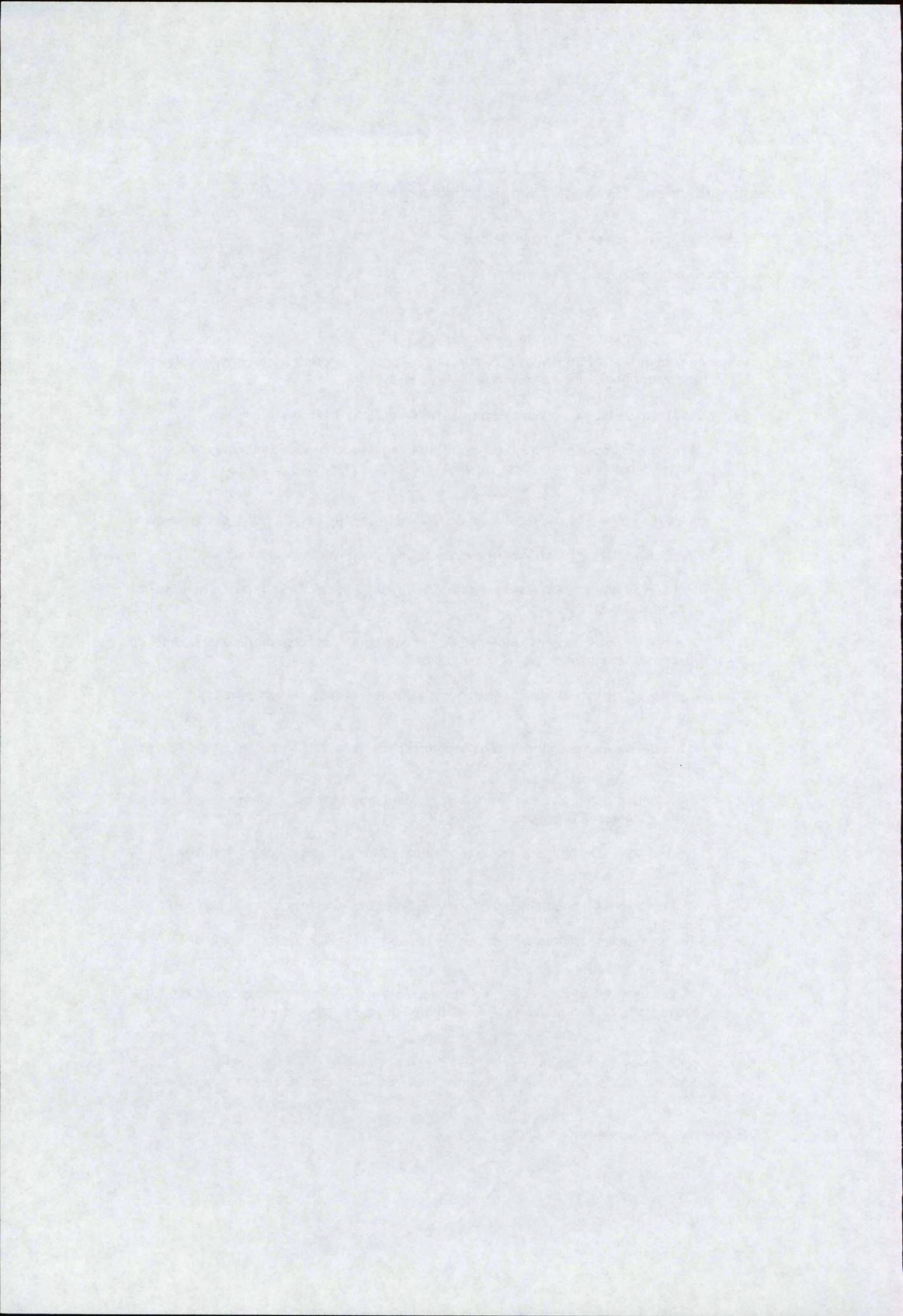
Tijd : uur

Plaats :

Wie is de huidige werkgever van de projectleider, welke opleiding(en) heeft hij/zij gevolgd en wat is zijn/haar achtergrond qua werkervaring?

- 1.a. Wat was de reden om een belevingswaardenonderzoek uit te voeren?
- 1.b. Was er een bepaalde richtlijn op grond waarvan de sociale aspecten meegenomen moesten worden, of was het "vrijwillig"?
- 2.a. Wat zijn volgens de opdrachtgever de resultaten van het belevingswaardenonderzoek?
- 2.b. Was de opdrachtgever tevreden met de resultaten en waren deze bruikbaar?
- 2.c. Hebben de resultaten invloed gehad op de besluitvorming? Zo ja, hoe? Zo nee, waarom niet?
- 2.d. Hebben de resultaten invloed gehad op het beleid van projecten binnen uw bedrijf? Zo ja, op wat voor manier, wat is er aangepast?
- 2.e. Zijn uit dit belevingswaardenonderzoek algemene lessen te trekken voor de toekomst?
- 3.a. Is het belevingswaardenonderzoek behandeld in vergaderingen of presentaties? Zo ja, is er hiervan een verslag dat is in te zien?
- 3.b. Wat vonden U collega's van het belevingswaardenonderzoek? Wat was de algehele mening binnen de organisatie?
- 3.c. Ligt het onderzoek nog ergens in de organisatie? Zo ja, gebeurt er nog wat mee?
- 4.a. Wat is volgens de opdrachtgever "Belevingswaardenonderzoek" en wat kan het?
- 4.b. Hoe is "Belevingswaardenonderzoek" in te passen in veiligheidsvraagstukken?
5. "Belevingswaardenonderzoek" wordt vaak uitgevoerd binnen een bepaald m.e.r.-plichtig project. Kan het volgens u ook buiten de m.e.r. gebruikt worden?
6. Zou U in de toekomst, indien het project zich er voor leent, nogmaals een belevingswaardenonderzoek uit laten voeren? Zo ja, waarom wel en zo niet, waarom niet?

Bedankt voor het gesprek en uw tijd!

BULAGE VII – NAMETING BOMENDIJK

Kaart Bomendijkgebied

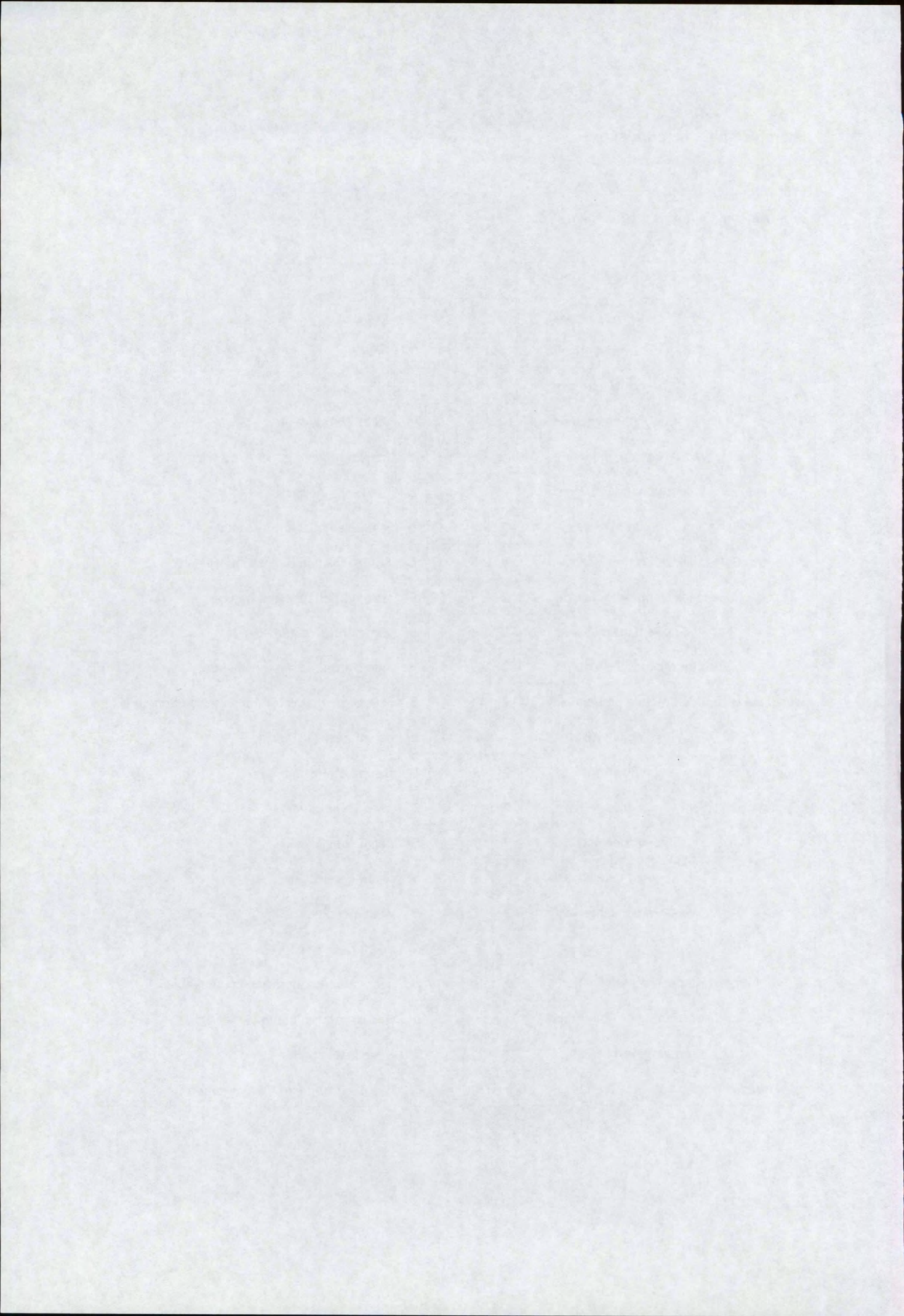

Scoreformulier respondenten

Wat vindt u van de Bomendijk?

Kruis één van de hokjes 1 t/m 5 aan.

veilig	1	2	3	4	5	onveilig
uniek	1	2	3	4	5	gewoon
vervangbaar	1	2	3	4	5	onvervangbaar
waardevol	1	2	3	4	5	niet waardevol
mooi natuurgebied	1	2	3	4	5	niet bijzonder
geeft speciale waarde aan de omgeving	1	2	3	4	5	maakt omgeving niet extra waardevol
moet behouden blijven	1	2	3	4	5	mag veranderen
belangrijk voor (eigen) recreatie	1	2	3	4	5	niet belangrijk voor recreatie
ingreep in Bomendijk zelf is noodzakelijk	1	2	3	4	5	Bomendijk kan behouden blijven
hoge landschappelijke waarde	1	2	3	4	5	lage landschappelijke waarde
hoge natuurwaarde	1	2	3	4	5	lage natuurwaarde
hoge cultuurhistorische waarde	1	2	3	4	5	lage cultuurhistorische waarde
ik voel me verbonden met de Bomendijk	1	2	3	4	5	ik voel me niet verbonden met de Bomendijk
straalt rust uit	1	2	3	4	5	straalt geen rust uit
goede atmosfeer	1	2	3	4	5	slechte atmosfeer
aanwezigheid van geluidsoverlast	1	2	3	4	5	geen geluidsoverlast
goed toegankelijk	1	2	3	4	5	slecht toegankelijk
goed bereikbaar	1	2	3	4	5	slecht bereikbaar
veel verkeer aanwezig	1	2	3	4	5	weinig verkeer
goed recreëren	1	2	3	4	5	slecht recreëren
multifunctioneel recreatiegebied	1	2	3	4	5	geen multifunctioneel recreatiegebied
veel voorzieningen aanwezig	1	2	3	4	5	weinig voorzieningen aanwezig
onaangetast karakter	1	2	3	4	5	aangetast karakter
hoge diversiteit van flora en fauna	1	2	3	4	5	lage diversiteit van flora en fauna

Aan
Respondenten Bomendijk

Contactpersoon
Miranda Soldaat

Datum
dd - mm - 2002

Ons kenmerk
-

Onderwerp
Uitnodiging interview 'nameting Bomendijk'

Doorkiesnummer
030 - 285 8084

Bijlage(n)
Retourenvelop

E-mailadres
M.Soldaat@student.tue.nl

Geachte heer/mevrouw,

Mijn naam is Miranda Soldaat en ik ben een student aan de Technische Universiteit Eindhoven. Ter afronding van mijn studie Techniek en Maatschappij, met als specialisatie Mens-Techniek Interactie, voer ik een onderzoek uit bij de Bouwdienst Rijkswaterstaat in Utrecht. De naam van dit onderzoek is: "Wijkt de beoordeling van burgers af van die van experts?" en één van mijn onderzoeksvragen is: 'Hoe goed voorspelt belevingswaardenonderzoek de effecten van ingrepen op de kwaliteit van de leefomgeving?'.

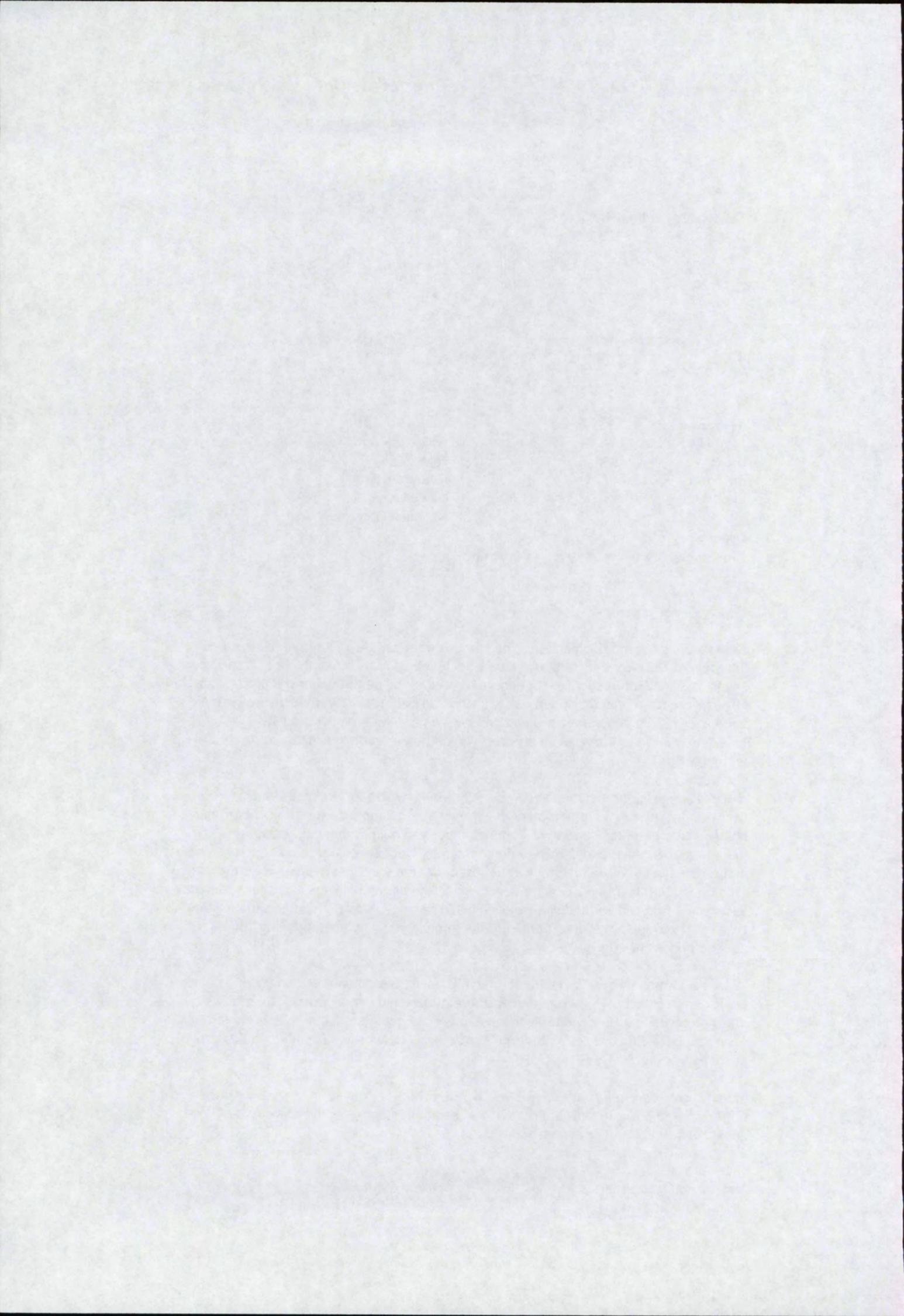
In 1994 zijn er, door een medewerker van belevingswaardenonderzoek van de Bouwdienst, interviews afgenomen in uw regio in het kader van het project Bomendijk. Nu de dijkverbetering klaar is wil ik, in het kader van mijn onderzoek, graag een nameting doen waarmee ik mijn onderzoeksvraag kan beantwoorden. Dit betekent dat ik dus na wil gaan of de mening van de respondenten van toen overeenkomt met de mening van nu, hiermee kan ik de voorspellingskracht van belevingswaardenonderzoek vaststellen. Om een zo duidelijk mogelijk beeld te krijgen van de huidige situatie streef ik ernaar om zoveel mogelijk respondenten te interviewen. Uw medewerking zou daarom zeer op prijs worden gesteld!

Wanneer U mee wilt werken aan dit interview zal ik, over ongeveer één week, telefonisch contact met U opnemen voor het maken van een afspraak. Het interview duurt ongeveer een uur, vindt plaats op een voor U geschikte tijd en plaats en vereist geen voorbereiding. De resultaten zijn vertrouwelijk en worden alleen verwerkt in mijn afstudeerverslag.

Indien U niet door mij geïnterviewd wilt worden wil ik U vragen om deze brief in de retourenvelop terug te sturen, voorzien van een aantekening, zodat ik weet dat U niet gebeld wilt worden voor een afspraak.

Postbus 20000, 3502 LA Utrecht
Griffioenlaan 2, 3526 LA Utrecht

Telefoon (030) 285 76 00
Telefax (030) 288 31 03

Mochten er nog vragen zijn naar aanleiding van deze brief, dan kunt U tijdens kantooruren contact met mij opnemen op het telefoonnummer: 030-285 8084. Natuurlijk kunt U ook een e-mail sturen naar M.Soldaat@student.tue.nl.

Met vriendelijke groet,

Miranda Soldaat.

Postbus 20000, 3502 LA Utrecht
Griffioenlaan 2, 3526 LA Utrecht

Telefoon (030) 285 76 00
Telefax (030) 288 31 03

Bereikbaar vanaf station CS met buslijn 116 of sneltram Utrecht richting Nieuwegein/Usselstein (Halte Westraven)

Aan
Respondenten Bomendijk

Contactpersoon
Miranda Soldaat
Datum
dd - mm - 2002
Ons kenmerk
-
Onderwerp
Afronding afstudeeronderzoek

Doorkiesnummer
030 - 285 8084
Bijlage(n)
-
E-mailadres
soldaat@miranda.as

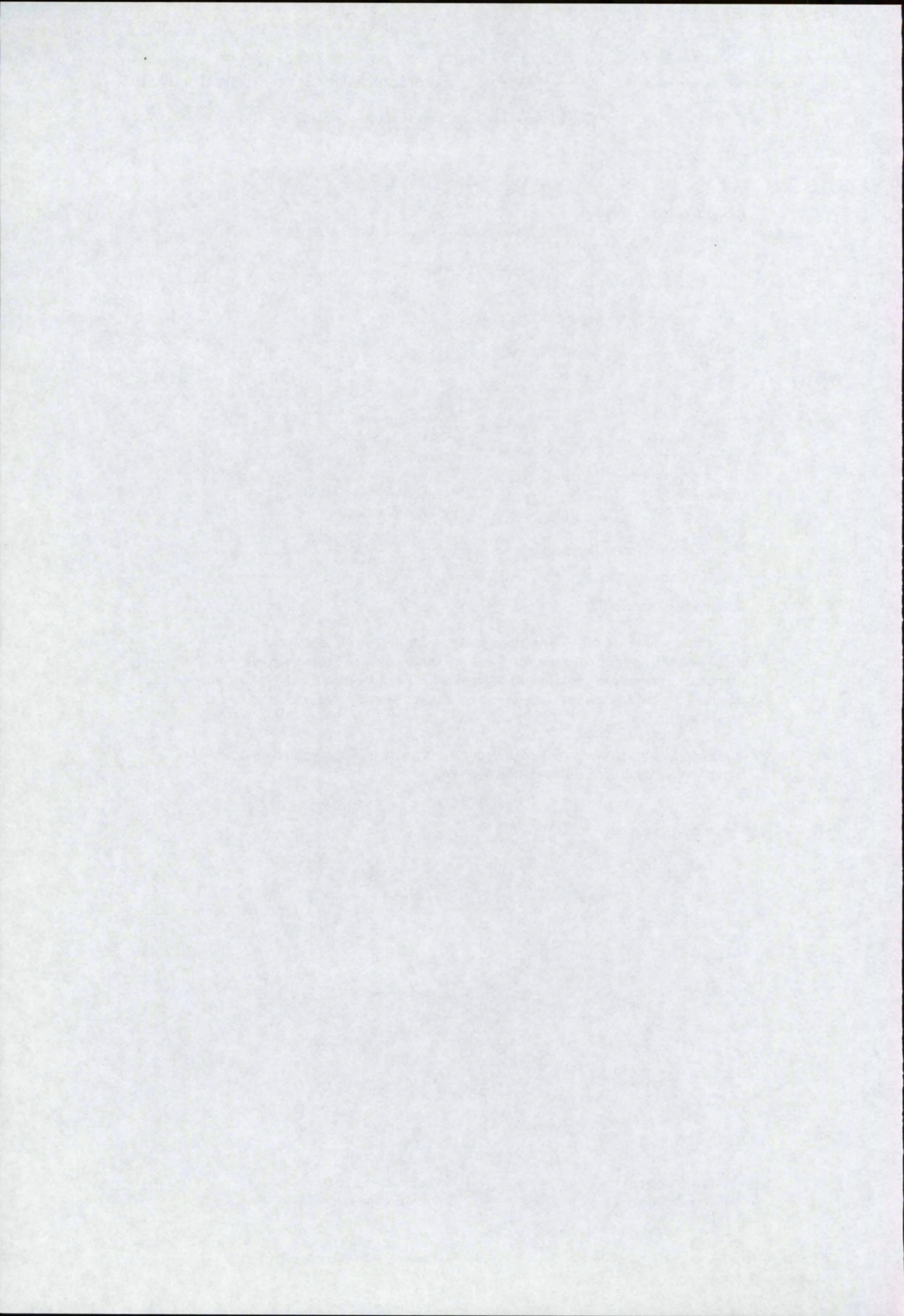
Geachte heer/mevrouw,

Middels deze brief wil ik u nogmaals bedanken voor uw medewerking aan mijn afstudeeronderzoek, zonder u verhaal was mijn onderzoek niet compleet geweest. De interviewresultaten van alle interviews zijn inmiddels verwerkt en daaruit is naar voren gekomen dat het belevingswaardenonderzoek zeker een voorspellingskracht heeft, zoals ik gehoopt had.

Mijn afstudeeronderzoek is met de uitvoering van de nameting afgerond en op dinsdag 24 september zal ik mijn eindpresentatie geven.

Met vriendelijke groet,

Miranda Soldaat.

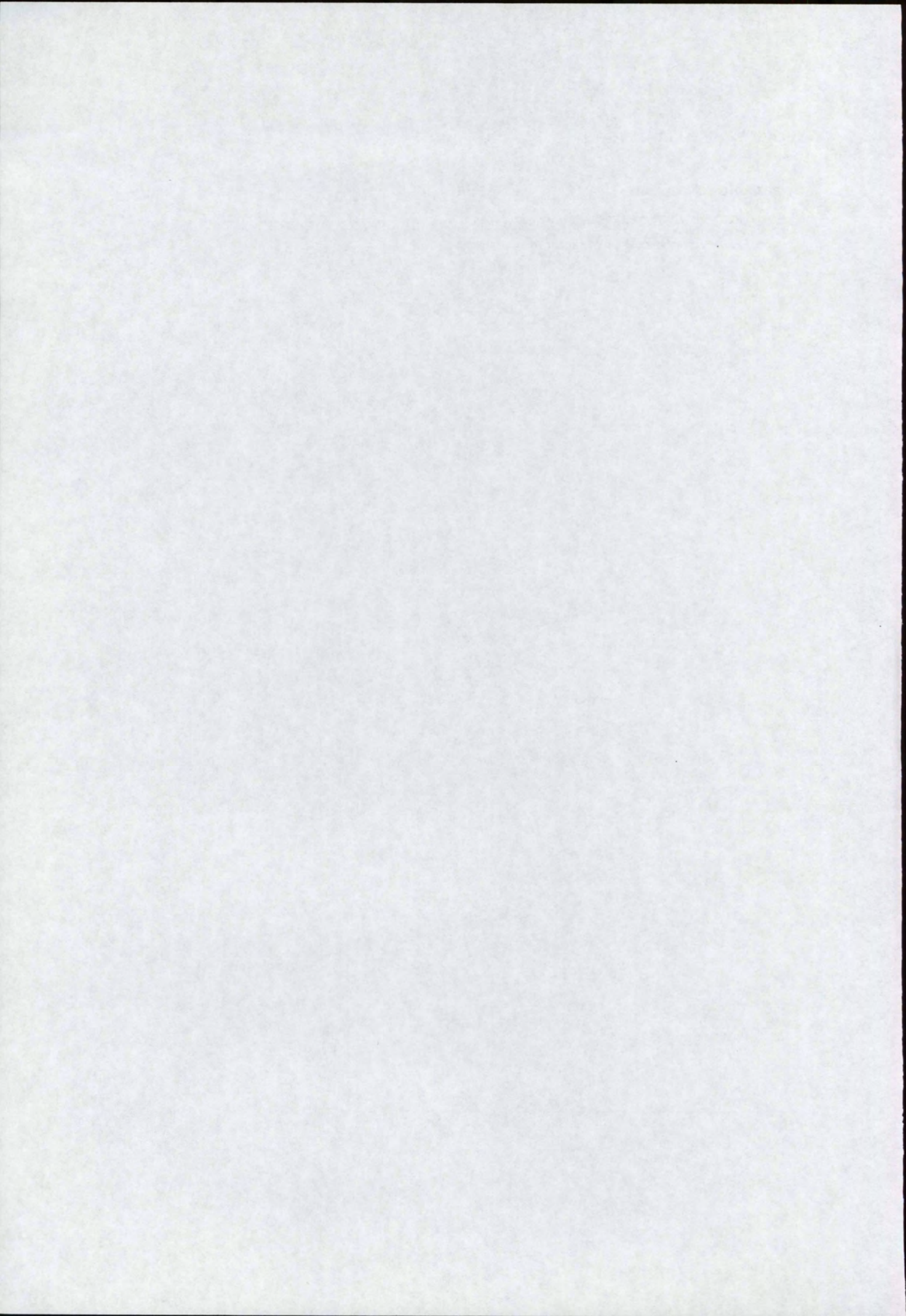

BULAGE VIII - RESULTATEN SPSS

Dominante concepten

Factor Analyse met geen gegeven factoren

Factor Analyse met twee factoren

Factor Analyse met geen gegeven factoren

Dominante thema's - Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2.989	24.912	24.912	2.386	19.883	19.883
2	2.539	21.156	46.068	2.031	16.925	36.808
3	1.354	11.287	57.355	1.825	15.209	52.017
4	1.102	9.183	66.538	1.743	14.521	66.538
5	.986	8.217	74.755			
6	.794	6.613	81.368			
7	.695	5.791	87.159			
8	.493	4.109	91.268			
9	.382	3.182	94.451			
10	.315	2.624	97.075			
11	.182	1.519	98.594			
12	.169	1.406	100.000			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotated Component Matrix^a

	Component			
	1	2	3	4
ik voel me verbonden met de Bomendijk-ik voel me niet verbonden met de Bomendijk	-.491	.523		.341
straalt rust uit-straalt geen rust uit	-.302	.598		.508
goede atmosfeer-slechte atmosfeer		.774	.164	.137
geen geluidsoverlast-aanwezigheid van geluidsoverlast	.764	-.216	.192	
goed toegankelijk-slecht toegankelijk	.445	.712	.109	
goed bereikbaar-slecht bereikbaar	.801	.233		
weinig verkeer-veel verkeer aanwezig	.755		.175	.158
goed recreëren-slecht recreëren		.207	.551	-.607
multifunctioneel recreatiegebied-geen multifunctioneel recreatiegebied	.164		.791	.196
veel voorzieningen aanwezig-weinig voorzieningen aanwezig		.215	.841	.107
onaangetast karakter-aangetast karakter			.235	.738
hoge diversiteit van flora en fauna-lage diversiteit van flora en fauna	.151	.305	.109	.590

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 9 iterations.

Factor Analyse met twee factoren

Twee factoren - Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2.989	24.912	24.912	2.899	24.162	24.162
2	2.539	21.156	46.068	2.629	21.905	46.068
3	1.354	11.287	57.355			
4	1.102	9.183	66.538			
5	.986	8.217	74.755			
6	.794	6.613	81.368			
7	.695	5.791	87.159			
8	.493	4.109	91.268			
9	.382	3.182	94.451			
10	.315	2.624	97.075			
11	.182	1.519	98.594			
12	.169	1.406	100.000			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotated Component Matrix^a

	Component	
	1	2
Ik voel me verbonden met de Bomedijk-ik voel me niet verbonden met de Bomedijk	.671	-.420
straalt rust uit-straalt geen rust uit	.792	-.248
goede atmosfeer-slechte atmosfeer	.700	
geen geluidsoverlast-aanwezigheid van geluidsoverlast	-.179	.759
goed toegankelijk-slecht toegankelijk	.453	.482
goed bereikbaar-slecht bereikbaar		.722
weinig verkeer-veel verkeer aanwezig		.746
goed recreëren-slecht recreëren		.271
multifunctioneel recreatiegebied-geen multifunctioneel recreatiegebied	.410	.463
veel voorzieningen aanwezig-weinig voorzieningen aanwezig	.534	.434
onaangetast karakter-aangetast karakter	.569	
hoge diversiteit van flora en fauna-lage diversiteit van flora en fauna	.557	.152

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 3 iterations.

